****

ASLI AATH KAND (Nepali)

****

आदि कवि भानुभक्त कृत

आठ काण्ड रामायण

रामायणको विषय-सूची

विषय : (श्लोकदेखि-श्लोकसम्म)

बालकाण्ड
पृष्ठ १ देखि ४४ सम्म

विषय	श्लोक
१. माहात्म्य	१-२३
२. रामहृदय	२४-४२
३. भारपीडित पृथ्वी ब्रह्मादि देवताभाठौं जानु र भगवान् उनको प्रार्थनाले प्रकट भई उनलाई धैर्य दिनु	४३-४८
४. भगवान्को जन्म र बाललीला	४९-६६
५. विश्वामित्रको आगमन, राम र लक्ष्मण उनका साथ जानु र ताडका मार्नु	६७-८२
६. मारीच र सुबाहुको दमन तथा अहिल्योद्धार	८३-९५
७. धनुषभङ्ग र विवाह	९६-१२३
८. परशुरामजीसँग भेट	१२४-१३९

अयोध्याकाण्ड
पृष्ठ ४५ देखि ७५ सम्म

विषय	श्लोक
१. रामभाठौं नारदजी आउनु	१-५
२. राज्याभिषेकको तैयारी तथा वषिष्ठ र रामको संवाद	६-१०
३. राजा दशरथले कैकेयीलाई वर दिनु	११-२२
४. रामले आमासँग बिदा हुनु तथा सीता र लक्ष्मणसहित वन जान तयारिनु	२३-४८
५. रामको वनगमन	४९-५८
६. गंगा तर्नु तथा भरद्वाज र वाल्मीकिसँग भेट	५९-६४
७. सुमन्त्र फर्कनु, राजा दशरथको स्वर्गवास हुनु तथा भरतले अन्त्येष्टि संस्कार गर्नु	६५-७४
८. भरतजी वन जानु, बाटामा गुह र भरतद्वाजसँग भेट तथा चित्रकूट दर्शन	७५-८९
९. राम र भरतको मिलाप, भरत अयोध्या फर्कनु र रामजी अत्रि मुनिको आश्रममा आउनु	९०-१२३

अरण्यकाण्ड

पृष्ठ ७६ देखि १०१ सम्म

विषय	श्लोक
१. विराध-वध	१-९
२. शरभङ्ग तथा सुतीक्ष्ण आदि मुनिहरूसँग भेट	१०-१७
३. मुनिवर अगस्त्यजीसँग भेट	१८-२५
४. पञ्चवटी-निवास र लक्ष्मणजी-लाई उपदेश	२६-२९
५. (१) शूर्पणखालाई दण्ड	३०-३९
५. (२) खर-दूषण आदि राक्षस-हरूलाई मार्नु	४०-४२
५. (३) शूर्पणखा रावणभाठौं जानु	४३-५२
६. मारीचभाठौं रावण जानु	५३-६६
७. मारीचवध र सीताहरण	६७-८७
८. (१) सीताजीको वियोगमा रामको विलाप	८८-९७
८. (२) जटायुसँग भेट	९८-१०१
९. कबन्धको उद्धार	१०२-१११
१०. शबरीसँग भेट	११२-१२२

किष्किन्धा काण्ड

पृष्ठ १०२ देखि १३० सम्म

विषय	श्लोक
१. सुग्रीवसँग भेट	१-२९
२. बालीको वध र राम-बाली-संवाद	३०-५७
३. (१) ताराको विलाप	५८-६१
(२) रामले तारालाई बुझाउनु र सुग्रीवले राज्य पाउनु	६२-७८
४. भगवान् रामले लक्ष्मणसँग क्रियायोगको वर्णन गर्नु	७९-८२
५. रामको शोक र लक्ष्मण किष्किन्धामा जानु	८३-९४
६. (१) सीताको खोज, वानर-हरूको गुहाप्रवेश	९५-१०८
६. (२) स्वयंप्रभा-चरित्र	१०९-११५
७. वानरहरूले मर्न निश्चय गर्नु र संपातिसँग भेट	११६-१२७
८. सम्पातिको आत्मकथा	१२८-१३६
९. समुद्र तर्ने सल्लाह	१३७-१४३

सुन्दरकाण्ड
पृष्ठ १३१ देखि १६३ सम्म

विषय	श्लोक
१. हनुमान्‌ले समुद्र तर्नु र लङ्कामा प्रवेश गर्नु	१-२७
२. (१) हनुमान् बगैचामा जानु	२८-३६
२. (२) रावणले सीतालाई डर देखाउनु	३७-५२
३. (१) सीतालाई भेट्नु	५३-८५
३. (२) बगैचा ध्वस्त पार्नु र ब्रह्मपाशले बाँधिनु	८६-१०३
४. हनुमान् र रावणको संवाद तथा लंका खाक पार्नु	१०४-१२८
५. (१) हनुमान्‌ले सीतासँग बिदा हुनु	१२९-१३३
५. (२) वारि आई रामलाई उनको सन्देश सुनाउनु	१३४-१५४

युद्धकाण्ड
पृष्ठ १६४ देखि २९१ सम्म

विषय	श्लोक
१. (१) वानर-सेनाको प्रस्थान	१-२१
१. (२) रावणको मन्त्रणा,	२२-४०
२. रावणद्वारा विभीषणको तिरस्कार	४१-४५
३. (१) विभीषणको शरणागति	४६-७१
३. (२) समुद्रलाई धम्काउनु	७२-७९
३. (३) सेतुबन्धको आरम्भ	८०-८२
४. समुद्र तर्नु, लङ्का हेर्नु तथा रावण-शुक-संवाद	८३-९०
५. (१) शुकको पूर्वचरित्र	९१-९५
५. (२) माल्यवान्‌ले रावणलाई सम्झाउनु	९६-९९
५. (३) वानर-राक्षस-संग्राम	१००-११६
६. (१,२) लक्ष्मण मूर्च्छा, राम-रावण-संग्राम	११७-१२५
६. (३) हनुमान्‌जी औषधि लिन जानु र रावण-कालनेमि-संवाद	१२६-१३३

विषय	श्लोक
७. (१) कालनेमिको कपट	१३४-१४७
७. (२) हनुमान्‌जीद्वारा उसको वध, लक्ष्मणजी ब्यूँझनु	१४८-१५५
७. (३) रावणले कुम्भकर्णलाई जगाउनु	१५६-१६८
८. कुम्भकर्ण-वध	१६९-१८६
९. मेघनाद-वध	१८७-२१४

(प्रक्षेप)

पेज :-	श्लोक
(२००) सती-सुलोचना-१	१-८७
(२२४) नारान्तक वध-२	१-१२५
(२४७) अहिरावण-वध-३	१-४०

विषय	श्लोक
१०. (१) रावणको यज्ञ-विध्वंस	२१५-२३२
१०. (२) रावणले मन्दोदरीलाई सम्झाउनु	२३३-२४३
११. राम-रावण-संग्राम र रावणको वध	२४४-२८२
१२. विभीषणको राज्याभिषेक र सीताजीको अग्निपरीक्षा	२८३-३००
१३. (१,२) देवताहरूले रामको स्तुति गर्नु, सीताजी-सहित अग्निदेव प्रकट हुनु	३०१-३०६
१३. (३) अयोध्याका लागि प्रस्थान	३०७-३१०
१४. (१) अयोध्यायात्रा	३११-३२२
१४. (२,३) भारद्वाज मुनिको आतिथ्य र भरत-मिलाप	३२३-३४२
१५. श्रीरामको राज्याभिषेक	३४३-३६५
१६. बाँदरहरू बिदा हुनु तथा ग्रन्थ-प्रशंसा	३६६-३८१

उत्तरकाण्ड

पृष्ठ २९२ देखि ३३९ सम्म

विषय	श्लोक
१. (१) भगवान् रामकहाँ अगस्ति आदि मुनीश्वरहरू आउनु	१-५
१. (२) रावणादि राक्षसहरूको पूर्वचरित्र सुनाउनु	६-४०
२. राक्षसहरूले राज्यस्थापना गरेको विवरण	४१-६६
३. (१) बाली र सुग्रीवको पूर्व-चरित्र	६७-८१
३. (२) रावण-सनत्कुमार संवाद	८२-९३
४. रामराज्यको वर्णन तथा सीता त्याग	९४-११९

विषय	श्लोक
५. रामगीता	१२०-१४९
६. (१) लवणवध	१५०-१६०
६. (२) भगवान् रामको यज्ञमा कुश-लवसहित महर्षि वाल्मीकि आउनु	१६१-१६८
६. (३) कुशलाई परमार्थको उपदेश	१६९-१७३
७. (१) भगवान् रामको यज्ञमा कुश-लवको गाना	१७४-१८९
७. (२) सीताको पृथ्वी-प्रवेश	१९०-१९४
७. (३) रामले मातालाई उपदेश गर्नु	१९५-२०४
८. काल आउनु, लक्ष्मणलाई त्याग्नु र उनको स्वर्गवास	२०५-२२९
९. महाप्रयाण	२३०-२५७

रामाश्वमेधकाण्ड

पृष्ठ ३४० देखि पृष्ठ ५५० सम्म तथा श्लोक १ देखि श्लोक १२४२ सम्म

चित्राऽऽवलिः

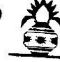
पृष्ठमा: ९-१४-२१-२२ (२)-२३ (२)-२४ (२)-२५ (२) २६-२९-३०-३१-३२-३४ (२)-३५-३६ (२) -३७-३८-३९-४२ (२)-४७-४९-५०-५४-५७ (२) -५८ (२)-५९-६१-६२-६३-६४-६५-६६ (२) -६७-६८-७२-७३-७४-७५-७९-८०-८१-८३-८४-८५-९४-९५-१०१-१०४-११०-१११-११६-१२३-१२६-१२९-१३०-१३२-१३३-१३४-१३७-१४१-१४७-१४८-१५२-१५६-१५७-१६०-१६३-१७१-१७३-१७४-१८४-१८५-१८६-१८७-१८९-१९४-१९६-२०६(२)-२२३ (४)-२४६-२५४-२५९-२६१-२६२-२६५-२६७-२७२-२७३-२७६-२७९ -२८१-२८२-२८४ (२)-२८५-२८६-२८७-३१९-१३९ मा हेर्नुहोस् । प्रारम्भको १९ चित्रसहित कुल १३५ चित्र ॥

- इति -

वि०सं० १९४४ सालमा, भारत जीवन मुद्रणालय, बनारसमा मोतिराम भट्टद्वारा पहिलोचोटि **'भानुभक्तको रामायण'** छापिएको थियो । त्यसपछि धेरै प्रकाशकले धेरै किसिममा छपाउँदै आएका छन् । तर, त्यसै रामायणलाई एक सय चौध वर्षपछि वि० सं० २०५८ सालमा तुलसीराम आचार्यद्वारा चित्रमय रूपमा यो यसरी पहिलोचोटि छापिएको हो।

(अपरिवर्तनीया भानुभक्तीय-भाषा)

श्रीः

आदिकवि भानुभक्तकृत

आठकाण्ड रामायण

माहात्म्य–१

एक् दिन् नारद सत्यलोक् पुगिगया ❀ लोक्को गरूँ हित् भनी ।
ब्रह्मा ताहिँ थिया पऱ्या चरणमा ❀ खूशी गराया पनि ॥
क्या सोध्छौ तिमि सोध भन्छु म भनी ❀ मर्जी भयाथ्यो जसै ।
ब्रह्माको करुणा बुझेर ऋषिले ❀ बिन्ती गऱ्या यो तसै ॥१
हे ब्रह्मा ! जति हुन् शुभाऽशुभ सबै ❀ सूनीरह्याँछू कछु ।
बाँकी छैन तथापि सुन्न अहिले ❀ इच्छा म यो गर्दछु ॥

आऊला जब यो कली बखतमा ❀ प्राणी दुराचार् भई ।
गर्न्याछन् सब पाप् अनेक् तरहका ❀ नीच्का मतीमा गई ॥२
साँचो बात गरैन कोहि अरुकै ❀ गर्नन् त निन्दा पनि ।
अर्काको धन खानलाइ अभिलाष् ❀ गर्नन् असल् हो भनी ॥
कोही जन् त परस्त्रिमा रत हुनन् ❀ कोही त हिंसामहाँ ।
देहैलाइ त आत्म जानि रहनन् ❀ नास्तिक् पशू झैं तहाँ॥३
काम्का चाकर झैं भएर रहनन् ❀ स्त्रीलाइ द्यौता सरी ।
मान्नन् पितृ र मातृलाइ बुझि खूब् ❀ शत्रू सरीका गरी ॥
ब्राह्मण् भैकन वेद बेचिरहनन् ❀ कोही पढुन् तापनि ।
धन् ठूलो छ पनी भन्या सहज धन् ❀ आर्जन् गरौंला भनी ॥४
जाती धर्म रहैन क्षत्रिहरुमा ❀ जो छन् इ नीचाहरू ।
शूद्रादी त तपस्वि होइरहनन् ❀ ब्राह्मण् सरीका बरु ॥
स्त्री धेर् भ्रष्ट हुनन् पती र ससुरा- ❀ को द्रोह ठूलो गरी ।
यस्ता दुष्ट कसोरि मुक्त त हुनन् ❀ संसार-सागर् तरी ॥५
यो चिन्ता मनमा भयो र अहिले ❀ सोधूँ उपायै भनी ।
आयाको छु दयानिधान ! कसरी ❀ तर्नन् सहज् ई पनि ॥
यस्तालाइ उपाय तर्न सजिलो ❀ कुन् हो उ आज्ञा गरी ।
मेरो चित बुझाइ-बक्सनुहवस् ❀ क्याले इ जान्छन् तरी ॥६
नारद्ले दुनियाँ-उपर् गरि दया ❀ बिन्ती गऱ्या यो जसै ।
ब्रह्माजी पनि खूब् प्रसन्न हुनुभै ❀ मर्जी भयो यो तसै ॥

हे नारद् ! सब पाप हर्नेकन ता ❀ रामायणैका सरी ।
आर्को मुख्य उपाय छैन सबको ❀ हित् यै छ अमृत् सरी ॥७
शम्भूदेखि सुनेर तत्त्व सब यो ❀ गान् पार्वती गर्दछिन् ।
राम्को नाम अपार जानि बहुतै ❀ आनन्दमा पर्दछिन् ॥
जस्ले गान्कन गर्दछन् ति त सहज् ❀ संसार पार् तर्दछन् ।
कालैको पनि ताप् हुँदैन भय सब् ❀ तिन्का सहज् टर्दछन् ॥८
यो सब् शास्त्रविषे बडो छ रघुनाथ्- ❀ को रूप् जनाईदिन्या ।
जो छन् सब् इ पुराणहेरु सबमा ❀ यै मुख्य जानीलिन्या ॥
गर्छन् कीर्तन सुन्दछन् पनि भन्या ❀ यो पाउँछन् फल् भनी ।
तिन्को पुण्य बखान गर्न त सबै ❀ सक्तीनँ मैले पनि ॥९
सून्याथ्याँ शिवदेखि यस्कि महिमा ❀ एक् श्लोक् पढुन् तापनि ।
भक्तीले यदि यो पढ्यो पनि भन्या ❀ पाप् छुट्तछन् सब् भनी ॥
जो एक्चित्त गरेर पाठ खुशि भै ❀ गर्छन् सदा यै भन्या ।
जीवन्-मुक्त तिनै त हुन्, नर भई ❀ ईश्वर् सरीका बन्या ॥१०
पूजा पुस्तकको गऱ्या पनि त फल् ❀ एक् अश्वमेध्का सरी।
पाऊँछन् सुनि यो कहीं पनि भन्या ❀ प[illegible] छुट्तछन् [illegible]यै घरि ॥
जो ता पुस्तकका नजीक् गइ नमस्- ❀ कारै फगत् गर्दछन् ।
तेस्ता जन् सब देवता पुजि हुन्या ❀ फल्-भोगमा पर्दछन् ॥११
चारै वेद पढेर शास्त्रहरुको ❀ व्याख्यान गर्दा पनि ।
पाईदैन उ फल् त पाउँछ सहज् ❀ पुस्तक् दिनाले पनि ॥

भक्तीले कहिँ भक्तका घर गई ❀ एकादशीमा कह्या।
चौबीस्पल्ट पुरश्चरण् गरि हुन्या ❀ गायत्रिका फल् भया।।१२
जस्ले रामनवमी उपासि खुशिले ❀ जाग्राम् समेतै गरी।
यो रामायण पाठ् गरोस् कि त सुनोस् ❀ तन्मन् यसैमा धरी ॥
तेस्ले तीर्थपिछे तुला-पुरुष दान् ❀ सूर्य्यै ग्रहण्मा गर्‍यो।
यस्मा संशय छैन जान्नु सबले ❀ आनन्दमा त्यो पर्‍यो ॥१३
रामायण्कन गाउन्या पुरुषको ❀ आज्ञा त इन्द्रै पनि।
मान्छन् श्रीरघुनाथका प्रिय इ हुन् ❀ मान्न्या इनै हुन् भनी ॥
रोज् रोज् यस्कन पाठ् गरेर जनले ❀ सत्कर्म गर्छन् जति।
कोटीगुण् फल बढ्ति मिल्छ सबको ❀ घट्तैन तिन्का रती ॥१४
यस्मा राम्-हृदयै छ पाप् हरिलिन्या ❀ क्वै ब्रह्म-घाती पनि।
शुद्धात्मा बनिजान्छ दिन् दिन पढ्या ❀ गर्नन् कृपा राम्-धनी॥
रोज्-रोज् तीनपटक् अगाड़ि हनुमान् ❀ राखेर पाठ् गर्छ जो।
जस्तो भोगकन गर्न खोज्दछ उ भोग् ❀ सम्पूर्ण पाऊँछ सो ॥१५
जो यो पाठ् तुलसी पिपल् वरिपरी ❀ गर्छन् प्रदक्षिण् गरी।
तिन्का पाप् सब जन्मका जति त छन् ❀ छुट्छन् ति तेसै घरि ॥
तेस्मा रामगिता छ ज्ञन् अति ठुलो ❀ जस्को महात्म्यै पनि।
सब् जान्न्या शिव मात्र छन् अरु त क्वै ❀ जान्दैन यस्तो भनी ॥१६
आधा पार्वति जान्दछिन्, म त अञ्झै ❀ चौथाइ पो जान्दछु।
गीता पाठ गरेर नाश नहुन्या ❀ पाप् छैन यो मान्दछु ॥

राम्ले वेद मथन् गरीकन झिक्या ❀ गीता र अमृत् सरी ।
लक्ष्मणलाइ दिया, यही पढिलिया ❀ जाइन्छ संसार् तरी ॥१७
मार्छू निश्चय कार्तवीर्य भनि खुब् ❀ ठूलो इरादा धरी ।
पढ्थ्या श्रीशिवथ्यैं गई परशुराम् ❀ दिन्-दिन् चरण्मा परी॥
पढ्थिन् पार्वति राम्गिता तहिं सुनी ❀ पाठ् गर्न लागीगया ।
राम्गीता तहिंदेखि पाठ् गरिलिदा ❀ नारायणै ती भया ॥१८
मैह्ला दिन् यहि राम्गिता पढिलिया ❀ सब् ब्रह्म-हत्त्याहरू ।
छुट्छन्, निश्चय छुट्तछन् सकल पाप् ❀ भन्न्या बखान् क्या गरूँ॥
शालिग्राम् तुलसी पिपल् कित बड़ा ❀ संन्यासिथ्यैं जो गई ।
राम्-गीताकन पाठ् गर्‍यो पनि भन्या ❀ ठूलो महात्मा भई ॥१९
जुन् फल् छन् मुखले भनी नसकिन्या ❀ सो फल् ति भोग् गर्दछन् ।
कोही श्राद्धविषे पढुन् त तिनका ❀ पितृ सबै तर्दछन् ॥
पैह्ले खूब नियम् गरी दशमिमा ❀ एकादशीमा पनि ।
आसन् बाँधि अगस्ति-वृक्षमनि पाठ् ❀ गर्छू र. गीता भनी ॥२०
राम्-गीता उपवास् गरीकन बहुत् ❀ आदर् गरी पढ्छ जो ।
तेस्लाई त नभन्नु मानिस भनी ❀ रामै सरीको छ त्यो ॥
दान् ध्यान् तीर्थ कदापि केहि नगरी ❀ यै राम-गीता पढी ।
बस्छन् जो ति अनन्तका पदविमा ❀ जान्छन् सदा पार् तरी॥२१
धेरै बात गरेर हुन्छ अब क्या ❀ रामायणै हो जबर् ।
पाप् हर्नाकन छैन केहि बुझि यो ❀ येसै सरीको अवर् ॥

जो छन् तन्त्र पुराण् श्रुति स्मृति इ ता ❀ सोह्रै कलामा पनि ।
पुग्दैनन् त बखान् कहाँतक गरूँ ❀ यो फेरि ठूलो भनी ॥२२
जो रामायणको महात्म्य विधिले ❀ नारद्जिलाई कह्या ।
जुन् सूनीकन चित्तले बुझिलिँदा ❀ नारद् पनी खुश् भया ॥
पाठ् गर्छन् कि त सुन्दछन् यदि भन्या ❀ यो येति सुन्दा पनि ।
जान्छन् सब् उहि विष्णुका पुरिमहाँ ❀ खूब् पूज्य सब्का बनी ॥२३

श्रीराम जय राम जय जय राम

●

आठकाण्ड रामायण बालकाण्ड

कैलास्मा भगवान् सदाशिव थिया ❀ ध्यान्मा बहुत् मन् दिई ।
वाम् काख्मा बहुतै पियारि हितकी ❀ श्री पार्वतीजी लिई ॥
एक् दिन् पार्वतिले तहाँ शिवजिथ्यैं ❀ सोधिन् चरण्मा परी ।
आफू ता सब जान्दथिन् तर दया ❀ संपूर्ण लोक्मा गरी ॥२४
हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछू हजुरमा ❀ राम् हुन् जगत्का पति ।
राम्देखी अरु कोहि छैन जनका ❀ संसार तार्न्या गति ॥
जस्को भक्ति गर्‍यो भन्या अति गभीर् ❀ संसार सागर्महाँ ।
नौका झैं तरिजान्छ झट्पट गरी ❀ तेस् नर्कि देहै तहाँ ॥२५
यस्ता राम्कन लोकमा जनहरू ❀ एक् ईश्वरै मान्दछन् ।
केही तत्त्व नपाइ मूर्खहरु ता ❀ मानिस् सरी ठान्दछन् ॥
क्या भन्छन् ति कि राम ईश्वर भया ❀ शोक् क्यान तिन्ले गर्‍या ।
सीता रावणले जसै हरिदियो ❀ ठूलो विपत्मा पर्‍या ॥२६
ईश्वर्लाइ त शोक् हुँदैन र भनूँ ❀ हूँदैन अज्ञान् पनि ।
यिन्मा यो सब देखियो त कसरी ❀ जान्नू इ ईश्वर् भनी ॥
लोक् यस्तो पनि भन्छ कोहि भगवन् ❀ यस्मा विचार् खुब् गरी ।
जस्तो हो सब यो बताउनुहवस् ❀ सन्देह मेरो हरी ॥२७
यस्तो प्रश्न सुन्या र पार्वतिजिको ❀ खूशी पनी खुब् भया ।
राम् यस्ता प्रभु हुन् भनेर शिवले ❀ सब् तत्त्व ताहीँ कह्या ॥
सून्यौ पार्वति ! राम् अनादि परमे- ❀ श्वर् हुन्ति आकाश्सरि ।
सब् ढाकीकन बस्तछन् अधिविराट् ❀ सम्पूर्ण सृष्टी गरी ॥२८

जस्तै चुम्बकका नजीक् परिगया ❀ नाच्छन् इ लोहा पनि।
तस्तै जस्कन पाइ नाच्तछ जगत् ❀ नाना किसिम्को बनी ॥
यस्तो तत्त्व नजानि मानिस सरी ❀ राम्लाइ जो गर्दछन्।
संसार्का इ अनन्त ताप्हरु तिनै- ❀ लाईं सदा पर्दछन् ॥२९
बादल्ले अरु ढाक्छ, ढाक्छ कहिँ क्या ❀ श्रीसूर्यलाई पनि।
लोक् ता भन्छ उठ्यो र बादल ठुलो ❀ सब् सूर्य ढांक्यो भनी ॥
तस्तै तत्त्व नजानि बोल्छ जन जो ❀ सो भन्छ मानिस् पनि।
योगी ज्ञानि त चिन्दछन् इ रघुनाथ् ❀ त्रैलोक्यका नाथ् भनी ॥३०
जस्लाई रिङ्टा छ भन्छ उ फगत् ❀ घुम्छन् उ पर्वत् भनी।
घुम्दैनन् इ त, घुम्छ तेहि रिङ्टा ❀ जान्दैन कोही पनि ॥
अज्ञान्-रूप् रिङ्टा हुन्या जनहरू ❀ भन्छन् ति मानिस् भनी।
राम् ता हुन् परमेश्वरै सकल यो ❀ चौधै भुवन्का धनी ॥३१
सूर्यैमा पनि अन्धकार् छ कहिँ क्या ❀ तेस्तै यि राम्मा पनि।
शोक् अज्ञान् रति छैन जान्नु सबले ❀ आत्मा यिनै हुन् भनी ॥
आर्को गोप्य रहस्य भन्छु सुन यो ❀ सम्वाद् सिता-रामको।
भूभार् हर्नु थियो हन्या जब सबै ❀ छिन्छान् भयो कामको॥३२
भूमीको सब भार् हरेर रघुनाथ् ❀ राज् गर्न लाग्या जसै।
देख्या श्रीहनुमानलाइ र दया ❀ आयो प्रभूमा तसै ॥
सीतालाइ हुकुम् तहीँ दिनुभयो ❀ सीते ! हनूमान् बड़ा।
हाम्रा भक्त भया इ तत्त्व लिनका ❀ खातिर् यहाँ छन् खड़ा ॥३३
इन्लाई तिमि तत्त्व देउ भनि यो ❀ हूकूम् भयाथ्यो जसै।
सीताले हनुमानलाइ दिनुभो ❀ जुन् तत्त्व हो सो तसै ॥

आर्को तत्त्व त केहि छैन हनुमान् ! ❀ कुन् आज आर्को कहूँ ।
राम् हुन् ब्रह्म यिनैकि शक्ति बलिई ❀ माया भन्याकी म हूँ ॥३४
राम्को सन्निधि पाइ गर्छु सबको ❀ सृष्टी र पालन् पनि ।
आरोप् रामविषे गरिन्छ सब यो ❀ गर्न्या इनै हुन् भनी ॥
यस् निर्मल् रघुवंशमा प्रभुजिले ❀ जो जन्म याहीँ लिया ।
विश्वामित्र निमित्त यज्ञहरुमा ❀ राखी दया मन् दिया ॥३५
जो पाप् गौतम-पत्निका हरिदिया ❀ जो भाँचिदीया धनू ।
जो मैलाइ बिहा गर्‍या सब कुरा ❀ यस्ता कहाँतक् भनूँ ॥
जो ता गर्व हर्‍या ति वीर् परशुराम्- ❀ को, जो अयोध्या बस्या।
बाह्रै वर्ष बिहा गर्‍या-पछि बसी ❀ जो ता वनैमा पस्या ॥३६
यस्ता जे जति काम् भया त सब काम् ❀ गर्न्या म हूँ तापनि ।
भन्छन् लोक त रामलाइ सबका ❀ कर्ता यिनै हुन् भनी ॥
अन्तर्यामि अनादि साक्षि ति त हुन् ❀ कर्ता कहाँ ती थिया ।
मेरा गूण लिँदा त लोकहरुले ❀ कर्ता भनी पो दिया ॥३७
येती ताहिँ सिताजिबाट उपदेश् ❀ पाई सक्याथ्या जसै ।
आफैँ राम् प्रभुले पनी दिनुभयो ❀ फेर् तत्त्वको ज्ञान् तसै ॥
यस्तो हुन्छ परात्म आत्म यहि हो ❀ यो हो अनात्मा भनी ।
आत्मा और परात्मलाइ बुझदा ❀ पाइन्छ मुक्ती पनि ॥३८
आत्माको र परात्मको छ कति फेर् ❀ त्यो एक जानीलिनू ।
जुन्-जुन् चीज अनात्म हुन् उ त झुटा ❀ जानेर छाड़ीदिनू ॥
आत्माको र परात्मको गरि विचार् ❀ एक् तत्त्व जान्यो जसै ।
अज्ञान् सब् छुटिजान्छ ती पुरुषका ❀ मै तुल्य हुन्छन् तसै ॥३९

यो मेरो हृदयै त हो प्रिय छ यो ❀ खूब् गुप्त राख्नू पनि ।
तत्त्वज्ञान् भनि यै कहिन्छ बुझिल्यौ ❀ सून्यौ हनूमान् भनी ॥
तत्त्वज्ञान् हनुमानलाइ रघुनाथ्- ❀ ले यै दिनूभो तहाँ ।
सोही ज्ञान् तिमिथ्यैँ कहीकन सक्याँ ❀ सम्पूर्ण मैले यहाँ ॥४०
सून्यौ पार्वति रामको हृदय यो ❀ जो-जो त पाठ् गर्दछन् ।
जो छन् जन्म सहस्त्रका सकल पाप् ❀ तिन्का सबै टर्दछन् ॥
जातिभ्रष्ट अधम् हवस् तपनि लौ ❀ यस्लाइ खुप् पाठ् गरी ।
राम्को ध्यान् पनि गर्छ पो पनि भन्या ❀ त्यो जान्छ संसार्तरी ॥४१
सूनिन् पार्वतिले अपार महिमा ❀ यो रामजीको जसै ।
फेर् विस्तार् गरि सुन्नलाइ मन भो ❀ ती पार्वतीको तसै ॥
बिन्ती फेर् शिवथ्यैँ गरिन् पनि तहाँ ❀ हे नाथ् ! सबै रामको ।
लीला सुन्न मलाइ मन् हुन गयो ❀ येही बुझ्याँ कामको ॥४२

भारपीडित पृथ्वी ब्रह्मादि देवताहरू भाठौं जानु र भगवान् उनको प्रार्थनाले प्रकट भई उनलाई धैर्य दिनु-३

सूनोस् रामलिला भनेर म- उपर् ❀ माया बहूतै धरी ।
सब् लीलाहरु फेर् बताउनुहवस् ❀ जो छन् ति विस्तार् गरी ॥
यो प्रेम् पार्वतिको सुन्या र शिवले ❀ खुप् प्रेम राखिन् भनी ।
जो जो हुन् सब राम्-चरित्र शिवले ❀ ताहाँ बताया पनि ॥४३
ई भूमीकन रावणादि विरले ❀ भारी बनाई-दिया ।
भारी भै ति रुँदै गइन् उहिँ, जहाँ ❀ ब्रह्मा बस्याका थिया ॥
पापी धेर् भइ भार् भयो मकन ता ❀ यो भार छूटोस् भनी ।
आयाँ आज दयानिधान् ! चरणमा ❀ यो बिन्ति पारिन् पनि ॥४४
यस्तो बिन्ति सुनी दया पनि उठ्यो ❀ ती भूमिमाथी तहाँ ।
दौडी क्षीर समुद्रका तिर गया ❀ विष्णू रहन्थ्या जहाँ ॥

इन्द्रादीहरु साथमा लिइ स्तुती ❀ ताहाँ गऱ्याथ्या जसै ।
सर्वात्मा भगवान् प्रसन्न हुनुभै ❀ दर्शन् दिनूभो तसै ।।४५
देख्या सुन्दर रूप् जसै प्रभुजिको ❀ ब्रह्मा चरण्मा पऱ्या ।
भक्तीले स्तुति खुप् गरेर खुशि भै ❀ हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।।
हे नाथ् ! रावण दुष्ट भै सकल लोक्- ❀ लाई विपित्ती दियो ।
इन्द्रादीहरुको त तेज् सहजमा ❀ खैँचेर तेस्ले लियो ।।४६
यस्लाई अब मारिबक्सनुहवस् ❀ मानिस् सरीका बनी ।
मानिस्‌देखि मऱ्यास् भनेर वरदान् ❀ दीईरह्याँछू पनि ।।
ब्रह्माको बिनती सुनेर भगवान्- ❀ को यो हुकूम् भो अनि ।
रावण्‌लाइ म मारुँला सहजमा ❀ मानिस् सरीको बनी ।।४७
माया मेरि सिता भएर रहनिन् ❀ छोरी जनक्की भई ।
छोरो भैकन जन्मुँला म दशरथ्- ❀ जीका घरैमा गई ।।
सीतालाइ लिएर पूर्ण गरुँला ❀ बिन्ती म तिम्रो भनी ।
अन्तर्धान् भगवान् तहीँ हुनुभयो ❀ त्रैलोक्यका नाथ् अनि ।।४८

भगवान्‌को जन्म र बाललीला–४

अन्तर्धान् भगवान् जसै हुनुभयो ❀ इन्द्रादिलाई पनि ।
ब्रह्माले खुशि भै अह्राउनुभयो ❀ भूलोक जाऊ भनी ।।
मानिस् भै भगवान् जती त रहनन् ❀ तेस् पृथ्वितल्‌मा गई ।
वानर् भैकन सब् तिमी बसिरह्या ❀ साहाय जस्ता भई ।।४९
ब्रह्माजी अनि सत्यलोक् गइगया ❀ येती अह्राईवरी ।
इन्द्रादी पनि वानरै भइ रह्या ❀ सब् पृथ्विलोक्‌मा झरी ।।
यै बीच्मा दशरथ् बडा विर थिया ❀ राजा अयोध्यामहाँ ।
तिन्को वृद्ध उमेर् भयो र पनि एक् ❀ छोरा भयानन् तहाँ ।।५०

तापले पूर्ण भई गुरूसित गया ❀ सोध्या उपायै पनि ।
हे सर्वज्ञ मुने ! कसोगरि हुनन् ❀ छोरा मलाई भनी ॥
यस् कामले फल मिल्छ यो भनि सबै ❀ जान्या वशिष्ठै थिया ।
यस्तो बिन्ति सुनी वशिष्ठ गुरुले ❀ युक्ती बताईदिया ॥५१
हुन्छन् पुत्र अवश्य जल्दि महराज् ❀ एक् यज्ञ ऐहे गऱ्या ।
शान्ताका पति ऋष्यशृंग ऋषि छन् ❀ ती डाक्नु ऐहे पऱ्या ॥
ती हामी बसि यज्ञ एक् हजुरको ❀ खातिर् गरौँला जसै ।
चार् छोरा अति वीर् हुनन् हजुरका ❀ सब् ताप छुट्नन् तसै ॥५२
यस्तो अर्ति वशिष्ठको जब सुन्या ❀ राजा बहुत् खुश् भया ।
शान्ताका पतिलाइ डाकिकन खुप् ❀ याग् गर्न लागीगया ॥
ऋष्यशृङ्ग वसिष्ठ दुइ ऋषिले ❀ याग् गर्न लाग्या जसै ।
पायस्को थलिया लिईकन तहाँ ❀ आया ति अग्नी तसै ॥५३
यस् पायस्कन आज लेउ महराज् ❀ छोरा हुन्याछन् भनी ।
राजालाइ दिया र पायस तहाँ ❀ लूक्या ति अग्नी पनि ॥
राजा खूशि भई दुवै ति ऋषिका ❀ कोमल् चरण्मा परी ।
कौसल्या र ति कैकयीकन दिया ❀ पायस् दुवै भाग् गरी ॥५४
खानै बाँकि थियो तसै बखतमा ❀ आइन् सुमित्रा पनि ।
कौसल्या र ति कैकयीसित भनिन् ❀ ख्वै भाग मेरो भनी ॥
दूवैले दुइ भागदेखि झिकि भाग् ❀ तिन्को पुऱ्याईदिया ।
तीन् रानि मिलि तेहि पायस तहाँ ❀ संपूर्ण खाईलिया ॥५५
तीनै रानि ति गर्भिणी पनि भया ❀ तेज् देवताको सरि ।
देखीयो सब रानिका, सकल लोक् ❀ खूशी भया तेस् घरि ॥

कौसल्या जननी गराइ भगवान् ❀ श्रीराम पैदा भया ।
देखिन् श्रीप्रभुको चतुर्भुज स्वरूप् ❀ सब् माइका ताप् गया ॥५६
हात् जोरी बहुतै स्तुती पनि गरिन् ❀ ईश्वर् इनै हुन् भनी ।
जान्याँ नाथ ! हजूरलाइ सबका ❀ आत्मा-स्वरूपी भनी ॥
यो ब्रह्माण्ड पनी सहज् उदरमा ❀ लीन्या त आफै थियौ ।
मेरा आज उदर्-विषे बसि यहाँ ❀ यो जन्म ऐह्ले लियौ ॥५७

(१. रामले जन्मनासाथ मातालाई आफ्नू चतुर्भुजस्वरूपको दर्शन दिनुभएको ।)

देख्याँ भक्त-उपर् दया हजुरको ❀ हे नाथ् ! शरण्मा पर्‍याँ ।
यै मूर्ती प्रभुको सदा मनमहाँ ❀ झल्कोस् पुकारा गर्‍याँ ॥
यस्तो दिव्यशरीर् लुकाइकन लौ ❀ बालक् स्वरूप्का बनी ।
दर्शन् देउ मलाइ हेर्छु भगवान् ❀ फेर् बाललीला पनि ॥५८
तेही बालक मूर्तिलाइ म यहाँ ❀ आलिङ्गनादी गरी ।
सब् पाप् नष्ट गराउँला र करुणा ❀ होला र जाँला तरी ॥
यो बिन्ती महतारिको सुनि हुकूम् ❀ यो भो प्रभूको तहाँ ।
मातर् ! जुन् छ हजूरको हित कुरो ❀ होओस्सबैथोक् यहाँ ॥५९

(२. रामले मातालाई आफू जन्म लिनाको कारण बताउनुभएको ।)

दूवै स्त्री पुरुषै भई अघि ठुलो ❀ मेरो तपस्या गऱ्यौ ।
तीमीलाइ म पुत्र पाउँ भनि खुप् ❀ इच्छा यसैमा धऱ्यौ ॥
हूँला पुत्र भनेर वर् पनि दियाँ ❀ सोही कुराले यहाँ ।
तिम्रो पुत्र भएर जन्मन गयाँ ❀ व्यर्थैं म गर्थ्यां कहाँ ॥६०

(३. आमाको आज्ञाले आफ्नू स्वरूप बदली बालक हुनुभएको राम ।)

कौसल्यासित बात् पनी यति गरी ❀ बालक् सरीका बनी ।
चोष्टा बालककै लिया प्रभुजिले ❀ खुप् रून लाग्या पनि ॥

सोही बिन्ति गरूँ भनेर अहिले ❀ आयाँ हजुरमा यहाँ ।
जेठा पुत्र मलाइ बक्सनुहवस् ❀ लैजान्छु ऐल्हे वहाँ ॥६९
लक्ष्मण् साथ् गरि रामलाइ अधिराज् ❀ ऐल्हे हजुरले दिया ।
मारीच्लाइ सुबाहुलाइ सहजै ❀ मार्न्या यिनैले थिया ॥
यस्मा अर्ति वशिष्ठको लिनुहवस् ❀ दीना नदीना-महाँ ।
भन्छन् दीनु त बक्सनू पनि हवस् ❀ यै काम आयाँ यहाँ ॥७०
विश्वामित्रजिको सुन्या वचन यो ❀ राजा सकस्मा पर्‍या ।
दीऊँ की नदिऊँ यही मनमहाँ ❀ चिन्ता बहुतै गर्‍या ॥
सोध्या ताहिँ वशिष्ठथ्यैं पनि गुरो ❀ यस्तो पर्‍यो क्या गरूँ।
कल्याण् हुन्छ कसो गरेर अहिले ❀ अर्तीमिलोस् एक्बरु ॥७१
राम्लाई म नदेखि बाँच्छु कसरी ❀ एक् यै कठिन् भो अनि ।
इन्लाई नदिया सराप् पनि दिनन् ❀ की लाग्छ यस्तो पनि॥
यस्मा श्रेय यसो छ, यो गर भनी ❀ पाऊँछु आज्ञा जसो।
सोही काम म गर्दछू हित हुन्या ❀ कुन् पाठ् छ गर्नू कसो॥७२
यो बिन्ती दशरथ्जिको जब सुन्या ❀ ताहीँ गुरूले पनि ।
राम्को गुह्य कुरा सबै भनिदिया ❀ यस्ता इ राम् हुन् भनी॥
हे राजन् ! तिमि रामलाइ अहिले ❀ हुन् पुत्र मेरा भनी।
भन्छौ पुत्र ति हुन् तथापि इ त हुन् ❀ चौधै भुवन्का धनी ॥७३
भूभार् हर्न निमित्त आज भगवान् ❀ यस् पृथ्वितल्मा झर्‍या ।
कौसल्यातिर जन्मनू पनि थियो ❀ सो सत्य ऐल्हे गर्‍या॥
कौसल्या दशरथ् दुवै तिमिहरू ❀ कश्यप् अदीती थियौ।
ईश्वर्लाइ म पुत्र पाउँ भनि तप् ❀ गर्दै समाधी लियौ॥७४

खूशी भै वरदान् दिया प्रभुजिले ❀ छोरो म हूँला भनी ।
सोही सत्य गराउनाकन यहाँ ❀ जन्म्या परात्मा पनि ॥
शेषहुन् 'लक्ष्मण' शंख हुन् 'भरतजी' ❀ 'शत्रुघ्न' चक्रावतार् ।
हुन्, को जान्दछ तत्त्व यो बुझ तिमी ❀ लीला प्रभूको अपार् ॥७५
मूल् शक्ति प्रभुकी अनन्त गुणकी ❀ सो दिव्य मूर्ती बनी ।
छोरी भै ति बस्याकि छन् जनककी ❀ सीता छ नांऊँ पनि ॥
सीता राम् दुइको विवाह विधिले ❀ संयोग् गराऊँ भनी ।
विश्वामित्रजिको भयो र मनमा ❀ आईरह्याछन् पनि ॥७६
दीन्यै योग्य म मान्दछू भनि गुरू- ❀ ले अर्ति दीया जसै ।
खूशी भै दशरथ्जिले पनि दिया ❀ लक्ष्मण् सहित् राम् तसै॥
राम् लक्ष्मण्कन पाउँदा ऋषि पनी ❀ अत्यन्त खूशी भया ।
आशीर्वाद् दशरथ्जिलाइ दिइ राम् ❀ लक्ष्मण् लिई ती गया ॥७७
केही दूर् गइ रामलाइ ऋषिले ❀ विद्या सिकाईदिया ।
जुन् विद्या पढि भोक् थकाइ कहिल्यै ❀ लाग्दैन यस्ता थिया ॥
गङ्गाका तिरमा बडो वन थियो ❀ पूग्या जसै ती तहाँ ।
विश्वामित्रजिले कह्या प्रभुजिथ्यैँ ❀ राम् ! ताडका छे यहाँ॥७८
त्यो हो राक्षसि कामरूपि छ बहुत् ❀ लोक्लाइ बाधा पनि ।
गर्छे यस्कन मारिबक्सनुहवस् ❀ यो पापिनी हो भनी ॥
विश्वामित्रजिको वचन्कन सुनी ❀ श्रीरामजीले पनि ।
टङ्कार् खुब् धनुको गर्‍या सुनि यहाँ ❀ यो जल्दि आवस् भनी ॥७९
त्यो टङ्कार् सुनि ताडका पनि तहाँ ❀ दौडेर आई जसै ।
हान्या वाण् प्रभुले गड्यो हृदयमा ❀ ताहीँ मरी त्यो तसै ॥

यक्षी थी अघिकी सराप् परि तहाँ ❀ तेस्ती भयाकी थिई ।
राम्ले मारिदिदा त श्राप् पनि टऱ्यो ❀ फेर् यक्षिको रूप् लिई ॥८०

(१०. रामले ताडका राक्षसीलाई वाण हानी मारेको ।)

श्रीराम्चन्द्रजिका वरीपरि घुमी ❀ प्रेम्ले नमस्कार् गरी ।
स्वर्गैमा गइ, रामका वचनले ❀ बेस् एक् विमान्मा चढी ॥
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुशि भया ❀ यो कार्य देख्या जसै ।
जो सब् शास्त्र-रहस्य हो सब दिया ❀ श्रीरामलाई तसै ॥८१
कामाश्रम् रमणीयस्थल् तहिँ थियो ❀ एक् रात् तहाँ वास् गरी ।
फेर् सिद्धाश्रममा गया रघुपती ❀ सब्लाइ मङ्गल् गरी ॥
त्यस्सिद्धाश्रममा अनेक् ऋषि थिया ❀ पूजा सबैले गऱ्या ।
मारीच् फेक्न, सुबाहु मार्नकन राम् ❀ ताहाँ अगाडी सऱ्या ॥८२

मारीच र सुबाहुको दमन तथा अहिल्योद्धार–६

विश्वामित्रजिलाइ भन्नु पनि भो ❀ मारीच् सुबाहू कहाँ ।
बस्छन्, यज्ञ ठुलो गरीलिनुभया ❀ ती आउँथ्या की यहाँ ॥
भेटै आज भयेन, मार्नु कसरी ❀ यो मर्जि सून्या जसै ।
विश्वामित्र ऋषी अरू ऋषि लिई ❀ होम् गर्न लाग्या तसै ॥८३

दिन् मध्याह्न भयो उसै बखतमा ❀ आया ति राक्षस् पनि।
मार्न्या काल्कन चाल् नपाइ अघिझैं ❀ होम् नाश् गरौंला भनी॥
काहीं हाड खसाउँछन् कहिं रगत् ❀ यस्तै प्रकार्ले गरी।
आया ती जब यज्ञमा प्रभुजिले ❀ हान्या अगाडी सरी॥८४

(११. रामले राक्षसहरूलाई मारेर मारीचलाई समुद्रको तीरमा पुऱ्याइदिएको।)

मारीच्लाइ त बाणले जलधिका ❀ तीर्मा पुऱ्याईदिया।
अग्नी-बाण धरी सुबाहुकन ता ❀ भस्मै गराईदिया॥
तिन्का फौज् पनि ताहिं लक्ष्मणजिले ❀ मारीसक्याथ्या जसै।
खूशी भैकन पुष्प-वृष्टि गरियो ❀ सब् देवताले तसै॥८५
विश्वामित्र बहुत् प्रसन्न हुनगै ❀ राम्लाइ काख्मा लिया।
भोजन् गर्न निमित्त राम्कन तहाँ ❀ मीठा फलादी दिया॥
तीन्दिन्ताहिंमुकाम्गऱ्याप्रभुजिले ❀ बार्ता कथाको गरी।
चौथादिन् ऋषिले गऱ्या विनति एक् ❀ राम्का अगाडी सरी॥८६
हे राम्! जाउँ जनक्जिका पुरिमहाँ ❀ राजा जनक् छन् बडा।
गर्नन् आदर भक्तिले हजुरका ❀ साम्ने हुन्याछन् खडा॥

ताहाँ एक् शिवको धनुष् पनि छ बेस् ❀ देखीयला त्यो पनि ।
यो बिन्ती ऋषिको सुनेर रघुनाथ् ❀ खूशी भया बेस् भनी ।।८७

(१२. राम लक्ष्मणले विश्वामित्रको सेवा गरेको ।)

विश्वामित्र र भाइ लक्ष्मण लिई ❀ श्रीराम् हिड्याथ्या जसै ।
आश्रम् गौतमको पऱ्यो नजरमा ❀ गंगा-किनार्मा तसै ।।
आश्रम्का नजिकै असल् फलसहित् ❀ फूल्को बघैँचा थियो ।
जन्तू नाम् त थियेन कोहि तपनी ❀ संभार् बिना त्यो जियो ।।८८
मालूम् राम्कन क्या कहीँ कमि थियो ❀ जो ता जगत्का धनी ।
सोध्या तैपनि यो असल् छ किन हो ❀ रित्तो बघैँचा भनी ।।
विश्वामित्र थिया सबै गुणनिपुण् ❀ विस्तार् सुनाया पनि ।
गौतम्को अघि बस्ति हो अब भन्या ❀ छैनन् यहाँ क्वै पनि ।।८९
भार्या गौतमकी समान गुणकी ❀ भक्तै अहिल्या थिइन् ।
ब्रह्माकी ति त पुत्रि हुन् गुणि हुँदा ❀ सब् खुश् गराईलिइन् ।।
गौतम् कार्य-निमित्त दूर् जब गया ❀ रूप् गौतमैको सरि ।
धारी गौतम-पत्निका नजिकमा ❀ श्रीइन्द्र सोही घरि ।।९०

आई भोग-विलास् गरेर खुशि भै ❀ फर्की गयाथ्या जसै ।
देख्ता गौतमलाइ गौतमजिले ❀ आश्चर्य मान्या तसै ॥
आफ्नू रूप दुरुस्त देखिकन खुप् ❀ गौतम् रिसाया पनि ।
सोध्या होस् तँ कउन् ? बता नहिँ भन्या ❀ हेर् भस्म गर्छू भनी ॥९१
ब्रह्मन् ! इन्द्र म हूँ भनेर डरले ❀ बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
गौतम्ले पनि रीसमा परि दिया ❀ यस्तो सराप् पो तसै ॥
योनीमा अति लुब्ध आज भइछस् ❀ यत्रो बडो भै पनि ।
तेरा येहि शरीरमा अब हुनन् ❀ हज्जार योनी भनी ॥९२
पाया येति सराप् र इन्द्र पनि फेर् ❀ आफ्ना स्थलैमा गया ।
पत्नीलाइ सराप् दियेर ऋषिले ❀ पत्थर् बनाई-दिया ॥
जन्तु क्वै नहुनन् यहाँ अब उपर् ❀ पत्थर् भई तैँ रह्यास् ।
जैले श्रीरघुनाथ् चरण् धरिदिनन् ❀ तैले तँ मुक्त भयास् ॥९३

(१३. श्रीरामले आफ्ना पाउले छोइदिदा अहिल्याको श्राप टरी सुन्दर रूप भएको।)

यस्तो सत्य सराप् पऱ्यो र पतिको ❀ ताहीँ अहिल्या पनि ।
पृथ्वीमा गिरिगैगइन् अचल भै ❀ पत्थर् स्वरूप्की बनी ॥

पादस्पर्श ति खोज्दछिन् हजुरको ❀ पाप् मुक्त होला भनी।
तिन्लाई करुणा गरी हजुरले ❀ कुल्चीदिन्या हो पनि॥९४
यस्तो बिन्ति सुन्या जसै ति ऋषिका ❀ श्रीराम् तुरुन्तै गया।
देख्या पत्थर एक् ठुलो प्रभुजिले ❀ कुल्चीदिदा त्यो भया॥
सुन्दर् मूर्ति भई खडा भइगइन् ❀ ताहाँ अहिल्या पनि।
श्रीराम्चन्द्रजिले प्रणाम् पनि गऱ्या ❀ यी ब्राह्मणी हुन् भनी॥९५

धनुषभङ्ग र विवाह–७

देखिन् श्री रघुनाथलाइ र तहाँ ❀ खूशी अहिल्या भइन्।
पूजा स्तूति गरेर राम्सित बिदा ❀ मागी पतीथ्यैँ गइन्॥
ताहाँदेखि चल्या र जल्दि रघुनाथ् ❀ गङ्गाजिका तीर् झऱ्या।
तर्नाको प्रभुले जसै मन गऱ्या ❀ माझीचरण्मा पऱ्या॥९६
स्वामित् ई दुइ पाउको अति असल् ❀ धूलो जसै ता पऱ्यो।
पत्थर् हो तपनी मनुष्य सरिको ❀ सुन्दर् स्वरूपै धऱ्यो॥
तेस्तै पाठ यहाँ भयो पनि भन्या ❀ डुङ्गा स्वरूप् धर्दछन्।
डुङ्गाले पनि रूप् धऱ्या यदि भन्या ❀ हाम्रा जहान् मर्दछन्॥९७
तस्मात् पाउ पखालि वारि तिरमा ❀ हाम्रा शिरोपर् छऱ्यौ।
येती बात गऱ्यौ भन्या त तिमि ता ❀ गंगाजिका पार् तऱ्यौ॥
यस्तो बिन्ति सुनी तहाँ प्रभुजिले ❀ पाऊ अगाड़ी दिया।
माझीले जलले पखालि उहि जल् ❀ आफ्नाशिरोपर् लिया॥९८
यस्ता रीत्सित नाउमा चढि सहज् ❀ गंगाजिका पार् गया।
श्यामसुन्दर् रघुनाथ् बहुत् खुशि हुँदै ❀ दाखिल् जनक्पुर् भया॥
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुशि हुँदै ❀ दूई कुमार् साथ् गरी।
आया यस् पुरिमा भनी जब सुन्या ❀ दौड्या जनक् तेस्घरि॥९९

पूग्या प्रश्न गऱ्या सबै कुशलको ❀ पाऊमहाँ शिर् धरी ।
देख्या सुन्दर राज्कुमार् जनकले ❀ पूज्या ति ईश्वर् सरि ॥

(१४. राम लक्ष्मण जनकपुर पुगेका ।)

पक्का गर्न निमित्त फेर् जनकले ❀ सोध्या ऋषीथ्यैं पनि ।
जान्याँ जान्न त चित्तले त भगवान् ❀ विष्णू इनै हुन् भनी ॥१००

(१५. जनकले विश्वामित्रसँग दुवै बालकको परिचय सोधेका ।)

ब्रह्मन् ! पुत्र इ हुन् कउन् पुरुषका ❀ विस्तार् हवस् येस् घरि ।
क्लेश्को लेश नराखि यस् बखतमा❀ मेरो लग्या मन् हरी ॥

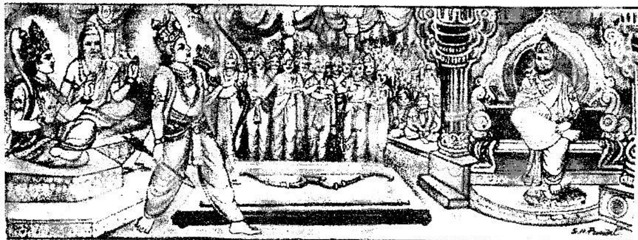
विश्वामित्रजिले सुन्या विनति यो ❀ राजा जनक्को जसै ।
यस्ता हुन् इ भनेर सब् ति ऋषिले ❀ विस्तार्बताया तसै ॥१०१
हे राजन् ! दशरथ्जिका इ सुत हुन् ❀ नाम् राम-लक्ष्मण् भनी ।
भन्छन्, मानिसले गरी नसकिन्या ❀ गर्छन् पराक्रम् पनि ॥
मारीच्लाइ सुबाहुलाइ अरु ता ❀ को जित्न सक्न्या थिया ।
राम्ले मारिचलाइ फेकि सहजै ❀ सूबाहु मारीदिया ॥१०२
पत्थर् भै कति वर्षसम्म रहँदी ❀ गौतम्कि पत्नी थिइन् ।
पाऊले तहिँ कुल्चँदा उठिगइन् ❀ जस्ता कि तस्ती भइन् ॥
याहाँ एक् शिवको धनुष् छ भनि यो ❀ सूनेर आयाँ यहाँ ।
देख्नाको मतलब् छ आज उ यहाँ ❀ राखी रह्याछौ कहाँ ? ॥१०३
चाँडो आज नजर् गराउ भनि यो ❀ विस्तार् गऱ्याथ्या जसै ।
मन्त्रीलाइ हुकूम् दिया जनकले ❀ लौ ल्याउ भन्न्या तसै ॥

(१६. जनकले रामलाई शिवको धनुष देखाएको ।)

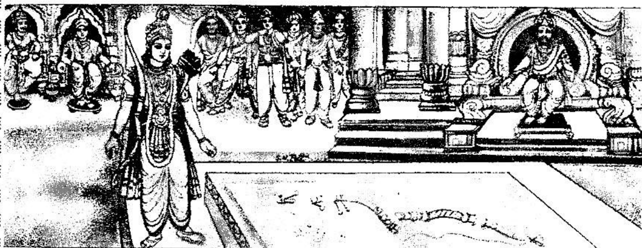
यै बीच्मा ऋषिथ्यै भन्या जनकले ❀ राम्ले उचालून् धनू ।
सीता छोरि म दिन्छु राम्कन गरून् ❀ बीहाबहुत्क्याभनूँ ॥१०४

साँचा बाणि सुन्या र सोहि रितका ❀ बात्चित्गऱ्याथ्या जसै ।
पाँच् हज्जार् विरले उचालि बलले ❀ ल्याया धनूषै तसै ॥

(१७. श्रीरामले शिवको धनुष उठाएको)

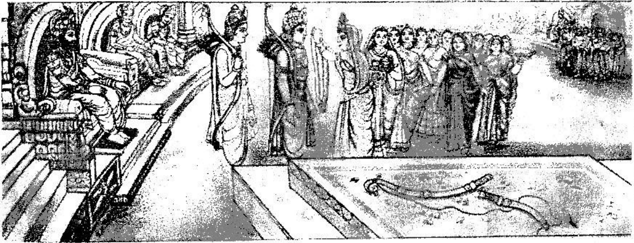
ताहाँ श्री रघुनाथ् उठेर नजिकै ❀ सोही धनुष्थ्यै गया ।
वाम् हात्मा सहजै उचालि धनु त्यो ❀ राम्ले त लीदा भया ॥१०५

(१८. राम एकलैले उठाउँदा शिवधनुष दुई टुक्रा भएको ।)

ताँदो जल्दि चढाइ खैँचनुभयो ❀ ताहाँ धनुष्को जसै ।
दूई टूक भई गिऱ्यो उ धनु ता ❀ खूशी भया सब् तसै ॥

हर्षैहर्ष भयो तसै बखतमा ❀ सारा जनक्पुर् भरि ।
आदर् खुप् प्रभुको गऱ्या जनकले ❀ आलिंगनादी गरी ॥१०६
सीताजी पनि रामका शिर-उपर् ❀ माला कनक्को धरी ।
छम्छम् पाउ गरी फिरिन् घरमहाँ ❀ मंगल् भयो तेस् घरि ॥
मालिक् हुन्दशरथ् खबर्दिनुपऱ्यो ❀ ती छन् अयोध्यामहाँ ।
जाउन् पत्र लिएर मानिसहरू ❀ चाँडोतिआउन्यहाँ ॥१०७

-(१९. सीताले रामलाई स्वयंवर-माला पहिराएकी ।)

यस्तो बिन्ति जनक्जिले पनि गऱ्या ❀ लेखेर विस्तार् दिया ।
विस्तार् पत्र लिएर दूत्हरु पनी ❀ जल्दी अयोध्या गया ॥
यो विस्तार सुन्या जसै नृपतिले ❀ आनन्दमा ती पऱ्या ।
सब्ले जानुपऱ्यो जनक्पुरमहाँ ❀ भन्न्या हुकूम्योगऱ्या ॥१०८
जम्मा लश्कर भै गयो क्षणमहाँ ❀ जल्दी जनक्पर् पुग्यो ।
क्या वर्णन् यिनको गरूँ त्यस बखत् ❀ खाली अयोध्या भयो ॥
यस्ता रीत् सित सब् गया जति थिया ❀ सेना जनक्पुर्-महाँ ।
दाखिल् भो दशरथ्जिको हुकुमले ❀ हर्षै बढ्यो खुब् तहाँ ॥१०९

ताहाँ श्री दशरथ्जिको जनकले ❀ आदर् बहूतै गऱ्या ।
लक्ष्मण्ले सँग राम् पनी तहिँ पिता- ❀ जीका चरण्मा पऱ्या ॥
बस्नालाइ हवेलि सुन्दर जनक्- ❀ जीले खटाया जहाँ ।
खूशी भै दशरथ् पनी गइ बस्या ❀ तेसै हवेलीमहाँ ॥११०
सुन्दर् लग्न खटन् गऱ्या जनकले ❀ मंगल् शहर्मा चल्या ।
नाच्कीर्तन्सितका प्रकाश्कन हुन्या ❀ रात्माचिराक्खुप्बल्या ॥
जो मण्डप् छ विवाहको तस उपर् ❀ झुम्का हिराका झुल्या ।
मूगा मोति जुहार् जनक्पुरमहाँ ❀ घर्घर् सबैका झुल्या ॥१११

(२०. विवाह-मण्डपमा दुलहा भएर उभिएका रामचन्द्र ।)

यस्तै रीत् गरि भो विवाह विधिले ❀ चारै जना भाइको ।
हर्षैले परिपूर्ण मन् हुन गयो ❀ सीताजिकी माइको ॥
राम् लक्ष्मण् दुइलाइ ता जनकले ❀ आफ्ना ति छोरी दिया ।
भाईका त भरत्जिलाइ र ति वीर् ❀ शत्रुघ्नलाई दिया ॥११२
सीता पत्नि भइन् रमापतिकि ता ❀ लक्ष्मण्जिकी उर्मिला।
पत्नी हुन् श्रुतकीर्ति ता भरतकी ❀ शत्रुघ्नकी माण्डवी।।

जस्तै आफु थिया अनन्त गुणका ❀ चोधै भुवन्का धनी ।
अभ्यन्तर् मनले विचार गरदा ❀ तेस्तै ति पत्नी पनि ॥११३
विश्वामित्र वशिष्ठ दुइ ऋषिथ्यैँ ❀ यस्ती सिता हुन् भनी ।
उत्पत्ती अघिको सबै जनकले ❀ विस्तार् बताया पनि ॥
जान्थ्यौँ भूमि पवित्र गर्न भनि एक् ❀ क्वै यज्ञ गर्दामहाँ ।
जोत्तामा त सिताजि निस्किन गइन् ❀ आश्चर्य मान्यौँ तहाँ ॥११४
पाल्याँ छोरि भनेर नाम् पनि असल् ❀ सीताजि राखीदियाँ ।
गर्थिन् बालकमा अनेक् तरहका ❀ लीला म खूशी थियाँ ॥
राम् नाम्ले दशरथ्जिका सुत भई ❀ खेल्छन् अयोध्यामहाँ ।
तिम्री पुत्रि सिता उनै प्रभुजिकी ❀ माया ति आइन् यहाँ ॥ ११५
यो लीला छ, बुझी सिताकन तिनै ❀ राम्लाइ दीया भनी ।
नारद्जी उठि गैगया, उहि कुरा ❀ याद् भो मलाई पनि ॥

(२१. जनकको प्रतिज्ञा सुनी देशदेशावरका राजा आई निराश भै फर्केका ।)

कुन् पाठ्ले अब रामलाइ म सिता ❀ पारूँ विचार् यो गर्‍याँ ।
थीयो यो शिवको धनुष् यहि यसै- ❀ मा यो प्रतिज्ञा गर्‍याँ ॥११६

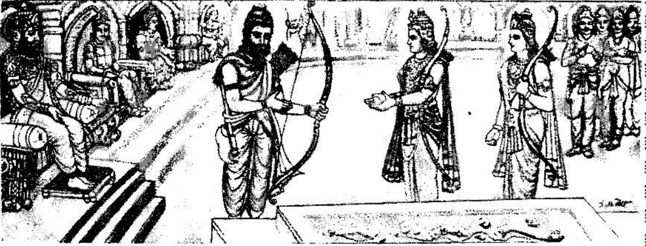
ताँदो यस् धनुको चढाउन जउन् ❀ वीर्ले त सक्ला यहाँ ।
सीता छोरि दिन्याछु तेस्कन फिका ❀ होवैन यस् बात्महाँ ॥
जानुन् सब् विरले भनीकन गऱ्याँ ❀ यस्तो प्रतिज्ञा जसै ।
यो सूनीकन देशका विरहरू ❀ आया तुरुन्तै तसै ॥११७
को सक्थ्यो धनु त्यो उठाउन विना ❀ श्रीराम् अगाडी सरी ।
हिक्मत् हारि सबै घरै फिरिगया ❀ दर्शन् धनूको गरी ॥
राम्ले पूर्ण गराइबक्सनुभयो ❀ मेरो प्रतिज्ञा पनि ।
यो चीन्ह्याँ पनि सब् कृपा चरणले ❀ गर्दा भयाको भनी ॥११८
विश्वामित्रजिथ्यैँ पनी जनकले ❀ बिन्ती अगाडी गरी ।
सीतानाथ् रघुनाथको स्तुति गऱ्या ❀ आनन्दमा ती परी ॥
दाईजो सय कोटि दौलथ सहित् ❀ बेस् बेस् अयुत् रथ् दिया ।
घोडा ता सय लाख् दिया, छ सय ता ❀ खुप् मत्तहात्ती थिया ॥११९
पैदल् लश्कर एकलाख् र सय तीन् ❀ कोटी दियाथ्या जसै ।
पूजा फेरि वशिष्ठको पनि गऱ्या ❀ भारी डबल्ले तसै ॥
पूजा ताहिँ भरत्जिको पनि गऱ्या ❀ लक्ष्मण्हरूको पनि ।
इच्छा भो रघुनाथको अब फिरौँ ❀ जाऊँ अयोध्या भनी ॥१२०
जानाको मतलब् बुझी जनकजी ❀ राम्का चरण्मा पऱ्या ।
खूशी मन् सबको गराइ बहुतै ❀ बीदा जनक्ले गऱ्या ॥
सीताजी महतारिका अगि गई ❀ आलिङ्गनादी गरी ।
लागिन् रून र सोहि सूनि सबका ❀ आँसू खसे बर्बरी ॥१२१
सीताजीकन अर्ति यो पनि दिया ❀ सासू ससूरा सरि ।
आर्को छैन बडो यही बुझि गऱ्या ❀ तिन्को टहल् बेस् गरी ॥

स्त्रीको धर्म पतिव्रता हुनु ठुलो ❀ जानेर हूनू भनी ।
अर्ती येति दिया र तेस् बखतमा ❀ बीदा भया ती पनि॥१२२
यै बीच्मा नगरा बज्या प्रभुजिका ❀ भेरी मृदङ्गा पनि ।
स्वर्गैमा पनि हर्ष भो प्रभु गया ❀ फेरी अयोध्या भनी ॥
राम्को लश्कर बाह्र कोश् जनकपुर्-❀ देखी जसै ता गयो ।
सब्का चित्तमहाँ बड़ो भय दिन्या ❀ उल्का बहूतै भयो ॥१२३

परशुरामजीसँग भेट–८

यस् पृथ्वीतलका ति क्षत्रिहरुको ❀ ठूलो विनाशै गरी ।
आया तेस् बिचमा तहाँ परशुराम् ❀ उल्का भयो जुन् घरि ॥
पृथ्वी कम्प भइन् तसै बखतमा ❀ हा हा सबैमा परी ।
राजाका मनमा विचार् यहि पऱ्यो ❀ छोरा बचुन् क्या गरी ॥१२४
यस्तो चञ्चल चित्तले परशुराम्- ❀ का पाउमा झट् पऱ्या ।
मेरा पुत्र बचून् प्रभो परशुराम् ! ❀ भन्न्या इ बिन्ती गऱ्या ॥
यस्तो बिन्ति पनी अनादर गरी ❀ कालाग्नि जस्ता भया ।
राम्को गर्व हरूँ भनी परशुराम् ❀ राम्कै अगाडीगया ॥१२५
कस्को पुत्र तँ होस् बता मकन लौ ❀ जाबो पुरानू धनू ।
भाँच्तैमा अति गर्व भो तँकन ता ❀ धेरै कुरा क्या भनूँ ॥
यो ता हो हरिको धनू विर भया ❀ ताँदो यसैमा चढा ।
भन्दै खुप् रिसले रह्या परशुराम् ❀ राम्कैअगाडीखडा ॥१२६
ताँदो आज चढाउँछस् त यसमा ❀ संग्राम् तँथ्यैँ गर्दछु ।
सक्तैनस् तब हेर् म राख्तिनँ सबै-❀ को प्राण् सहज् हर्दछु ॥
यस्तो क्रूर वचन् गरी परशुराम् ❀ कालाग्नि झैँ रूप् धऱ्या ।
पृथ्वी कम्प गराइ लोकहरुका ❀ सम्पूर्ण सातो हऱ्या ॥१२७

यस्तो क्रूर वचन् सुनेर रघुनाथ् ❀ क्रोध्ले अगाडी सरी ।
खोसीलीनुभयो धनुष् परशुराम्- ❀ को त्यो बलैले गरी ॥

(२२. परशुरामको क्रोधी कुरो सुनेर रामले उनीसँग उनको धनु माँग्नुभएको ।)

ताँदो जल्दि चढाइ बाण् पनि तहाँ ❀ लीनूभयाथ्यो जसै ।
ठूलो बल् रघुनाथको बुझि सबै ❀ खूशीभयालोक्तसै॥१२८

(२३. रामले तारो कहाँ हानूँ भनी परशुरामसँग हात जोरेको ।)

हूकुम् श्री रघुनाथको परशुराम्- ❀ लाई भयो यो तहाँ ।
तारो आज बताउ, हान्छु अहिले ❀ ब्रह्मन् ! म हानूँ कहाँ ॥

चाँडो उत्तर देउ यस् बखतमा ❀ यस्लाइ लौ हान् भनी ।
तारो क्यै नदिया त काट्छु अहिले ❀ तिम्रा इ गोडा पनि ॥१२९
हूकूम् येति गरेर तेज् परशुराम्- ❀ को खैँचनूभो जसै ।
चीह्न्या श्रीरघुनाथलाइ अधिको ❀ वृत्तान्त सम्झ्या तसै ॥
बिन्ती येति तहाँ गऱ्या पनि हरे ❀ चीह्न्याँ जगन्नाथ् भनी ।
जस्को अंश मिल्यो र केहि भगवन् ❀ यस्तो भयाँ मै पनि ॥१३०
पापी भो अति कार्तवीर्य अब ता ❀ यस्लाइ मार्छू भनी ।
बालक् पो म थियाँ गऱ्याँ हजुरको ❀ ठूलो तपस्या पनि ॥
यस्तो वर् खुशि भै मलाइ दिनुभो ❀ शक्ती समेतै गरी ।
इच्छा पूर्ण हुन्याछ जाउ अब ता ❀ क्यै शक्ति मेरो धरी ॥१३१
पैले मार र कार्तवीर्यकन फेर् ❀ सब् क्षत्रिको नाश् पनि ।
एक्काईस बखत् गऱ्या प्रभुजिको ❀ हूकूम् छ यस्तै भनी ॥
क्षत्री शून्य भयाकि पृथ्वि तिमिले ❀ कश्यप्जिलाई दिया ।
येती कर्म गरीसकेर अधिको ❀ सेखी पुऱ्याईलिया ॥१३२
त्रेतामा अवतार् लिन्याछु नरमा ❀ राम्नाम् जगत्मा धरी ।
भेट् होला तिमिथ्यै उही बखतमा ❀ यो शक्ति ल्यूँला हरी ॥
ताहाँदेखि तपै गरेर रहनू ❀ ब्रह्माजिका दिन्भरि ।
येती अर्ति मलाइ दीकन गया ❀ वैकुण्ठ धाम्मा हरि ॥१३३
मैले काम् पनि सो सबै गरिसक्याँ ❀ राम्लाइ भेट्याँ पनि ।
मेरो शक्ति हजूरले हरिलिँदा ❀ चीह्न्याँ प्रभू हुन् भनी ॥
मेरो जन्म सफल् भयो सहजमा ❀ पायाँ परात्मा पनि ।
बूझ्याँ तत्त्व पनी सबै हजुरको ❀ पात्रै कृपाको बनी ॥१३४

जो छन् भक्त हजूरका ति सँगको ❀ सत्सङ्ग मेरो हवस् ।
यो भक्ती दृढ भै प्रभो ! हजुरका ❀ येही चरण्मा रहोस् ॥
येती बिन्ति तहाँ गरी सकल पाप् ❀ पुण्यै समर्पण् गऱ्या ।
इच्छित् वर् प्रभुले दिदा, चरणमा ❀ आनन्द मानी पऱ्या ॥१३५
ताहाँ श्रीरघुनाथका वरिपरी ❀ घूमी नमस्कार् गरी ।
मर्जीले ति गया महेन्द्र गिरिमा ❀ मन् राम्चरण्मा धरी ॥
देख्या तेज् दशरथ्जिले र सुतको ❀ हर्षाश्रुधारा धरी ।
प्रेम्का सागरमा तहाँ डुबिगया ❀ आलिङ्गनादी गरी ॥१३६
येती काम् गरि राम् गया सहजमा ❀ पूग्या अयोध्यामहाँ ।
सीतालाइ लिएर राज्य सुख-भोग् ❀ राम्ले गऱ्या क्यै तहाँ ॥
क्यै दिन् भानिज हुन् भरत्कन यहीँ ❀ ल्याऊँ घरैमा भनी ।
भानिज्लाइ लिनानिमित्त खुशिले ❀ आया युधाजित् पनि ॥१३७
बीदा श्रीदशरथ्जिले पनि दिया ❀ बीदा मिलेथ्यो जसै ।
एक् शत्रुघ्न लिई भरत्जि त गया ❀ मामाकहाँ पो तसै ॥
आया राम बिहा गरेर पुरिमा ❀ जस्सै उठेथ्यो खबर् ।
सारा रैयतको प्रसन्न मन भो ❀ हुन्थ्यो खुशी क्या अवर् ॥१३८
सीता राम् अघि तप् गरिन् र त यहाँ ❀ छोरा बुहारी भया ।
कौसल्याकन ता मिल्यो अदितिको ❀ शोभा सबै ताप् गया ॥
सीता राम् पनि लोकमा सकलको ❀ आनन्द मङ्गल् गरी ।
चेष्टा मानिसको गरीकन रह्या ❀ त्रैलोक्यका नाथ् हरि ॥१३९

❀ इति बालकाण्ड समाप्त ❀

आठकाण्ड रामायण अयोध्याकाण्ड

रामभाठौँ नारदजी आउनु–१

एकान्त स्थलमा सितापति थिया ❀ सीता हजुर्मा रही ।
हात्मा चामर ली प्रभूकन तहाँ ❀ हाँक्थिन् समीप्मा गई ॥
आकाश् मार्ग गरी बहुत् खुशि हुँदै ❀ नारद्जि ताहीँ गया ।
नारद्जीकन दण्डवत् गरि तहाँ ❀ राम्जीबहुत्खुश्भया ॥१
संसारी म थियाँ बडो हुन गयाँ ❀ दर्शन् मिलेथ्यो जसै ।
यो भाग्योदय हो बुझ्याँ पनि यहाँ ❀ दर्शन् मिल्याको उसै ॥
मैले गर्नु छ काम् कउन् हजुरको ❀ चाँडो उ आज्ञा हवस् ।
त्यो काम् सिद्ध गराउँला हजुरको ❀ आनन्द मन्मा रहोस् ॥२
यस्ता बात् प्रभुका सुनीकन जवाफ् ❀ सोही बमोजिम् दिया ।
नारद्ले बहुतै गऱ्या स्तुति तहाँ ❀ राम्लाइ मन्मा लिया ॥
बिन्ती गर्नु कुरो थियो मनविषे ❀ बिन्ती गऱ्या त्यो पनि ।
ब्रह्माको बिनती लिई हजुरमा ❀ आईरह्याँछू भनी ॥३
भूको भार म दुष्ट मारि हरुँला ❀ जान्छू अयोध्यामहाँ ।
भन्न्या येति वचन् गरीकन हजुर् ❀ पाल्नूभयाथ्यो यहाँ ॥
यस्तो हो तर गादि दीन दशरथ् ❀ राजाजिको मन् भयो ।
स्वामित्‌ले अब राज्यमा भुलिदिया ❀ भार् हर्नु काम् ता रह्यो ॥४
नारद्का इ वचन् सुनी खुशि भई ❀ उत्तर् प्रभूले पनि ।
जल्दी बक्सनुभो म राज्य नगरी ❀ भोली म जान्छू भनी ॥
स्वामित्का इ वचन् सुनेर बहुतै ❀ नारद्जि खूशी भया ।
तीन् फेरा प्रभुको प्रदक्षिण गरी ❀ आकाश्–गतीले गया ॥५

राज्याभिषेकको तैयारी तथा वशिष्ठ र रामको संवाद–२

सन्तोष्ले दशरथ्जिको मनविषे ❀ आनन्द मङ्गल् भयो ।
राम्लाई अब राज्य द्यूँ भनि उसै ❀ मन्मा लहड् यो गयो ॥
यस्तो मन् हुनगो र डाकि गुरुथ्यैं ❀ यस्तो हुकूम् भो पनि ।
भोली राज्य म दिन्छु पुत्रकन सब् ❀ सामग्रि ल्याऊ भनी ॥६
मन्त्री डाकि हुकूम् भयो सँग रह्या ❀ जो–जो कहन्छन् गुरु ।
सो–सो चीज् झटपट् तयार् गर अवर् ❀ सब् काम छोड्नू बरु ॥
मन्त्रीले पनि त्यो हुकूम् सुनि तहाँ ❀ साथै गुरूका रह्या ।
चाहिन्छन् जति चीज खोज्न गुरुले ❀ खोलेर सब् चीज् कह्या॥७
मन्त्रीलाइ अह्राइ राघवजिका ❀ साथ्मा गुरूजी गया ।
पैले श्री रघुनाथले गुरु भनी ❀ सम्मान गर्दा भया ॥
हे त्रैलोक्यपते ! गुरू हुन त हूँ ❀ तिम्रो म क्या हूँ गुरु ।
इन्का हुन् इ गुरू भनेर इ सबै ❀ भन्छन् भनुन् लौ बरु ॥८
तिम्रो दर्शन पाउँला भनि यहाँ ❀ प्रोहित् भयाको म हुँ ।
गुह्यै खुल्छ भनेर डर् हुन गयो ❀ धेरै कुरा क्या कहूँ ॥
खोल्न्या छैन म गुह्य चुप्प रहुँला ❀ सब् जान्दछू तापनि ।
जानी–जानि म बिन्ति गर्न अहिले ❀ आयाँ हजुर्मा पनि ॥९
भोली हुन्छ तिलक् हजुर्कन यहाँ ❀ सामग्रि जम्मा भयो ।
पृथ्वीमा सुकला हवस् हजुरको ❀ सब् शास्त्रले भन्छ यो ॥
सब् इन्द्रीय जितेर आज उपवास् ❀ गर्नू सिताले सँगै ।
आज्ञा पाउँ म जान्छु काम् छ बहुतै ❀ सब् काम् बिचार्छू म गै॥१०

राजा दशरथले कैकेयीलाई वर दिनु–३

यस्तो बिन्ति गरी वशिष्ठ गुरु फेर् ❀ जस्सै गयाथ्या पनि ।
राम्ले लक्ष्मणथ्यैं भन्या म तिमिलाइ् ❀ काम् गर्न द्यूँला भनी॥

छैनन् भाइ भरत् पनी त तिनका ❀ खातिर् छ मेरी दया ।
कौसल्या सुनि खुश् हुनिन् भनि तहाँ ❀ सम्चार् बताउँदै गया ॥११
राजाले त हुकूम् गऱ्या दिनु भनी ❀ क्या गर्दछिन् कैकयी ।
यस्मा विघ्न कदापि पर्न नदिऊन् ❀ लक्ष्मी र दुर्गा भई ॥
कौसल्या पनि यो विचार् गरि तहाँ ❀ गर्थिन् पुजा देविको ।
द्यौताका मनमा भन्या ठहरियो ❀ काम् विघ्न गर्नू निको ॥१२
वाणी, गै तिमि विघ्न पारिकन आउ ❀ ती मन्थरा कैकयी ।
द्वी स्त्रीका घटमा पसेर तिमिले ❀ काम् सिद्ध लाऊ गई ॥
द्यौताका इ वचन् सुनेर झटपट् ❀ तेस् मन्थरामा पसिन् ।
कैकेयीकन खुप् भुलाउन भनी ❀ ती कैकयीमा बसिन् ॥१३
वाणीका वशमा पऱ्याकि छँदि ती ❀ जाहाँ थिइन् कैकयी ।
काम्बित्लाभनिचट्पटाइतहिँ झट् ❀ त्यो मन्थरा गैगई ॥

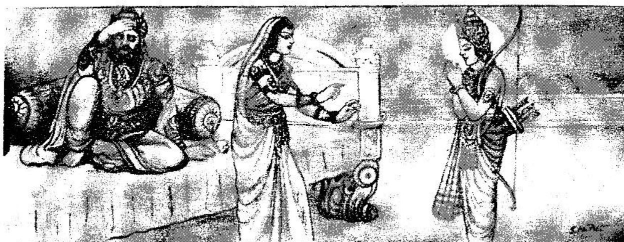

(२४. मन्थराले कैकेयीलाई बिथोलेकी ।)

नाना छल् गरि ठिक्क पारिकन सब् ❀ वृत्तान्त विस्तार् भनी ।
द्वी वर् छन् तिमि मागिल्यौभनिठुलो ❀ सूचन् गरी यो पनि ॥१४

वाणीले ति भुलाइयाकि छँदि लौ ❀ भन्दी भइन् कैकयी ।
राम्लाई वनवास् भरत्कन रजाइँ ❀ माग्छू म चाँडो गई ॥
द्वी वर्ले जब काम सिद्ध गरुँला ❀ द्यूँला सये गाउँ भनिन् ।
बीदा दी घर मन्थराकन फिराइ् ❀ रिस् गर्न लाग्दी भइन्॥१५
सुन्दर् वस्त्र निकालि फालि कपडा ❀ मैला शरीर्मा धरिन् ।
आभूषण् सब फ्याँकि खूब रिसले ❀ खाली जमीन्मा परिन् ॥
सज्जन् बेस् सुमती पनी कुमतिका ❀ सँग्ले त बिग्रीगयो ।
भन्छन् जो दुनियाँ उ लक्षण यहाँ ❀ ठीक् कैकयीमा भयो ॥१६
कैकेयीसित बस्नलाइ खुशिले ❀ राजा गयाथ्या जसै ।
देख्यानन् र तहाँ कता गइ भनी ❀ चाकर्नि सोध्या तसै ॥
क्रोधागार-विषे भयाकि त बुझ्याँ ❀ कारण् छ कुन् कत्ति यो।
बूझ्याको पनि छैन गै हजुरले ❀ बुझ्नूहवस् क्यान हो ॥१७
केटीका इ वचन् सुनीकन डराइ् ❀ राजा नजीक्मा गया ।
कैकेयीकन क्यान यो रिस गर्‍यौ ❀ बात् खोल भन्दा भया ॥
जे भन्छ्यौ म पुर्‍याउँला भनि शपथ् ❀ खाँदा जसै, बात् गरिन् ।
राजा वृक्ष सरी गिर्‍या पृथिविमा ❀ यस्माबहुत्जिद्गरिन् ॥१८
राम्लाई वनवास् भरत्कन रजाइँ ❀ देऊ भनी जिद् गरी ।
द्वी वर्ले यहि द्यौ दिदौन त भन्या ❀ बाँच्नू त मुर्दा सरी ॥
भोली येति कुरा भएन त भन्या ❀ मर्न्याछु विष् खाइ् म ता।
भंन्या येति कुरा सुनी गिरि गया ❀ राजा जमीन्मा यता ॥१९
त्यो रात् वर्षसमान् व्यतित् हुनगयो ❀ राजा ति मूर्छा भया।
सब् सामग्रि तयार् गरीकन बिहान् ❀ मन्त्री हजुर्मा गया ॥

देख्या चाल् र उहाँ विचार् हुन गयो ❀ सोध्या पऱ्यो क्या भनी ।
विस्तार् पाइ सुमन्त्र राम् लिन गया ❀ आया तहाँ राम् पनि ॥२०
राजालाइ त दुःख सुक्ख हुनको ❀ कारण् तिमी छौ भनी ।
वन्मा गै तिमि,राज्य द्यौ भरतलाइ ❀ भन्दी भइन् यो पनि ॥
यस्ता बात् सुनि बात्गऱ्याप्रभुजिले ❀ सुन्छ्यौ कि हे कैकयी ।
राजा खूशि रहुन्, म जान्छु वनमा ❀ क्या काम् छ घर्मा रही ॥२१

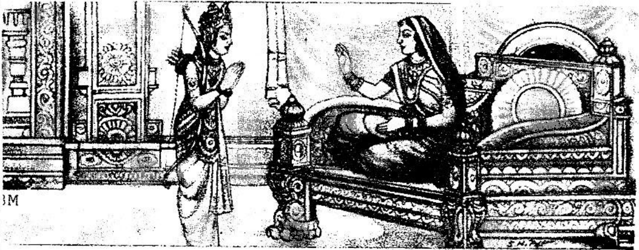
कैकेयीले भरतलाई राज्य दिई तिमी वन जाऊ भन्दा रामले हात जोरी राजाले भने म तुरुन्तै जान्छु भनेको ।)

गाह्रो कत्ति नमानि जान्छु वनमा ❀ राजा त बोलून् भनी ।
बोल्याको प्रभुको वचन् सुनि तहाँ ❀ बोल्छन् ति राजा पनि ॥
हे राम्चन्द्र ! मलाइ आज तिमिले ❀ बाँधेर राज्यै गरी ।
झूटोदेखि बचाउ पाप् तिमिकनै ❀ लाग्दैन यस्तो गरी ॥२२

रामले आमासँग बिदा हुनु तथा सीता र लक्ष्मणसहित वन जान तयारिनु–४

राजा येति भन्या र फेर् पनि विलाप् ❀ खुप् गर्न लाग्दा भया ।
राजाको बुझियो र आशय तहाँ ❀ राम्चन्द्र माइथ्यैं गया ॥
कौसल्या पनि भक्तिले हरिजिको ❀ ध्यान्मा रह्याकी थिइन् ।
राम्जीलाइ नदेखि कत्ति नछुटाइ ❀ ताना प्रभूमा दिइन् ॥२३

सुमित्राले भन्दा पछि पलक माइ्का खुलिगयो ।
प्रभूलाई देख्ता अधिक मन सन्तोष् पनि भयो ॥
खुशीले काख्मा लीकन जब भनिन् खाउ् कछु भनी ।
सुनी राम्ज्यू भन्छन् अब त कति खाँला नि म पनि ॥२४॥
गयो खान्या बेला मकन त मिल्यो राज्य वनको ।
भरत्ले राज् पाया यहिँ बसि गरून् राज्यं जनको ॥
बिदा बक्स्या जावस् खुशिसित म जान्याछु वनमा ।
म चाँडै फिर्न्याछू विरह नहवस् कत्ति मनमा ॥२५॥

(२६. रामले कौसल्यासँग वन जान बिदा माँगेको ।)

वचन् सुन्दा मूर्छा परिकन उठ्याकी छँदि तहाँ ।
भनिन् कौसल्याले अब म तिमिलाइ् छोड्दछु कहाँ ॥
भन्या राजाले ता तर म तिमिलाइ् रोक्तछु यहाँ ।
कि साथै लैजाऊ मकन तिमि जान्छौ अब जहाँ ॥२६॥
तिमीलाइ् बीदा दी म कसरि यहाँ दुःख सहुँला ।
बरु प्राणै त्यागी यमपुरिमहाँ जाइ रहुँला ॥

विलाप् कौसल्याको यति सुनि दयाले भरिगयो ।
तहाँ लक्ष्मण्को मन् तब अरु-उपर् रिस् हुन गयो ।।२७।।
नजर् दी राम्ज्यूमा अरुसित उठ्याको रिस बढाइ् ।
गर्‍या बिन्ती राम्थ्यैँ अब भरतथ्यैँ गर्दछु लडाइँ ।।
हजुर्का राज् हर्‍र्या जति-जति त छन् मार्छु सबलाइ् ।
पितै बाँध्छू पैले भनिकन भन्या· क्या छ अरुलाइ् ।।२८।।
चढ्याजावस् गादी सकल रिपुको नाश गरुँला ।
यसै काम्ले माइ्का सकल मनको शोक हरुँला ।।
सुन्या लक्ष्मण्जीका यि वचन जसै राम् खुशि भया ।
बुझाया विस्तार्ले पनि तहिँ ठुलो लीकन दया ।।२९।।
सुन्यौ भाइ् ! संसार्मा शरिर अति कच्चा छ जनको ।
शरीर् कच्चा जानी नगर तिमि रिस् कत्ति मनको ।।
सबै भोग् चञ्चल् छन् बिजुलि सरि एक्छिन् नरहन्या ।
विचार् यस्तो राखी सहु तिमि, बडो हुन्छ सहन्या ।।३०।।
भ्यागतो खाँ भनि खोज्छ डाँस् मुखविषे ❀ साँप्ले धर्‍याको पनि ।
तेस्तै भोग् गरुँला भनेर मनले ❀ भन्छन् दुनीयाँ पनि ।।
क्याको रस् छ यहाँ विचार मनले ❀ काल्सर्पको मुख् परी ।
क्या होला वन जाउँला म, सबलाइ् ❀ आनन्द राखून् हरि ।।३१
देश्देश्का बाटुलिन्छन् बुझ तिमि मनले बाटका पाटिमाहाँ ।
बात्चित् गर्दै रहन्छन् खुशिसित मनले बन्धु झैँ राति ताहाँ ।।
प्रातःकाल् भो जसैता उठिकन ति सबै दश्दिशा लागिजान्छन् ।
बन्धूको संग यस्तो बुझिकन गुणिले दुःखसुख् एक मान्छन् ।।३२

छायातुल्य छ लक्ष्मि, यौवन भन्या ❀ भेलै सरीको भनी ।
भन्छन् स्त्री-सुखलाइ स्वप्न सरिको ❀ साँचो कुरा हो पनि ॥
यस्तै जानि पनी मनुष्यहरु सब् ❀ संसारमा भुल्दछन् ।
भुल्नैको वशले अनेक् फजितिले ❀ संसारि भै डुल्दछन् ॥३३
जुन् यस् देह-निमित्त यो रिस गऱ्यौ ❀ चिन्छौ कि कस्तो छ यो ।
हाड् मासू र रगत् नसा यति कुरा ❀ जम्मा भई बन्छ यो ॥
विष्टा हुन्छ कि भस्म हुन्छ पछितक् ❀ बाँच्तैन यो ता कसै ।
यस्का खातिर घात् गऱ्यौ पनि भन्या ❀ पाप् मात्र लाग्ला उसै ॥३४
क्रोधै हो यमराज सर्व जनको ❀ वैतर्नि भन्नू पनि ।
तृष्णा हो भनि यो बुझेर तिमिले ❀ कैह्ल्यै नबिर्स्या पनि ॥
संतोषै बुझि कामधेनु सरिको ❀ सन्तुष्ट मन्ले रहू ।
रिस् गर्नू बढ़िया त छैन, वनमा ❀ जानू असल् हो सहू ॥३५
यस्तै हो सुन कर्मका वश हुँदा ❀ बस्तैन एक् ठाम् रही ।
कस्तै कोहि हवस् अवश्य नरले ❀ जानू छ जाहाँ गई ॥
कर्मैको फल भोग गर्छ दुनियाँ ❀ यै चित्तमा लेउ भाइ ।
आमैले यहि बात् बुझीकन बिदा ❀ दीनूहवस् हामिलाइ ॥३६
यो बिन्ती गरि पाउमा जब पऱ्या ❀ बीदा दिइन् मन् बुझाइ ।
आँसू थाम्न कठिन् भयो र बहुतै ❀ रोइन् शरीरै रुझाइ ॥
आशीर्वाद वचन् समेत् मिलिगयो ❀ ताहाँ बिदा रामलाइ ।
लक्ष्मण्ले पनि साथ जान्छु म भनी ❀ बिन्ती गऱ्या जानलाइ ॥३७
लक्ष्मण्लाइ हिड लौभन्याररघुनाथ् ❀ सीता भयामा गया ।
सीतालाइ तिमि ता घरै बस भनी ❀ पैह्ले त भन्दा भया ॥

पङ्खा छत्र चमर् रहित् प्रभुकनै ❀ देख्ता त शंकित् भइन् ।
क्या कारण् हुनगो भनीकन सिता ❀ हात् जोरि साम्ने गइन् ॥३८
शंकित् जानकिलाइ देखि प्रभुले ❀ तीमी घरैमा यहाँ ।
सासूको टहलै गरीकन रहू ❀ वर्षै त चौधैमहाँ ॥
पीताको वचनै लिई शिर-उपर् ❀ जान्छू म वन्मा प्रिये ।
चौधै वर्ष बिताइ जल्दि म यहाँ ❀ फिर्न्याछु निश्चै श्रिये ॥३९
यस्ता बात् प्रभुका सुनीकन तहाँ ❀ सीताजि मूर्छा परिन् ।
पैह्ले ज्योतिषिको कुरा सब कही ❀ छोड्दीनँ सेवा भनिन् ॥
सीताका यति बात् सुन्या र खुशि भै ❀ साथै सिताजी लिया ।
ब्राह्मण् खूशि सदा रहून् भनि तहाँ ❀ दौलत् बहूतै दिया ॥४०
कौसल्याजि जहाँ थिइन् तहिँ गई ❀ लक्ष्मण्जिले बिन्ति लाइ ।
माता मेरि पिछा भइन् भनि तहाँ ❀ सुम्प्या सुमित्राजिलाइ ॥
येती काम् गरि रामका हुकुमले ❀ लक्ष्मण् तयारी भया ।
सीता लक्ष्मण साथमा लि रघुनाथ् ❀ राजा-भयामा गया ॥४१
बिदा हून पिताजिथ्यैँ जब सिता ❀ लक्ष्मण् लि राम्ज्यू गया।
यस्तो देखि असह्य भो र दुनियाँ ❀ सब् शोक गर्दा भया ॥
सीता राम्कन दुःख यो हुन गयो ❀ कैकेयि दुष्टै भई ।
सीता आज कसोरि दुःख सहनिन् ❀ घोर् जङ्गलैमा गई ॥४२
यो अन्याय भयो यहाँ त नबसौँ ❀ जाऔँ प्रभूका सँगै ।
राम्लाइ छोडि यहाँ कसोगरि बसौँ ❀ बूझेन मन् ता नगै ॥
यस्ता बात् गरि लोकले त बहुतै ❀ शोक् गर्न लाग्या भनी ।
सब् विस्तार् गरि वामदेव ऋषिले ❀ सब्लाइ बुझाया पनि॥४३

हे लोक्हो ! अति गर्दछौ तिमितशोक् ❀ यो शोक ता छाडिद्यौ ।
साक्षात् विष्णु इ हुन् भनेर मनले ❀ श्रीरामलाइ जानिल्यौ ॥
पृथ्वीको सब भार् हरेर रघुनाथ् ❀ फिर्छन् इ जान्छन् कहाँ।
साँचा हुन् यि कुरा अवश्य तिमिले ❀ खेद् कीन मान्यौ यहाँ॥४४
यस् बात्ले ऋषिले मनुष्यहरुको ❀ खुप् मन् बुझाईदिया।
पौँच्या राम् पनि कैकयी र दशरथ् ❀ जाहाँ बस्याका थिया ॥
हे मातर् ! वन जानलाइ अब ता ❀ आयौं जना तीन् मिली ।
बीदा जान मिलोस् म जान्छु वनमा ❀ रीस्राग् रतीभर् नली ॥४५
आज्ञा जान मिलोस् पिताजिकि पनी❀ जान्छू सदा खुश् म छु ।
दुखपाउन्नकिभनीपिताजिकनशोक् ❀ मन्मा नलागोस् कछु ॥
कैकेयी यति बात् सुनी खुशि भई ❀ बस्तर् पुराना दिइन् ।
लाया श्री रघुनाथले ति कपडा ❀ सीताजिले ता लिइन् ॥४६

(२७. वनमा जान बिदा हुन गएका रामलाई कैकेयीले थोत्रा लुगा दिएकी ।)

यस्ता वस्त्र म लाउँ आज कसरी ❀ भन्न्या मनैमा धरी।
लज्जाले रघुनाथका मुखविषे ❀ हेरिन् कटाक्षै गरी ॥

श्रीराम्ले मुटुरा गरी ति कपडा ❀ हात्मा जसै ता लिया ।
त्यो देखीकन राज-पत्निहरु सब् ❀ रोया तहाँ जो थिया ॥४७
दुष्टे, आज सिताजिलाइ किन यो ❀ लूगा पुराना दियौ ।
यस् काम्ले जति छन् यहाँ इ सबको ❀ प्राण् खैंचि ऐह्ले लियौ ॥
कैकेयीसित बात् वशिष्ठ गुरुले ❀ येती गऱ्याथ्या जसै ।
बीदा भै रघुनाथ् चढ्या रथविषे ❀ सम्पूर्ण रोया तसै ॥४८

रामको वनगमन–५

सीता राम् वनमा चल्या रथ चढी ❀ लक्ष्मण् गया साथमा ।
वृक्षैका तलमा रह्या रघुपती ❀ घर् छोडि तेस् रातमा ॥
सुन्दर् एक् तमसा नदी तहिँ थिइन् ❀ तिन्का दुवै तीर्-भरि ।
आयो लश्कर राम्जिका सँग बस्यो ❀ खाली अयोध्या गरी ॥४९
फिर्नन् ता रघुनाथ् सँगै फिरियला ❀ जानन् चलौँला सँगै ।
राम्लाइ छोडि यहाँ कसोगरि बसौँ ❀ काहाँ बसौँला नगै ॥
यस्तो सुर् प्रभुले बुझीकन तहाँ ❀ युक्ती गऱ्या छलको ।
प्रातःकाल भयो उठेर झटपट् ❀ इच्छा गऱ्या चलको ॥५०
फर्की फेरि शहर् गया झइँ गरी ❀ बाटो छली राम् गया ।
फर्क्याछन् रघुनाथ् भनेर दुनियाँ ❀ सम्पूर्ण फिर्दा भया ॥
यस् रीत्ले दुनियाँ फिराइ शहरै ❀ श्री राम् वनैमा गया ।
गङ्गाका तिरमा पुगेर अब ता ❀ रथ् थाम भन्दा भया ॥५१
सुन्दर् वृक्ष थियो ठुलो तिरविषे ❀ एक् शिंशपाको तहाँ ।
दोस्रो वास् रघुनाथको तहिँ भयो ❀ त्यै वृक्षका तल्महाँ ॥
फल् फूल् लीकन भेट्नलाइ गुहजी ❀ आया बडो हर्षले ।
निर्मल् देह भयो उसै बखतमा ❀ श्रीरामका स्पर्शले ॥५२

मेरो आज पवित्र घर् पनि हवस् ❀ स्वामिन् ! गर्‍याँ बिन्ति यो।
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! मकन होस् ❀ माया र मर्जी छ जो ॥
यो बिन्ती सुनि भन्दछन् प्रभु तहाँ ❀ सून्यौ सखे ! आज ता ।
वन्मा जान चल्याँ म जान्नँ घरमा ❀ याहीं रहन्छू म ता ॥५३
कौनै फल्-फुल खानु छैन अरुले ❀ केही दिउन् तापनि ।
भन्न्या यो मनमा छ, थाम्छु मनको ❀ आफ्नू प्रतिज्ञा भनी ॥
मैरे हौ तिमि राज्य जो छ उ पनी ❀ मैरै छ भन्दा भया ।
वर्को दूध घसी जटा मुकुट झैँ ❀ पारेर बाँद्धा भया ॥५४
जल्पान् मात्र गरी सिता र रघुनाथ् ❀ कुश्का शयन्मा गया ।
लक्ष्मण्का सँगमा रही गुह पनी ❀ रात्भर् खडा भै रह्या ॥
सीता राम् फगतै कुशासनविषे ❀ देख्या सुत्याको तहाँ ।
साह्रै ग्लानि भयो बहुत् गुहजिको ❀ शोक् बढ्नगो मन्महाँ ॥५५
भन्छन् लक्ष्मणलाइ भाइ ! फजिती ❀ खुप् कैकयीले दिइन् ।
राजालाइ् वशमा गरेर बहुतै ❀ हुर्मत् प्रभूको लिइन् ॥
लक्ष्मण्बात्सुनिभन्दछन्गुहजिको ❀ दिल् भित्र ठंडा गरी ।
लाग्या सुन्न पनी तहाँ गुहजिले ❀ तन्मन् उसैमा धरी ॥५६
दाता को छ यहाँ यि दुःख सुखको ❀ फल् मिल्छ सब् कर्मको ।
दिन्छन् भन्नु कुबुद्धि हो, नभन यो ❀ नाश् हुन्छ सब् धर्मको ॥
कर्ता हूँ पनि भन्नु छैन अभिमान् ❀ जन्ले नगर्नू कहीँ ।
कर्मैको फल-भोग मिल्छ तिमिले ❀ यो बुझ्नु जाही तहीँ ॥५७
धीरा भै रहनू विपत्ति सहनू ❀ कस्तै परून् तापनि ।
कैह्ले मोहविषे नपर्नु जनले ❀ मिथ्या छ संसार् भनी ॥

गुहले मेरो नाउ पनि अहिल्या जस्तै मान्छे हुने हो कि भनिठानेर वारि नै रामका चरण धोई चरणोदक अचाएको ।)

यस्तै बात् सुनि रात् बित्यो गुहजिको ❀ राम्का नजीक्मा रही ।
गङ्गा तर्न हुकूम् भयो प्रभुजिको ❀ ताहाँ उज्यालो भई ।।५८

गंगा तर्नु तथा भरद्वाज र वाल्मीकिसँग भेट–६

गंगे ! आज म जान्छु घोर वनमा ❀ केवल् नमस्कार् गरी ।
फिर्दामा म पुजा अवश्य गरुँला ❀ सामग्रि ठूलो धरी ।।

(२९. केवट गुहले राम सीता लक्ष्मणलाई डुँगामा चढाई गङ्गा तारेको ।)

यस्तो बिन्ति गरी सिता पतिजिका ❀ साथै चलिन् पार् तरी ।
आज्ञाले घरमा फिऱ्या गुह पनी ❀ भक्ती मनैमा धरी ।।५९

गङ्गा पार् तरि मिर्ग मारि पकुवा ❀ लाया र खाया तहाँ ।
तेस्रो वास् रघुनाथको तहिँ भयो ❀ एक् वृक्षका तल्महाँ ॥

(३०. गङ्गा-पारि तरी राम सीता लक्ष्मणले जङ्गलको बाटो लिएको ।)

चौथा वास् रघुनाथको हुन गयो ❀ आश्रम् भरद्वाजको ।
राम्ज्यूको ऋषिले गऱ्या स्तुति तहाँ ❀ सुर्जानि काम्काजको ॥६०

(३१. रातभरि भरतद्वाजकहाँ विश्राम गरेर भोलिपल्ट अगाडि जान भरतद्वाजसँग बिदा माँगेको।)

पाँचौं दिन् ऋषिका कुमार् सँगलिया ❀ बाटो बताऊन् भनी ।
राम्ज्यूलाइ यमुनाजितारि ति कुमार् ❀ साँझमा त फर्क्या पनि ॥

सीता राम् पनि चित्रकूट् पुगिगया ❀ वाल्मीकि बस्थ्या जहाँ ।
वाल्मीकीकन दण्डवत् गरि बहुत् ❀ आनन्द मान्या तहाँ ॥६१
वाल्मीकीकन भन्दछन् रघुपति ❀ क्यै दिन् रहन्छू यहाँ ।
कुन् जग्गा बढिया छ सब् तरहले ❀ होला सुबिस्ता कहाँ ॥
सून्या वाल्मिकिले मनुष्य सरि भै ❀ राम्ले गर्‍याका कुरा ।
सोही माफिक बिन्ति बात् पनि गर्‍या ❀ वाल्मीकि छन् झन् पुरा ॥६२

(३२. चित्रकूटमा वाल्मीकिको स्वागत स्वीकारिरहेका राम सीता लक्ष्मण ।)

जान्दैनन् महिमा बडा ऋषि पनी ❀ जस्का त एक् नामको ।
यस्ता हौ रघुनाथ् हजुर्कन यहाँ ❀ क्या काम् असल् ठामको॥
सज्जन्को हृदयै छ घर् हजुरको ❀ अच्छा बहुत् फेर् कहाँ ।
विस्तार् एक् सुनिबक्सनू पनि हओस् ❀ बिन्ती म गर्छू यहाँ ॥६३
व्याधा हूँ अघिको म सप्तऋषिको ❀ निर्मल् कृपाले गरी ।
वाल्मीकीभनिनाम्चल्योजबजप्याँ ❀ राम्नाम उल्टा गरी ॥
उल्टै नामकि ता छ यस्ति महिमा ❀ विस्तार धेर् क्या कहूँ ।
गङ्गाका र यि चित्रकूट गिरिका ❀ बीच्का जगामा रहू ॥६४

वाल्मीकी ऋषिका वचन् सुनि बहुत् ❀ खुश् भै जगन्नाथ् गया ।
गङ्गाका र ति चित्रकूट गिरिका ❀ बीच् पारि बस्ता भया ॥

सुमन्त्र फर्कनु, राजा दशरथको स्वर्गवास हुनु तथा भरतले अन्त्येष्टि संस्कार गर्नु–७

गङ्गादेखि सुमन्त्र फर्कि दशरथ् ❀ जाहाँ बस्याका थिया ।
ताहाँ जल्दि गएर जो छ समचार् ❀ सारा सुनाईदिया ॥६५
बर्को दूध घसी जटा मुकुट झैं ❀ बाँध्या दुवै भाइले ।
फिर् लौ जा भनियोहुकूम्तहिँ दिया ❀ राम्ले सिता माइले ॥
गङ्गा पार् रघुनाथ् गया नजरले ❀ हेर्दा कठिन् भो तहाँ ।
छोड्याँ देख्न जसै रुँदै रथ लिई ❀ दौडेर आयाँ यहाँ ॥६६
सेवा बिन्ति गरेस् भनी हुकुम भो ❀ लक्ष्लण् सिता रामको ।
हाम्रो शोक् रतिभर् कदापि नगरून् ❀ हूँदैन शोक् कामको ॥
यस्ता बात् गरि राम् गया भनि सबै ❀ विस्तार् सुनाया जसै ।
कौसल्या दशरथ्जिलाइ रिसले ❀ वाक्वाण् बजारिन् तसै ॥६७
वाक्शर्ले अतिताप् भयो र दशरथ् ❀ भन्छन् मलाई कति ।
भन्छ्यौ मर्न बखत् यसै हुन गयो ❀ छाड्यो शरीर्ले गति ॥
ऐह्ले मर्छु सराप् पनी छ तिमिले ❀ खुप् पुत्र-शोक्ले गरी ।
जस्तै हामि मर्‍यौं उसै गरि मर्‍या ❀ ठूलो विपत्ती परी ॥६८
येती एक तपस्विले अघि शराप् ❀ जो दी गयाथ्या मरी ।
तिन्को तेहि सरापको फल मिल्यो ❀ ठीक् आज उस्तै परी ॥
सब् विस्तार सरापको कहिसकी ❀ हा राम ! सीता गरी ।
प्राणै त्याग् दशरथ्जिले जब गर्‍या ❀ खल्बल्पर्‍यो तेस् घरि ॥६९
प्रातःकाल भयो वशिष्ठ गुरु झट् ❀ मन्त्री लि दर्वार् गया ।
तेल्माथी दशरथ्जिलाइ धरि फेर् ❀ छोरा झिकाईलिया ॥

(३३. रामको वियोगमा दशरथले प्राण त्यागेको ।)

चाँडै आउनको वशिष्ठ गुरुको ❀ आज्ञा छ भन्न्या सुनी ।
दूतैका सँग लागि भाइकन ली ❀ आया भरत्‌जी पनि ।।७०
कैकेयीसित भेट् भयो भरतको ❀ सोध्या पिता छन् कहाँ ।
सब् वृत्तान्त गरी भरत्‌कन त सब् ❀ विस्तार् सुनाइन् तहाँ ।।
सून्या शोक् मनमा पऱ्यो भरतको ❀ साह्रै रिसाया पनि ।
पापी हौ तिमि कुम्भिपाक् नरकमा ❀ भोग्‌गर्न जाउ्‌ली भनी ।।७१
कैकेयीकन गालि दीकन तहाँ ❀ दुःखी बहूतै भया ।
कौसल्याजि जहाँ थिइन् तहिँ रुँदै ❀ धाउँदै भरत्‌जी गया ।।
हे मातर् ! मनमा कदापि नपरोस् ❀ मत् छैन मेरो रती ।
पाप् लागोस्‌कछुमत्‌भयागुरुजिलाइ ❀ काटेर माऱ्या जति ।।७२
बिन्ती यो गरि दुःखमा परि विलाप् ❀ गर्थ्या भरत्‌जी तहाँ ।
मन्त्रीवर्ग समेत् वशिष्ठ गुरुजी ❀ पौँच्या नजीक्‌मा तहाँ ।।
देख्या शोक भरत्‌जिको र गुरुले ❀ पीता बित्याछन् भनी ।
शोक् गर्नू बढिया त छैन, किन शोक् ❀ गर्छौ महाराज् ! भनी ।।७३

(३४. भरतले कैकेयीलाई पापिनी भन्दै फट्कारेको ।)

नाना तत्त्व कही तहाँ भरतको ❀ सब् शोक् गुरूले हऱ्या।
सब् आज्ञा गुरुको लिई भरतले ❀ काम्काज्पिताकोगऱ्या॥
राजाको किरिया जसै गरि सक्या ❀ दान्को असङ्ख्यै गरी ।
तेस् बीच्मा मनले विचार् भरतले ❀ राख्या बहुत् शोक् धरी ॥७४

भरतजी वन जानु, बाटामा गुह र भरद्वाजसँग भेट तथा चित्रकूट दर्शन–८

माता मेरि त राक्षसी सरि भइन् ❀ इन्का नजीक्मा यहाँ ।
बस्नू योग्य अवश्य छैन अब ता ❀ जान्छू प्रभू छन् जहाँ ॥
यस्तो चित्त थियो तहाँ भरतको ❀ इन्को छ यो मन् भनी ।
मालूम् ता गुरुमा थियो तरपनी ❀ भन्छन् उचित् हो भनी ॥७५
बाबाको छ हुकूम् यहाँ भरतले ❀ राज् गर्नु, राम्ले गई ।
चौधै वर्ष तलक् बसून् वनविषे ❀ मानो मुनीश्वर् भई ॥
सीता राम् यहि बातले वन गया ❀ याहाँ हजूर्ले पनि ।
गादी चढ्नुहवस्, हुकूम् दिनुहवस् ❀ यो राज्य मेरो भनी ॥७६
यस्तो बिन्ति गरी वशिष्ठ गुरु चुप् ❀ जस्सै रह्याथ्या तहाँ ।
उत्तर् जल्दि दिया तहाँ भरतले ❀ क्या गर्छु यो राज् यहाँ ॥

कीर्तीमा अपकीर्ति पारि कसरी❀राज् गर्नु याहाँ बसी।
दाज्यूको टहलै गरी सँग रह्या ❀लक्ष्मण् रह्याछन् जसी ॥७७
गया जाहाँ सीतापति म पनि जान्छू अब तहाँ।
फगत् एक् कैकेयी यहिँ बसिरहून् छोड्दछु यहाँ ॥
फलाहारी हुन्छू शिरभरि ज़टा धारि वनमा।
म भोली जान्याछू हिडिकन विचार् यै छ मनमा ॥७८॥
प्रभूको गादी हो प्रभुकन फिरायेर घरमा।
म गादी सुम्पन्छू किन म गरुँला राज्य करमा ॥
भरत्का यस्ता बात् सुनिकन सबै खुश् अति भया।
भरत् भोलीबेरै उठिकन सबैरै हिडिगया ॥७९॥
सबै माता भ्राता गुरुसहित सब् फौज पनि ली।
फगत् सीताराम्को चरणतलमा चित्त पनि दी ॥

(३५. रामलाई भेट्न दलबल-सहित आएका भरतलाई देखी गुहले आपसमा सरससल्लाह गरेको।)

भरत् गङ्गा पौंच्या गुहजिकन शंका हुन गयो।
ठुलो लश्कर् देख्या नबुझिकन तानैं डर भयो ॥८०॥

लडौँला नाउ् खैँची भरत कपटी हुन् यदि भन्या ।
भनी मन्मन् लश्कर्हरुकन तयार् हौ पनि भन्या ॥
ठुलो भित्री मत्लब् गरिकन गया बुझ्दछु भनी ।
तहाँ भेटी राखी नजरतिर हेऱ्या कछु अनि ॥८१॥
जसै देख्या आँसू गहभरि धरी शोक् पनि गरी ।
कहाँ मिल्छन् सीतापति मकन भन्दै घरिघरि ॥
जसै शिर् पाऊमा गरि ति गुहले ढोग् पनि दिया ।
भरत्ले अङ्कैमाल् गरुँ भनि उठाईकन लिया ॥८२॥

(३६. गङ्गातीरमा पुगेका भरतलाई गुहले ढोगेको ।)

भरत्जीले सोध्या गुहसित सिताका पति यहाँ ।
सुत्याको स्थल् कुन् हो मकन कहु जान्छू अब तहाँ ॥
गया विस्तार् पाई रघुपति सुत्याका शयनमा ।
भरत्ले खेद् मान्या कुश-शयन देखेर मनमा ॥८३॥
अहो ! मेरा खातिर् वन वन सिताजी पति-सँगै ।
कुशासन्मा सुत्छिन् न त यसरि सुत्थिन् अघि कतै ॥

अहो धिक्कार् मेरो जनम-जननी कैकयि भइन् ।
इनैले गर्दामा पतिसँग सिताजी वन गइन् ॥८४॥
कहाँ छन् सीतानाथ् कति पर गया भेट्तछु कहाँ ।
छ केही मालूम् ता मकन कहु जान्छू अब तहाँ ॥
बताया याहाँ छन् भनि ति गुहले राम्कन पनि ।
गुहैका सम्चार्ले खुशि पनि भया भेट्तछु भनी ॥८५॥

(३७. गङ्गा तरी भरद्वाजको आश्रममा पुगेका भरतले भरद्वाजलाई ढोगेको ।)

सब् विस्तार बताइ ताहिँ गुहले ❀ गङ्गाजि तारीदिया ।
ताहाँदेखि भरत् चली पुगिगया ❀ जाहाँ भरद्वाज् थिया ॥
एकदिन् ताहिँ मुकाम् गऱ्या भरतले ❀ सम्मान् ऋषीले गऱ्या ।
सारा सैन्य जती थिया भरतका ❀ मेज्मानिले छक् पऱ्या ॥८६
भोली बेर सबेर लश्कर लिई ❀ बीदा ऋषीथ्यैं भया ।
कैह्ले पुग्दछु चित्रकूट गिरिमा ❀ भन्दै भरत्जी गया ॥
खूश् भै लश्कर चित्रकूट गिरिका ❀ पौंच्या नजीक्मा जसै ।
खोज्या ताहिँ भरत्जिले अघि गई ❀ डेरा प्रभूको तसै ॥८७

(३८. भरतजी दलबल-सहित चित्रकूट जान हिडेका ।)

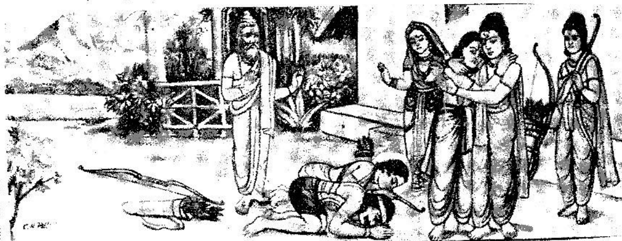
डेरा देखी भरत्जी तर्हिं नजिक गया पाउका छाप देख्या ।
श्रीराम्का पाउका छाप् चिह्निकन खुशिले माथले ताहिँ टेक्या ॥
भन्छन् धन्यै रह्याँछू सहज नमिलन्या पाउका छाप देख्याँ ।
ब्रह्माजीले नपाउ्नू छ तपनि सहजै माथले आज टेक्याँ ॥८८

(३९. चित्रकूटमा रामका पाइलाका छाप देखेर भरतले ढोगी खुय्य गरेर बसेको ।)

यस्तो बोल्दै प्रभूको चरणधुलिविषे भक्तिले लट्पटीदै ।
कैह्ले पुग्छू कहाँ छन् भनिकन मनले दश् दिशा दृष्टि दीदै ॥

जाँदा ताहीँ भरत्‌ले प्रभुजिकन जसै नेत्रले देख्न पाया ।
ख्वामित्‌लाइ आज पायाँ भनिकन खुशिले पाउमा पर्न धाया ॥८९

(४०. वाल्मीकिको आश्रममा रामलाई भेटेर गुह र भरतले ढोगेको र रामले भरतलाई अँगालेको ।)

राम र भरतको मिलाप, भरत अयोध्या फर्कनु र रामजी अत्रि मुनिको आश्रममा आउनु–९

देख्या पाऊ पर्‍याको गहभरि बहँदा अश्रुधारा झर्‍याको ।
सब् राज्यै तृण् बराबर् गरिकन बहुतै आफुमा मन् धर्‍याको ॥
यस्तो देखी कृपाले भरतकन तहाँ काखमा राखिलीया ।
जस्तो मन् हो भरत्‌को बुझि रघुपतिले खुप् कृपादृष्टि दीया ॥९०
श्रीसीतापति माइका चरणमा ❀ राख्या र शिर् फेर् पिता ।
काहाँ छन् किन आज देख्तिनँ यहाँ ❀ क्या गर्दछन् छन् कता ॥
भन्दै खोजि गर्‍या पिताकन तहाँ ❀ श्रीरामजीले जसै ।
सब् विस्तार वशिष्ठले भनिलिँदा ❀ शोक् गर्न लाग्या तसै ॥९१
गङ्गा-स्नान गरी तिलाञ्जलि दिया ❀ फेर् पिण्डदानै पनि ।
फल् फूल्‌ले रघुनाथले तहिँ दिया ❀ पाऊन् पिताले भनी ॥
तेस् दिन्‌मा उपवास् गर्‍या जब बित्यो ❀ रात् फेरि गङ्गा गया ।
गङ्गास्नान् गरि फेर् फिरेर मढिमा ❀ आएर बस्ता भया ॥९२

तहाँ सीताराम्का चरण-तलमा शिर् पनि धरी।
अयोध्यै लैजान्छू भनिकन ठुलो मन्सुब गरी॥
भरत् बिन्ती गर्छन् किन रघुपते! आज वनमा।
हजूर्ले आयाको मकन अति ताप् हुन्छ मनमा॥९३

ख्वामित्! हजुर्को म त दास पो हूँ।
यो राज्य गर्नाकन योग्य को हूँ॥
यो गादि ता याहिँ हजूरको हो।
मैले त सेवा गरि बस्नु पो हो॥९४॥
छोरा हुनन् यज्ञ बहुत् गरीनन्।
सम्पूर्ण लोक्को पनि ताप् हरीनन्॥
तब् पो ति छोरासित राज्य छाडी।
जानू असल् हो त छँदै छ झाडी॥९५॥

(४१. चित्रकूटमा भरतले रामलाई अयोध्या फर्कन आग्रह गरेको।)

बेला त यो होइन जान वन्मा।
मेरा त यै निश्चय हुन्छ मन्मा॥

जाऔँ घरै फर्कि सधाइ-जावस् ।
मेरी इ मातासित रिस् नआवस् ॥९६॥
यस्ता प्रकार्ले गरि बिन्ति गर्दै ।
आँखा-भरी आँसु बहूत धर्दै ॥
रोया भरत्ले जब पाउमा गै ।
बोल्या प्रभूले पनि खूशि मन् भै ॥९७॥
हे भाइ ! गर्छौ किन आज जिद्दी ।
फिर्नू असल् छैन नि काम् नसिद्धी ॥
जान्छू म वन्मा तिमि फर्कि जाऊ ।
तेस् राज्यको काम् तिमिले चलाऊ ॥९८॥
राम्ले वनै गै मुनि-भेष धर्नू ।
याहाँ भरत्ले बसि राज्य गर्नू ॥
भन्या पिताको जब सुन्न पायाँ ।
आज्ञा उसैले वन जान आयाँ ॥९९॥
ई बात् भरत्ले जब सुन्न पाया ।
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया ॥
हे नाथ् ! पिता हुन् मतिहीन् भयाका ।
स्त्रीका त साह्रै वशमा पऱ्याका ॥१००॥
उन्ले भन्याथ्या भनि राज्य छाडी ।
जानू असल् होइन आज झाडी ॥
ख्वामित् बहुत् बिन्ति छ फर्कि जाऊँ ।
फर्कन्नँ भन्या त जवाफ् नपाऊँ ॥१०१॥

यस्तो भरत्ले जब जिद्दि लीया।
उत्तर् प्रभूले पनि फेरि दीया॥
फर्कन्नँ भैया तिमि फर्कि जाऊ।
पिताजिलाई पनि दोष् नलाऊ॥१०२॥
खुप् सत्यवादी त पिताजि थीया।
साँचै हुनाले वरदान दीयां॥
सो पूर्ण गर्नाकन जान्छु वन्मा।
साँचो कुरा हो बुझिलेउ मन्मा॥१०३॥
उत्तर् प्रभूको सुनि दुःख मान्या।
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया॥
फिर्नूहवस् ख्यामित ! बिन्ति गर्छु।
यस् दण्डकारण्यविषे म जान्छु॥१०४॥
यस्ता वचन् सूनि भरत्जिलाई।
फेरी हुकूम् भो तिमि फर्क भाइ॥
यो राज्य साट्या पनि हुन्छ झूटो।
हे भाइ ! गर्छौ किन आज भूटो॥१०५॥
हुकूम् यस्तो सूनी भरत पनि राम्का चरणमा।
परी बिन्ती गर्छन् म त रघुपते ! छू शरणमा॥
चरण्-बाहिक् एक्छिन् रहन पनि ताप् हुन्छ मनमा।
नफर्क्या ख्वामित्का पछि-पछि म ता जान्छु वनमा॥१०६॥
न ता फर्की जान्या न त मकन लान्या वन पनि।
भन्या मर्छू ख्वामित् ! अब अरु कुरा केहि नभनी॥

भनी आसन् बाँधी जब मरणमा निश्चय धऱ्या ।
खुशी भै श्रीराम्ले पनि अति दयालू मन गऱ्या ॥१०७॥
दिया सूचन् राम्ले गुरुकन बुझाऊ तिमि भनी ।
गुरूले एकान्तै लगिकन भरत्जीकन पनि ॥
बुझाया बात् खोलीकन सुन इ जो हुन् रघुपति ।
जगन्नाथ् साक्षात् हुन् त्रिभुवनंपतीका अधिपति ॥१०८॥
अघी ब्रह्माजीले सकल भुमिको भार् हर भनी ।
स्तुती गर्दा खुश् भै सुन म हरुँला भार्हरु पनि ॥
भन्याका हूनाले उहि वचन पालन् गरुँ भनी ।
प्रभू जान्छन् वन्मा पछि त सुन फिर्छन् घर पनि ॥१०९॥
प्रभूको इच्छा हो नतर कसरी कैकयि पनि ।
वनै जाऊन् भन्थिन् प्रभुकन रती तुल्य नगनी ॥
कुरो यस्तो जानी नगर तिमि यो आग्रह यहाँ ।
भुमीको भार् टारीकन पछि त जान्छन् प्रभु कहाँ ॥११०॥
रावण् मारि उतारि भारि भुमिको ❀ फिर्छन् जगन्नाथ् भनी ।
यस्ता हुन् रघुनाथ् भनेर गुरुले ❀ खोलेरे गुह्यै पनि ॥
सब् विस्तार गरीदिया र गुरुको ❀ वाणी सुनी खुश् भया ।
फक्यानिन् रघुनाथ् भनी मन बुझ्यो ❀ राम्का नजीक्मा गया ॥१११
हे नाथ् तत्त्व बुझ्याँ म फिर्छु अब ता ❀ जान्छू अयोध्यामहाँ ।
पूजा गर्न दिनू-हवस् हजुरका ❀ एक् जोर् खराऊ यहाँ ॥
यस्तो बिन्ति गरी प्रणाम् वरिपरी ❀ घुम्दै भरत्ले गऱ्या ।
आफ्ना साफि खराउ दी प्रभुजिले ❀ सब्ताप् भरत्का हऱ्या ॥११२

फेरी बिन्ति गऱ्या तहाँ भरतले ❀ लौ फिर्दछू फिर्न ता ।
चौधै वर्ष समाप्ति पारि नफिऱ्या ❀ मर्न्याछु साँचै म ता ॥
यो बिन्ती सुनि लौ भनी भरतका ❀ साम्ने हुकूम् भो तहाँ ।
कैकेयी रघुनाथका चरणमा ❀ रूँदै परीन् खुप् तहाँ ॥११३

(४२. भरतले रामका खराउ माँग्दा रामले दिएको खराउ थापिरहेका भरत ।)

हे नाथ् दुर्बुद्धि आई अति फजिति दियाँ राज्यको घात् गराई ।
मायाले मोह पार्दा मन पनि भुलिगै मेरि बुद्धी हराई ॥
क्यारूँ नाथ् ! आज रुन्छू विपति परिगयो आज पो चेत पायाँ ।
कठ्पुत्ली झैँ नचाउँछिन् त्रिभुवनकन सब् धन्य छन् तिम्रि माया ॥११४
मेरो माया छ छोरा जन-धनहरुमा यो सबै खैंचिदेऊ ।
दुर्बुद्धी हो पछी ता शरण परि भनी खूप् कृपा राखिलेऊ ॥
कैकेयी येहि पाठ्ले स्तुति गरि हरिको पाउमा शीर धारिन् ।
हेनाथ् आई शरण्मा परि भनि करुणा राख यो बिन्ति पारिन् ॥११५
हाँसी सीतापतीले पनि अभय दिया जो भनायाँ भन्यौ सो ।
दोष् तिम्रो छैन यस्मा बुझ तिमि मनले मेरि इच्छा त हो यो ॥

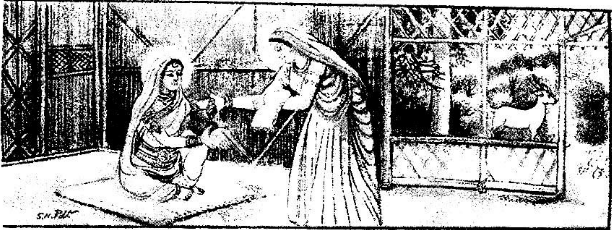
मन्मा सन्तोष पाऊ मकन दिनदिनै सम्झँदै दिन् बिताऊ ।
छुट्नन् सब् कर्म तिम्रा रतिभर मनमा शोक् नराखेर जाऊ ॥११६
कैकेयी करुणा बुझी खुशि भई ❀ बीदा प्रभूथ्यैं भइन् ।
श्रीराम्को चरणारविन्द मनले ❀ भज्दै अयोध्या गइन् ॥
सब् लश्कर्हरु ली भरत् पनि बिदा ❀ भै फेर् अयोध्या गया ।
सब् लश्कर्हरुलाइ राखि घरमा ❀ आफू फरक् भैरह्या ॥११७
नन्दीग्राम्मा सऱ्याका भुमिशयन गरी रोज् फलाहार् गऱ्याका ।
एक् गट्ठा सब् जटाकौ गरिकन ति खराउ् गादिमाथी धऱ्याका ॥
गर्थ्या सब् राज्यको काम् तपनि सब कुरा गादिमा बिन्ति गर्दै ।
यस्ता रीत्ले बिताया दिन भरतजिले राममा चित्त धर्दै ॥११८
केही दिन् चित्रकूट्मा बसिकन रघुनाथ् वाल्मिकीथ्यैं बिदा भै ।
जान्छू वन्मा म फिर्छू भनिकन खुशिले अत्रिका आश्रमै गै ॥

(४३. वाल्मीकिसित बिदा भै अत्रिका आश्रममा पुगेका राम सीता लक्ष्मण ।)

अत्रीका पाउमा शिर् धरिकन म त हूँ राम् भनी नाम् बाताया ।
श्रीराम्का वाणि-सुन्दा मन अति खुशि भै अत्रिले हर्ष पाया ॥११९

पूजा सीतापतीको गरिकन ऋषिले पाउमा बिन्ति लाया ।
वृद्धा छन् पत्नि मेरी सकल विषयमा एक् रती छैन माया ॥
भित्रै छन् आज दर्शन् दिन मढुलिविषे भित्र सीताजि जाऊन् ।
सीताजीलाइ पाई अब त ति बुढिले जन्मको सार पाऊन् ॥१२०
अत्रीको बिन्ति सूनी हुकुम पनि दिया लौ सिता भित्र जाऊ ।
अत्रीकी पत्नि भेटीकन अब तिमिले जल्दि फर्केर आऊ ॥
आफ्ना नाथ्को हुकूम् यो सुनिकन खुशि भै भित्र सीताजि जाई ।
भेटिन् वृद्धा बहुत् भैकन बसिरहन्या अत्रिकी पत्निलाई ॥१२१
सीताले पाउमा शिर् धरिकन बहुतै प्रेम् बुढीमा बढाइन् ।
जोर् जोर् कुण्डल् र सारी दिइकन बुढिले अङ्गराग् फेर् चढाइन् ॥
यस्ले शोभा निरन्तर् दृढ पनि रहला यो पनी बिन्ति लाइन् ।
सीताजीलाइ आशिष् दिइ ति अनसुयाले बहुत् हर्ष पाइन् ॥१२२

(४४. अत्रिकी पत्नी अनसुयाले सीतालाई कुण्डल, सारी, आशीर्वाद दिएकी।)

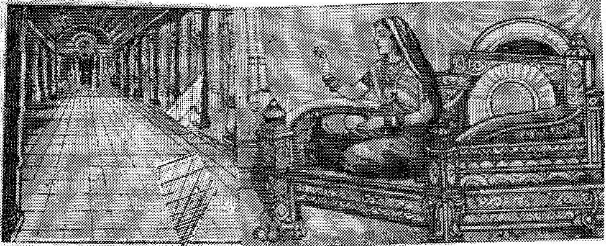
सीता र लक्ष्मण-सहित् गरि रामलाई ।
भोजन् म दिन्छु भनि खुप्सित चीज् बनाई ॥

भोजन् गराइ रघुनाथकि जानि माया।
ताहाँ सपत्नि भइ रामकि कीर्ति गाया ॥१२३॥

❀ इति अयोध्याकाण्ड समाप्त ❀

(४५. कैकेयी-भवन, अयोध्या ।)

शिरीषादपि मृद्वङ्गी क्वेयमायतलोचना ।
अयं क्व च कुकूलाग्निः कर्कशो मदनानलः ॥

आठकाण्ड रामायण अरण्यकाण्ड

विराध-वध–१

अत्रीका आश्रमैमा बसि रघुपतिले प्रेमले दिन् बिताई।
दोस्त्रा दिन्मा सबेरै उठिकन वनमा जान मन्सुब् चिताई॥
अत्रीजीका नजीकै गइकन अब ता जान्छु बीदा म पाउँ।
रस्ता यो जाति होला भनिकन कहन्या एक् अगूवा म पाउँ॥१
सीताराम्को हुकूम् यो सुनिकन ऋषिले भन्दछन् क्या बताउँ।
सब्को रास्ता त देख्न्या यहिँ हजुर भन्या कुन् अगूवा खटाउँ॥
चिन्छू लीला हजुर्को तरपनि अगुवा याहिँ अस्सल् खटाई।
यै मर्जी पूर्ण गर्नाकन भनि अगुवा आज दिन्छू पठाई॥२
अत्रीले बिन्ति येती गरिकन अगुवा शिष्य धेरै खटाया।
केही रस्ता त आफै पनि पछि पछि गै रामलाई पठाया॥
एक् कोश् तक् पौचँदामा बडि नदि बहँदी नाउले तर्नुपर्न्या।
मिल्थिन्त्योतारिफक्र्यामढितिर ऋषिकाशिष्य सब् फिर्नुपर्न्या॥३
सीताराम् वनमा पुग्या वन थियो ❀ साह्रै खजित्को तहाँ।
बाघ् भालू अरु दुष्ट राक्षसहरू ❀ डुल्छन् निरन्तर् जहाँ॥
ताहाँ पौंचि हुकूम् भयो प्रभुजिको ❀ भाई ! तयारी भई।
सीताका म अगाडि हिड्छु तिमिले ❀ हिड्नू पछाडी रही॥४
यस्ता बात् गरि राम लक्ष्मण तहाँ ❀ हिड्थ्या तयारी भई।
एक् सुन्दर् वनमा तलाउ मिलिगो ❀ ठूलो छः कोश् वन् गई॥
ठण्डा जल् तहिँ पान् गरेर रघुनाथ् ❀ छायाँ बस्याथ्या जसै।
आयो ताहिँ विराध राक्षस ठुलो ❀ डर् दीन लाग्यो तसै॥५

को हौ स्त्री पनि साथमा छ किन यो ❀ आयौ बडा वन्महाँ ।
कस्तो सुर् मनमा छ फेर् अब उपर् ❀ जानू छ इच्छा कहाँ ॥
मैले सुन्दर गाँस् बनाउन असल् ❀ मान्याँ र सोध्याँ यहाँ ।
सब् नाम् कार्यसमेत् बताउ तिमिले ❀ जुन् काम् छ जान्छौ जहाँ ॥६

राक्षस्का यि वचन् सुनी प्रभुजिले ❀ नाम् काम् बताया सबै ।
बाँच्ने मन् छ भन्या सिता र हतियार् ❀ छोडेर जाऊ अबै ॥
यस्तो बोलि सिताजिलाइ लिन सूर् ❀ बाँधेर राक्षस् जसै ।
दौडेथ्यो रघुनाथले पनि ति हात् ❀ दूवै गिराया तसै ॥७

जस्सै हात गिऱ्या तसै त रिसले ❀ खाँ रामलाई भनी ।
दौडेथ्यो मुख बाइ फेर् प्रभुजिले ❀ काट्या ति गोडा पनि ॥
हात् गोडा नहुँदा त सर्प सरिको ❀ पऱ्यो भुमीमा जसै ।
हात् गोडा सब काटियो तब पनी ❀ घस्रेर आयो तसै ॥८

घस्री घस्त्रि उ सर्दथ्यो प्रभुजिले ❀ काट्या तहाँ शिर् पनि ।
विद्याधर् गण हो छुटोस् अब सराप् ❀ जाओस् परम्धाम् भनी ॥
राक्षस् देह मऱ्यो सराप् पनि टऱ्यो ❀ विद्याधरै फेर् भयो ।
श्रीराम्को स्तुति खुप् गरेर खुशि भै ❀ फेर् स्वर्गलोक्मा गयो ॥९

शरभङ्ग तथा सुतीक्ष्ण आदि मुनिहरूसँग भेट–२

जस्सै स्वर्ग विराध् गयो प्रभुजिले ❀ रस्ता वनैको लिया ।
पालन् गर्छु म योगिको अब भनी ❀ मन्मा दया खुप् लिया ॥
ध्यान् गर्दै शरभङ्गजी वनमहाँ ❀ जाहाँ बस्याका थिया ।
ताहीँ श्रीरघुनाथजी खुशि हुँदै ❀ पौंचेर दर्शन् दिया ॥१०

ताहाँ श्रीशरभङ्गले प्रभुजिमा ❀ तन्मन् वचन् सब् धरी ।
आफ्नू कर्म जती थियो तहिँ तती ❀ सम्पूर्ण अर्पण् गरी ॥

अस्सल् ताहिँ चिता बनाइ हरिको ❀ दर्शन् नजर्ले गरी ।
आफ्नू देह दहन् गरी चलिगया ❀ संसार-सागर् तरी ॥११
मुक्ति श्रीशरभङ्गको जब भयो ❀ तस्सै मुनीश्वर्हरू ।
आया भेट्न भनी बहुत् खुशि भई ❀ वन्मा थिया जो अरू ॥
हात् जोरी स्तुति खुप् गऱ्यातिऋषिले ❀ ख्वामित् इनै हुन् भनी ।
कोमल् चित्त गरी तहाँ नजरले ❀ हेऱ्या प्रभूले पनि ॥१२
बिन्ती सब् ऋषिले गऱ्या हजुरमा ❀ हाम्रो विपत्ती पनि ।
देख्या पूर्ण दया हुन्या थिइ बहुत् ❀ आपत् रह्याछन् भनी ॥
जाऔँ सब् ऋषिका मढी-मढिविषे ❀ वाही गई पो दया ।
होला चित्तविषे भनी ति ऋषिले ❀ भन्दा प्रभूजी गया ॥१३
देख्या तेस् वनमा अनेक् पृथिविमा ❀ खप्पर् र सोध्या तहाँ ।
कस्का खप्पर हुन् अनेक् नजरले ❀ देख्छू मऱ्याका यहाँ ॥
श्री सीतापतिका वचन् सुनि तहाँ ❀ बिन्ती ऋषीले गऱ्या ।
ई शिर् हुन् ऋषिका यहाँ छल परी ❀ धेरै ऋषीश्वर् मऱ्या ॥१४
राक्षस्का छलले बहुत् ऋषि मऱ्या ❀ भन्न्या कुरा त्यो सुनी ।
ताहाँ सब् ऋषिलाइ राखि सबका ❀ साम्ने प्रतिज्ञा पनि ॥
सब् राक्षस्हरुको म नष्ट गरुँला ❀ भन्न्या प्रभूले गऱ्या ।
खूशी मन् हुनगो र ताहिँ ऋषि ता ❀ आनन्दमा सब् पऱ्या ॥१५
केही वर्ष बिताइ ताहिँ हरिले ❀ सब् योगिको ताप् हऱ्या।
माया फेरि सुतीक्ष्णका उपर भै ❀ प्रस्थान् प्रभूले गऱ्या ॥
जाहाँ भक्त सुतीक्ष्ण छन् तहिँ गई ❀ दर्शन् प्रभूले दिया ।
पूजा पूर्ण गरी सुतीक्ष्ण ऋषिले ❀ राम्लाइ मन्मा लिया ॥१६

(४६. सुतीक्ष्णाको आश्रममा पुग्दा सुतीक्ष्ण ऋषि रमाएका ।)

सायुज्यै मुक्ति मिल्ला तिमिकन सुन यो देह जैले त छुट्ला ।
भन्न्या आज्ञा प्रभूको सुनिकन अब ता कर्मको पाश टुट्ला ॥
भन्न्या यो मन् ऋषीको हुन गइ बहुतै चित्तमा हर्ष पाया ।
सीतारामलेअगस्तीसितगइकछु दिन् बस्न मन्ले चिताया ॥१७

मुनिवर अगस्त्यजीसँग भेट – ३

प्रभूका साथैमा पछि-पछि सुतीक्ष्णै पनि गया ।
अगस्तीका भाईसित पुगि त एक् रात् प्रभु रह्या ॥
ति अग्नीजिह्वा खुप् खुशि पनि भया ईश्वर भनी ।
चिनी ताहाँ तिन्ले विधिसित गऱ्या पूजन पनि ॥१८॥
तहाँदेखी सीतापति उठि सबेरै चलिगया ।
अगस्ती काहाँ छन् भनि खबर ली दाखिल भया ॥
अगस्तीले खुश् भै स्तुति गरि बहुत् मन् पनि धऱ्या ।
विराट् रूप्कोवर्णन् गरिकन त पूजा पनि गऱ्या ॥१९॥
सुन्दर् धनू र तरवार् सँग बाण् भऱ्याको ।
ठोक्रा त जोडि अघि इन्द्रजिले धऱ्याको ॥

ताहीँ थिया सब दिया रघुनाथलाई ।
बिन्ती गऱ्या सकल भार् हर आज जाई ॥२०॥

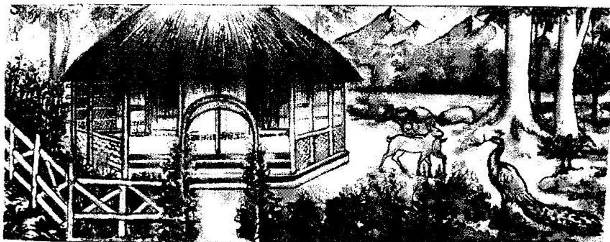

(४७. अगस्ति ऋषिको आश्रममा राम सीता लक्ष्मण पुगेका ।)

आठ् कोशमा असल पञ्चवटी भन्याको ।
आश्रम् असल् छ रमणीय बहुत् बन्याको ॥
ताही बसेर कछु दिन् तिमिले बिताऊ ।
सब् साधु-माथि करुणा तहिँ गै चिताऊ ॥२१॥
यस्तो अगस्ति ऋषिको उपदेश पाई ।
श्रीराम् तयार् पनि भया तहिँ जानलाई ॥
मालुम् थियो तपनि जुन् ऋषिले बताया ।
सो मार्ग जानकन पाउ उतै चलाया ॥२२॥
जान्थ्या प्रभू अलिकती पर केहि जाई ।
जङ्गल्-विषे अधिक वृद्ध जटायुलाई ॥
देख्या र राक्षस भनीकन मार्नलाई ।
माग्या धनू प्रभुजिले त लिला जनाई ॥२३॥

मार्‍या कुरा सुनि जटायु बहुत् डराया।
राजाजिको प्रिय सखा हुँ भनी कराया॥
गर्‍याछु हित् यहिँ बसी म सिताजिलाई।
कल्याण् मिलोस् हजुरदेखि बहुत् मलाई॥२४॥
श्रीरामले पनि तहाँ अति खूशि मन्ले।
आनन्द निर्भय दिया पछि फेरि तिन्ले॥
स्वामित्! शरण् छु भनि खुप्सित बिन्ति लाया।
श्रीराम् तहाँ-पछि त पञ्चवटी त आया॥२५॥

पञ्चवटी-निवास र लक्ष्मणजीलाई उपदेश-४

डेरा पर्‍यो प्रभुजिको तहिँ बीच वन्मा।
एकान्त देखिकन हर्ष भयो र मन्मा॥
आनन्द-पूर्वक रह्या रघुनाथ ताहीँ।
आर्को त आश्रम नजीक थिएन काहीँ॥२६॥

(४८. पञ्चबटीमा रामको मढी।)

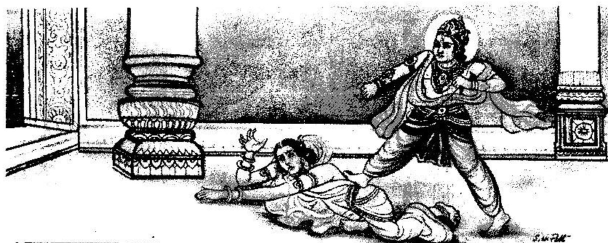
एकान्त देखिकन लक्ष्मणले चरण्मा।
बिन्ती गर्‍या रघुपते! म त छू शरण्मा॥

ज्ञान् कुन् कहिन्छ भनि कुन् त कहिन्छ विज्ञान् ।
जान्दीनँ केहि म-विषे त ठुलो छ अज्ञान् ॥२७॥
आज्ञा हवस् सकल तत्त्व म सुन्न पाउँ ।
जान्या पुरुष् अरु छ को र कता म जाउँ ॥
यो बिन्ति लक्ष्मणजिको सुनि हर्ष पाया ।
लक्ष्मण्जिलाइ सब तत्त्व तहाँ बताया ॥२८॥
यै ज्ञान् कहिन्छ सुन येहि कहिन्छ विज्ञान् ।
यो रीत् गरीकन बस्या हुँदि छुट्छ अज्ञान् ॥
खोलेर येहि रितले प्रभुले बताया ।
लक्ष्मण्जिले पनि तहाँ सब तत्त्व पाया ॥२९॥

शूर्पणखालाई दण्ड, खर-दूषण आदि राक्षसहरूलाई मार्नु र रावणभाठौँ शूर्पणखा जानु–५

यै बीचमा नजिक शूर्पणखा त आई ।
देख्या तहीँ प्रभुजिले पनि दुष्टलाई ॥
कन्दर्पका वश परी प्रभुको नजीक् गै ।
सोधी तहाँ प्रभुजिलाइ बहूत् खुशी भै ॥३०॥
नाम् सब् कह्या प्रभुजिले जब नाम सूनी ।
ऐल्हे म भज्दछु पती भनि येति गूनी ॥
बिन्ती गरी मकन पत्नि बनाइलेऊ ।
कन्दर्पको कठिन ताप छुटाइदेऊ ॥३१॥
यस्ता वचन् सुनि सिताकन हाँसि हेरी ।
उत्तर् दिया प्रभुजिले सँगमै छ मेरी ॥
सौता बुझीकन नभज् तँ पती मलाई ।
भाई छ खालि बरु भज् पति भाइलाई ॥३२॥

साँचो भन्या भनि त लक्ष्मणका नजीक् गै ।
आयाँ म पत्नि हुन येति भनेर खुश् भै ॥
सून्या वचन् सकल लक्ष्मणले र ताहाँ ।
दास् हूँ म ता मसित कुन् सुख मिल्छ याहाँ ॥३३॥
जा वाहिँ मालिक उ हुन् उहिँ बस्नु अच्छा ।
बुद्धी रहेनछ बहुत् रहिछस् तँ कच्चा ॥
यस्ता वचन् सुनि र शूर्पणखा रिसाई ।
सीताजिलाइ अब खाँ भनि फर्कि आई ॥३४॥

(४९. शूर्पणखालाई लक्ष्मणाले लात मारेको ।)

भार् हर्न बीज् प्रभुजिले तहिँ रोप्न आँट्या ।
लक्ष्मण्जिलाइ भनि नाक र कान काट्या ॥
आज्ञा लि लक्ष्मणजिले पनि काटिदीया ।
भागी डराइकन भाइ जहाँ त थीया ॥३५॥
विस्तार् गरी त्रिशिर दूषण खर् भन्याका ।
राक्षस् पनी सुनि ति अग्नि सरी बन्याका ॥

(५०. लक्ष्मणजीले शूर्पणखाको नाक-कान काटेको ।)

आया जहाँ प्रभु थिया तहि तीन भाइ ।
लश्कर् समेत् अधिक जल्दि कदम् बढाई ॥३६॥
राक्षस् भनी प्रभुजिले तहिँ चाल पाया ।
लक्ष्मण्‌जिलाइ तहिँ काम् प्रभुले अह्राया ॥
हे भाइ ! आज तिमिले इ सिताजिलाई ।
गूफाविषे लगि बसीरहु जल्दि जाई ॥३७॥
एक् बात् नबोल्लिकन जल्दि उठेर जाऊ ।
संग्रामको बखत भो अब बेर् नलाऊ ॥
मार्छू म दुष्टकन तेज् अधिकै जनाई ।
चौधै हजार्‌कन सहज् टुकुरा बनाई ॥३८॥
यस्तो हुकूम् हुन गयो र सिताजिलाई ।
लक्ष्मण्‌जिले सँग लिईकन जल्दि जाई ॥
गूफाविषे बसिरह्या, रघुनाथ् तयारी ।
चाँडै भया धनु र वाण्‌हरु ठिक्क पारी ॥३९॥

खर-दूषण आदि राक्षसहरूलाई मार्नु-५ (२)

आया खर, त्रिशिर, दूषण तीन भाइ।
लश्कर् समेत् सँग लिईकन रिस् बढाई ॥
ठाकुर्जिका उपर बाणकि वृष्टि पाऱ्या।
ठाकुर्जिले पनि ति बाण् सब काटि टाऱ्या ॥४०॥
तिन्का सबै ति हतियार्हरु काटि टारी।
सम्पूर्ण राक्षसहरूकन जल्दि मारी ॥
काट्या खर, त्रिशिर, दूषणलाइ ताहाँ।
सम्पूर्ण राक्षस सक्या घरि चारमाहाँ ॥४१॥

(५१. रामले खर, त्रिशिर, दूषण-सहित त्यहाँका सारा राक्षस मारेको।)

माऱ्या खर त्रिशिर दूषणलाइ जस्सै।
सीता र लक्ष्मण पनी प्रभुसीत तस्सै ॥
आया डराइकन शूर्पणखा त भागी।
रावण् जहाँ छ उहिँ जाँ भनि जान लागी ॥४२॥

शूर्पणखा रावणभाठौं जानु-५ (३)

रावण् जहाँ छ उहिँ पौंचि विलाप गर्दै।
सब् भाइ बन्धुहरुको मनलाइ हर्दै ॥

देख्यो तहाँ बहिनिलाइ त नाक् गयाकी ।
त्यो फेरि बुच्चि पनि कान नभै रह्याकी ॥४३॥
माया भयो बहिनिमाथि र झट्ट ऊठ्यो ।
विस्तार सोध्न नजिकै पनि जल्दि छूट्यो ॥
हे बैनि ! कुन् पुरुष हो ? भन नाक काट्न्या ।
खूबै रहेछ सहजै पनि मर्न आँट्न्या ॥४४॥
जस्ले त नाक् सित इ कान्कन आज काट्यो ।
हे बैनि ! जान सुन त्यो अब मर्न आँट्यो ॥
यस्ता वचन् सुनि र नाम समेत् बताई ।
सीता र लक्ष्मण सहित् रघुनाथलाई ॥४५॥
ती छन् पराक्रमि त पञ्चवटी बस्याका ।
ठोक्रा भिरीकन धनू पनि खुप् कस्याका ॥
गर्छू विचार मनले त यही म मान्छु ।
सब् भस्म पो गरिदिनन् कि भनेर ठान्छु ॥४६॥
आईरह्याँछु म त खुप्सित मन् डराई ।
फिर्छन् ति सर्व ऋषिलाइ त खुश् गराई ॥
आश्चर्य मानिकन दौडि म याहिँ आयाँ ।
विस्तार् पनी हजुरमा सब बिन्ति लायाँ ॥४७॥
सीताजिलाइ अति सुन्दरि मानि ताहाँ ।
ल्याऊँ टपक्क टिपि सुन्दरिलाइ याहाँ ॥
भन्ना-निमित्त अति चित्त धरी गयाकी ।
पायाँ विपत् नकटि बुच्चि समेत् भयाकी ॥४८॥

ल्याऊ समर्थ छ भन्या तिमि आज जाऊ।
साम्ने त हर्न छ कठिन् तिमि मन् नलाऊ॥
एक् युक्तिले छल गरीकन हर्नुपर्ला।
साम्ने कदापि नगया तहिँ देह मर्ला॥४९॥
तेस्ले बहूत भयमा परि बात् गऱ्याको।
लश्कर् समेत् त्रिशिर, दूषण, खर् मऱ्याको॥
सून्यो र बैह्रिकन खातिर खूब दीयो।
एकान्तमा गइ लहड् पनि खूब लीयो॥५०॥
सामान्य मानिस भया कसरी ति माऱ्या।
लश्कर् खर, त्रिशिर, दूषण छुट्टि पाऱ्या॥
सामान्य होइन इ ता परमेश्वरै हुन्।
नाहीं त भाइहरुको अघि टिक्तथ्यो कुन्॥५१॥
ईश्वर् भया हुँदि कसै पनि मार्दछन् ती।
सामान्य हुन् पनि भन्या हरुँला सिताजी॥
ईश्वर् भया हुँदि विरोध् गरि खुश् हुन्याछन्।
रीसै हुन्याछ भजुँला त ममाथि ता झन्॥५२॥

मारीचभाठौं रावण जानु-६

येती विचार् गरि तऱ्यो र समुद्र-पारि।
मारीच् जहाँ छ ऋषिको सरि रूप धारी॥
पूग्यो तहाँ र रथ राखि नजीक् गयाको।
विस्तार् गऱ्यो खरहरू सब नाश् भयाको॥५३॥
यस्तो पऱ्यो मकन आज सहाय देऊ।
सुन्दर् ठुलो मृग-स्वरूप् तिमि आज लेऊ॥

राम्चन्द्रलाइ छलि दूर् तिमिले गराया।
सीता जसै म हरुँला तब फर्कि आया ॥५४॥
मारीचले यति हुकूम् जब ताहिँ सून्यो।
तेस्तो हुकूम् सुनि तहाँ मनभित्र गून्यो ॥
बिन्ती गर्‍यो सकल तेज् प्रभुको जनाई।
ख्वामित् भनेर मनले हित खुप् चिताई ॥५५॥
कस्ले गर्‍यो र उपदेश् तिमि आज आई।
सीता म हर्छु मृग हो तँ भन्यौ मलाई ॥
त्यै शत्रु हो तिमि त्यसैकन मार ताहाँ।
कूलै समेत् क्षय गराउन खोज्छ याहाँ ॥५६॥
को सक्छ जित्न र ठुलो तिमि सूर गर्छौ।
यो सूर् लिया कुल समेत् तिमि आज मर्छौ ॥
एक् वाणले मकन चार् सय कोश सार्‍या।
बालक् थिया तपनि भस्म सुबाहु पार्‍या ॥५७॥
आज्काल् गयाँ वनविषे मृग-रूप धारी।
एक् वाणले मकन याहिँ दिया पछारी ॥
छाद्दै रगत् अति डरायर भागि आयाँ।
जावैन भन्छु अब खुप्सित चेत पायाँ ॥५८॥
तस्मात् तिमी पनि विरोध् मति यो नलेऊ।
सीता म हर्छु भनि आग्रह छाडिदेऊ ॥
सब् नष्ट हुन्छ तिमिले मति यस्ति लीया।
देख्यौ खर त्रिशिर दूषण मारिदीया ॥५९॥

हीतै कहन्छ भनि यो तिमि जानिलेऊ।
आर्को कहन्छु म गुठिल् तिमि चित्त देऊ॥
ई ता अनन्त अधिनाथ् परमेश्वरै हुन्।
ब्रह्माजिले पनि भजिन्छ सदा पुरुष् जुन्॥६०॥
नारद्जिका वचन सूनि म आज भन्छु।
स्वामित्! म ता हित चिताइ सदा रहन्छु॥
लौ मार रावण भनी वरदान माँग्या।
ब्रह्माजिले र उहि सूर् प्रभु गर्न लाग्या॥६१॥
जाऊ घरै बसिरहू मति यो नलेऊ।
ईश्वर् बुझेर उहि माफिक चित्त देऊ॥
जो गर्दछन् प्रभु गरून् छ लिला उनैको।
चल्दैन जोर् प्रभुविषे अरुका कुनैको॥६२॥
मारीचले जब थती सब बात् बतायो।
झन् बात् सुनेर बुझि खुप्सित चित्त लायो॥
मारीचलाइ अनि रावण भन्छ हेरी।
सीता म हर्छु मृग भैकन जाउ फेरि॥६३॥
ईश्वर् हुनन् यदि भन्या ति अवश्य मार्छन्।
सामान्य हुन् यदि भन्या ति अवश्य हार्छन्॥
ईश्वर् भया पनि असल् छ अवश्य तर्छु।
सामान्य हुन् त म सितासँग भोग गर्छु॥६४॥
जाऊ अवश्य म सिताजि हरेर लिन्छु।
बोल्यौ यहाँ कछु भन्या त म काटिदिन्छु॥

यस्तो हुकूम् गरि तहाँ जब बीच पार्‍यो।
मारीचले पनि तसै जिय आश मार्‍यो ॥६५॥
आखिर् मर्‍याँ म हरिदेखि भन्या त तर्छु।
यस् दुष्टदेखि मरियो त नरक् म पर्छु॥
यस्तो विचार् गरि तहाँ मृगरूप धारी।
हूकूम् शिरोपर धरीकन भो तयारी॥६६॥

मारीचवध र सीताहरण–७

दौड्यो लिला पनि चरित्र विचित्र गर्दै।
सीताजिका नजिक गैकन ताहिँ फिर्दै॥
सीताजिलाइ गरुँ मोह भनेर दाग्यो।
लीला गरीकन व़रीपरि चर्न लाग्यो॥६७॥
छल् हो भनी प्रभुजिले पनि चाल पाया।
एकान्तमा गइ सिताकन काम् अह्राया॥
सीते ! अदृश्य भइ लौ बस अग्निमाहाँ।
छाया सिता पनि बनायर छोड याहाँ॥६८॥
एक् भिक्षुको रुप लि रावण आज आई।
हर्न्याछ दुष्ट तिमिलाइ स्वरूप् छिपाई॥
चाँडो अवश्य तिमिले पनि रूप् छिपाऊ।
एक् वर्षसम्म छिपि दिन् तिमिले बिताऊ॥६९॥
यस्तो हुकूम् सुनि अदृश्य स्वरूप धारी।
छाया सिता पनि दुरुस्त गरिन् तयारी॥
सीता छिपीकन रहिन् जब अग्निमाहाँ।
छाया सिता-सँग बस्या रघुनाथ ताहाँ॥७०॥

छाया सिताजि अति चित्र विचित्र मानी ।
खेलाउँ तेस मृगलाइ भनेर ठानी ॥
बिन्ती गरिन् रघुपते ! मृग आज देऊ ।
खेलाउँछू अधिक जाति छ पक्रिलेऊ ॥७१॥
इच्छा थियो प्रभुजिको पनि बिन्ति सूनी ।
जानू असल् छ भनि यो मनभित्र गूनी ॥
हात्मा धनू लि मृगका पछि आफु धाया ।
लक्ष्मण्जिलाइ बस तीमि भनी अह्राया ॥७२॥
लक्ष्मण् रह्या तहिँ सिता-सित चौकिदारी ।
मारीचलाइ प्रभुले पनि खुप् लघारी ॥
मार्‍या तहाँ जब त दिक् बहुतै गरायो ।
हे भाइ लक्ष्मण ! मर्‍याँ भनि छल् करायो ॥७३॥
छल्का वचन् सुनि सिताजि बहुत् डराइन् ।
लक्ष्मण्जिलाइ तिमि जाउ भनी अह्राइन् ॥
लक्ष्मण्जिले हुकुम यो सुनि बिन्ति पार्‍या ।
हे माइ ! जो मृग थियो प्रभुले त मार्‍या ॥७४॥
तेस्तो कहाँ मृग थियो, मृगरूप-धारी ।
मारीच राक्षस थियो र त आज मारी ॥
ठाकूर्जिले तहिँ गिराइदिदा करायो ।
हे भाइ लक्ष्मण ! मर्‍याँ भनि छल् गरायो ॥७५॥
ज्योतिःस्वरूप् तहिँ भयो र मिल्यो हरीमा ।
आश्चर्य भो सकललाइ तसै घरीमा ॥

यस् दुष्टले पनि त यो गति आज पायो ।
भन्न्या बुझेर सब जन्‌कन हर्ष आयो ।।७६।।
लक्ष्मण्‌जिको वचन सूनि सिता रिसाइन् ।
आँसू बहुत् नजरदेखि पनी खसाइन् ।।
बोलिन् अवाच्य पनि लक्ष्मणलाइ ताहाँ ।
भञ्ली मलाइ भनि मन् छ कि आज याहाँ ।।७७।।
राम्‌देखि बाहिक अवर् त भजैनँ मैले ।
तिम्रै अगाडि यहिँ छोड्दछु देह ऐह्ले ।।
तिम्रो त चित्त अति दुष्ट रहेछ जान्याँ ।
काम् देखि आज तिमिलाइ त शत्रु मान्याँ ।।७८।।
यस्तो वचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया ।
बोलिन् अवाच्य भनि भित्र मनै चिताया ।।
धिक् चण्डि ! येति भनि खुप्‌सित चट्पटाया ।
वन्-देविलाइ रखवारि तहाँ खटाया ।।७९।।
सीताजिलाइ तहिँ छोडि उठी गयाका ।
दूरै हुँदा नजरदेखि फरक् भयाका ।।
देख्यो र रावण सितातिर जल्दि आयो ।
संन्यासिको स्वरुप लीकन रूप् छिपायो ।।८०।।
संन्यासि हुन् भनि बहुत् गरि भक्ति लाइन् ।
पूजा प्रणाम् पनि गरीकन हर्ष पाइन् ।।
बिन्ती गरिन् बस गुरो ! प्रभु फर्कि आई ।
गर्नन् बहुत् प्रिय हजुर्‌कन चित्त लाई ।।८१।।

यस्ता वचन् सुनि सितातिर दृष्टि दीदो ।
को हो पती बुझुँ भनीकन गुह्य लीदो ॥
सोध्यो सितासित पती पनि जो छ को हो ।
नाम् काम् समेत् तिमि बताउ न आज जो हो ॥८२॥
सीताजिले पनि भनिन् सब जो छ नाम् काम् ।
संन्यासि जानिकन कत्ति नपारि छल्छाम् ॥
सोधिन् तहाँ म पनि नाम्हरु सुन्न पाऊँ ।
कुन् हो बताउ तिमिले पनि नाम ठाउँ ॥८३॥
यस्ता वचन् सुनि सिताकन हर्न आँटी ।
नाम् काम् तहाँ सब कह्यो रतिभर् नढाँटी ॥
बोल्यो अवाच्य पति मानि मलाइ लेऊ ।
राम्चन्द्रलाइ तिमिले अब छाडिदेऊ ॥८४॥
यस्तो वचन् सुनि अलिक् मनमा डराइन् ।
बात्ले त दुष्टकन तृण् सरिको गराइन् ॥
हे दुष्ट रावण ! अवश्य तँ आज मर्लास् ।
ऐल्हे जसै प्रभुजिका अगि याहिँ पर्लास् ॥८५॥
यस्ता वचन् सुनि रिसायर जल्दि ऊठ्यो ।
धाऱ्यो स्वरूप् र अब हर्छु भनेर छूट्यो ॥
बीस् बाहु दश् मुख शरीर् पनि शुद्ध कालो ।
देखाइ सब्कन तरास् मन-भित्र हाल्यो ॥८६॥
सीताजीलाइ मन्ले चिह्निकन मनमा मातृवत् बुद्धि गर्दो ।
हात्ले मैले छुँदामा अनुचित छ भनी स्पर्श केही नगर्दो ॥

आफ्ना नङ्सब्जमीन्मा धसिकन जमिनैजल्दिहात्ले उठायो ।
सीताजीलाइ रथमा धरिकन दगुऱ्यो रामदेखिन् छुटायो ॥८७

(५२. रावणले सीता हरेको ।)

सीताजीको वियोगमा रामको विलाप, जटायुसँग भेट–८

हा राम् ! लक्ष्मण ! येति मात्र मुखले ❀ बोलेर साहै रुँदी ।
तन्-मन् रामविषे धरेर बहुतै ❀ विह्वल् निरन्तर् हुँदी ॥
देख्या ताहिँ जटायुले र उडि गै ❀ रथ् चूर्ण पारीदिया ।
घोडा चूर्ण गराइ फेर् धनु समेत् ❀ टुक्टुक्गराईदिया॥८८
रावण् झन् वीर थीयो झटपट करमा क्रोधले खड्ग लीयो ।
काट्यो दूवै पखेटा रिससित र तहाँ भूमिमा झारिदीयो ॥
बाधा पाई जटायू पृथिवितल गिऱ्या फेरि रथ्को तयारी ।
जल्दी पाऱ्यो र सीता लिइकन पुगिगो दुष्ट त्यो सिन्धुपारि ॥८९
आकाश्मा जब ऋष्यमूक गिरिका ❀ ऊपर् पुगीथिन् जसै ।
आफ्ना सब् गहना फुकालि बलियो ❀ पोको बनाइन् तसै ॥
राम् लक्ष्मण्कन यो दिउन् भनि तहाँ ❀ पोकै खसालिन् पनि ।
सुग्रीव्ले त गुफाविषे धरिलिया ❀ कस्ले खसाल्यो भनी॥९०

सीताजीलाइ लङ्का लगिकन मनमा मातृवत् बुद्धि गर्दो ।
भित्री जुन् हो बगैचा तहिँ असल अशोक् वृक्षका बीच धर्दो ॥
सेवा खुप् गर्न लाग्यो तर पनि मनमा माइले दुःख पाइन् ।
हा राम् ! हा राम् ! जगन्नाथ् यहि वचन गरी राममा चित्त लाइन् ॥९१

मारीच् मारेर फिर्थ्या प्रभु पनि वनमा देखिया ताहिँ भाइ ।
राम्ले ताहीँ विचार्‍या मन मन इ कुरा भाइ पुग्यै नपाई ॥
माया सीता बन्याकी अलिकति पनि याद् छैन ई भाइलाई ।
साँचै सीता इनै हुन् भनिकन मनले भन्दछन् चाल् नपाई ॥९२

यो बात् बोल्दिनँ गुह्य राख्छु म पनी ❀ मानून् सिता हुन् भनी ।
सीता निश्चय हुन् भनी ति रिसले ❀ लङ्नन् रिपूथ्यैँ पनि ॥
यस्तो निश्चय मन् भयो प्रभुजिको ❀ लक्ष्मण् पुग्या झट् तहाँ ।
सोध्या श्रीरघुनाथले किन सिता ❀ छाडेर आयौ यहाँ ॥९३

(५३. रामले मारीच मारेर फर्कदा बाटामा लक्ष्मण भेटेको ।)

लक्ष्मण्ले पनि यो हुकूम् सुनि तहाँ ❀ बिन्ती गर्‍या क्या गरूँ ।
जो दुर्वाच्य गरिन् सबै भनुँ भन्याँ ❀ सक्तीनँ मैले बरु ॥

मारीच्का छलका वचन् सुनि बहुत् ❀ दुर्वाच्य बोलिन् जसै ।
सम्झायाँ भरसक् अनेक् तरहले ❀ लागेन बिन्ती कसै ॥९४
फेर् उत्तर् प्रभुले दिया अनुचितै ❀ तिन्ले भनुन् तापनि ।
छोड्नू कत्ति थियेन दुर्वचनले ❀ स्त्री हुन् तिं सीता भनी ॥
येती बात् गरि राम आश्रमविषे ❀ जल्दी कदम् ली गया ।
देख्यानन् र सिताजिलाइ बहुतै ❀ शोक्गर्नलाग्दाभया ॥९५
की राक्षस्हरुले हऱ्या कि वनमा ❀ की दुष्टले पेट् भऱ्या ।
एक् थोक् क्यातभयो अवश्य म गयाँ ❀ कुन् दुष्टका खेल् पऱ्या ॥
वन्देवीहरुलाइ मालुम भया ❀ विस्तार् बताऊ यहाँ ।
सीता मेरि पियारि देख्तिनँ म ता ❀ जान्छू सिता छिन् जहाँ ॥९६
यस्ता रीत्सित सोधि सोधि रघुनाथ् ❀ ज्ञानै स्वरूपी पनि ।
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितले ❀ हा मेरि सीता ! भनी ॥
फिर्थ्या तेस् वनमा बडा विरहले ❀ सोध्या नपाई उसै ।
यै बीच्मा वनमा त रथ् र धनुको ❀ देख्या अनेक् टुक् तसै ॥९७

जटायुसँग भेट–८ (२)

भन्छन् लक्ष्मणलाइ भाइ ! तिमिले ❀ देख्यौ यहाँको त चाल् ।
अर्को आइ जिती लियेछ बिचमा ❀ मैले त देख्याँ कुचाल् ॥
येती बात् गरि राम् अलिक् पर गया ❀ देख्छन् त पल्टीरही ।
चिन्नैलाइ कठिन् जटायुकन ता ❀ दूवै पखेटा गई ॥९८
अज्ञान् कत्ति थियेन तापनि तहाँ ❀ लीला नरैको गरी ।
चीन्याको नचिह्न्यै गरेर भगवान् ❀ भन्छन् अगाडी सरी ॥
हे भाई ! धनु देउ दुष्ट मिलिगो ❀ मार्छू म बाणै धरी ।
खान्या येहि रहेछ हेरि बुझियो ❀ पल्टेछ खुप् पेट् भरी ॥९९

सून्या बात् र जटायुले पनि हवाल् ❀ वृत्तान्त बिन्ती गऱ्या।
सूनी पूर्ण दया भयो नजिक गै ❀ छाम्या र सब् ताप् हऱ्या॥
सीताको समचार् सबै कहि तहाँ ❀ साम्ने जटायू मऱ्या।
स्नान् दाहा गरि मांसपिण्डहरु दी ❀ क्रीया प्रभूले गऱ्या ॥१००
सायुज्यै मुक्ति पाई स्तुति पनि बहुतै. भक्ति राखेर गाई।
पौँच्या धाम्मा जटायू प्रभु पनि नरको ठिक्क लीला जनाई॥
वन्वन्मा फिर्न लाग्या विरह गरि गरी सोद्धछन् जाहिँ ताहिँ।
दोस्त्रादेखन्यामिल्याननसकलवनढुड्याएक्पनीकाहिँनाहीँ ॥१०१

कबन्धको उद्धार-९

छातीमा मुख् भयाको शिर पनि नहुँदा नाम् कबन्धै रह्याको।
चार् चार् कोश्सम्म पुग्न्या गुइ अतिबलिया दीर्घबाहू भयाको॥
राक्षस् थीयो तहाँ एक् बसि-बसिकन सब् हातले खैंचि खान्या।
तेसैका बाहु बीच्मा रघुपति परदा रोकियो मार्ग जान्या ॥१०२
राक्षस्ले घेरियाको बुझिकन रघुनाथ् भन्दछन् भाइलाई।
हे लक्ष्मण् ! आज देख्यौ अब बिच परियो निल्छ की हामिलाई॥
ठाकुर्जीका वचन् यी सुनिकन विनती ताहिँ लक्ष्मण्जि गर्छन्।
हेनाथ् ! क्या डर् छ यस्को दुइ भइ दुइ हात् काटिद्यूँ याहिँ झर्छन् ॥१०३
येती बात् गरि हात् दुवै सहजमा ❀ काटी खसाल्या जसै।
राक्षस्ले पनि हात् गिन्या जब तहाँ ❀ आश्चर्य मान्यो तसै॥
सोध्यो आज म वीरका पनि सहज् ❀ हातै खसाल्यौ यहाँ।
को हौ क्या मनमा लियेर वनमा ❀ डुल्छौ छ जानू कहाँ ॥१०४
उत्तर् श्री रघुनाथले पनि दिया ❀ हाँसेर विस्तार् गरी।
सून्यो राम भनी तहाँ र मनले ❀ चीह्न्या इनै हुन् हरि॥

ठाकुर्जीकन चीह्नि खुश् अधिक भै ❀ विस्तार आफ्नू गर्‍यो ।
हे नाथ् ! आज चिह्न्याँ हजूर्कन यहाँ ❀ पायाँरसब्ताप्टर्‍यो ॥१०५
ब्रह्मादेखि अवध्य पाइ वरदान् ❀ गन्धर्व हूँ तापनि ।
राम्रो छू भनि गर्व भो र ऋषि ता ❀ साह्रै नराम्रा भनी ॥
हाँस्याँ केहि र अष्टवक्र ऋषिले ❀ राक्षस् भयास् लौ भनी ।
पैह्ले श्राप गरी दिया पछि त फेर् ❀ मुक्ती बताया पनि॥१०६
राक्षस् भैकन फिर्दथ्याँ म, रिसले ❀ शिर् इन्द्रजीले हर्‍या ।
ब्रह्माको वरदान् थियो र म जियाँ ❀ इन्द्रादि सब् छक् पर्‍या ॥
शीरै गै पनि यो जियो अब कसो ❀ गर्ला भनी खुप् दया ।
आयो इन्द्रजिमा र खानकन मुख् ❀ छातीविषे दी गया ॥१०७
चार् चार् कोश तलक् समाउन भनी ❀ लामा त हातै दिया ।
सो हात् आज गिराइबक्सनुभयो ❀ याहीँ तलक् ई थिया ॥
जस्तो मुक्ति ति अष्टवक्र ऋषिले ❀ पैह्ले बताया तहाँ ।
त्यस्तो ठिक्क भयो इ हात् गिरिगया ❀ मुक्ती त पायाँ यहाँ ॥१०८
क्या बात् धन्य रहेँछु आज म प्रभो ❀ आशा गर्‍याँथ्याँ जति ।
रातोदिन् रटना थियो चरणको ❀ भैगो शरण्को गति ॥
खाडल् खुप् गहिरो खनेर उसमा ❀ यो देह मेरो धरी ।
पोली भस्म गराइ-बक्सनुहवस् ❀ जान्छू म संसार् तरी ॥१०९
सीता पाउनको उपाय विनती ❀ गर्न्याछु साँचो गरी ।
भन्र्या यो विनती सुन्या र हरिले ❀ पोलीदिया खाक् गरी॥
सुन्दर्. शुद्धस्वरूप् धर्‍यो प्रभुजिले ❀ खुश् भै दिया वर् पनि ।
भक्तीले बहुतै गर्‍यो स्तुति र त्यो ❀ पौँच्यो परम् धाम्अनि ॥११०

हे नाथ् ! सीताजिमिल्नि्अबतिमिशबरीछन्जहाँ ताहिँ जाऊ ।
साह्रै भक्ती छ तिम्रा चरणकमलको ताप तिन्का छुटाऊ ॥
येती बिन्ती जगन्नाथ्सित गरि जब धाम् त्यो गयो राम फेरि ।
आश्रम्मा पौंचि दर्शन् शबरिकन दिया खुप् कृपा राखि हेरी॥१११

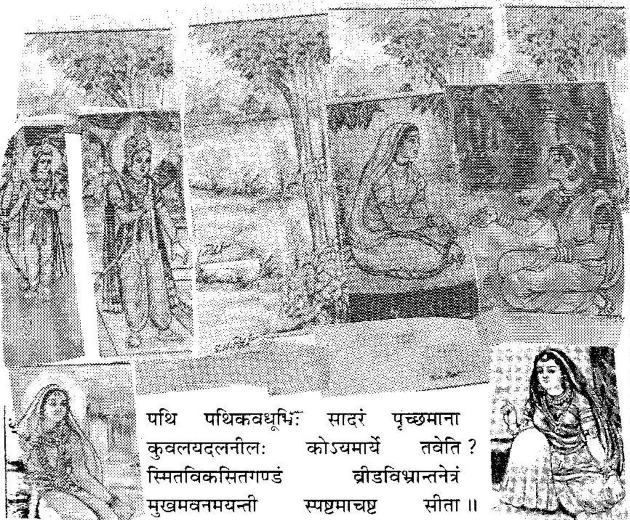
शबरीसँग भेट-१०

आसन्देखि उठेर जल्दि शबरी ❀ राम्का चरण्मा परिन् ।
सक्भर्को बहुतै पुजा गरि तहाँ ❀ हात् जोरि बिन्ती गरिन् ॥
हेनाथ् हीन् कुलकीस्त्रिजातिमगरीब् ❀ जान्दीनँ तिम्रो स्तुति ।
आधार् मात्र फगत् छ यै चरणमा ❀ यस्तै छ मेरो गति॥११२
विस्तार् सब् गुरुदेखि सूनि गुरुको ❀ आज्ञा मनैमा लिई ।
कैह्ले देख्छु हजूरलाइ भनि खुप् ❀ तन्-मन् हजुर्मा दिई ॥
पूजा नित्य हजूरको गरि यहाँ ❀ ख्वामित् ! बस्याकी थियाँ।
हे नाथ् ! आज दया भयो हजुरको ❀ प्रत्यक्ष देखीलियाँ ॥११३
क्याले आज बहुत् प्रसन्न हुनुभो ❀ कुन् कर्म मैले गर्‍याँ ।
योगीका मनले नभेटि सकिन्या ❀ मैले त दर्शन् गर्‍याँ ॥
यस्तो बिन्ति सुनी दया बहुत भो ❀ हेतू प्रभूले कह्या ।
ऊँच् नीच् स्त्री र पुरुष् विचार्दिनँ म ता ❀ खुश् हुन्छु भक्ती भया॥११४
नौ साधन्कि त भक्ति छन् ति नउमा ❀ पैह्लो त सत्संग हो ।
पैह्लो साधन पो भयो पनि भन्या ❀ बाँकी रह्याका ति जो ॥
आठ् साधन्हरु हुन् ति ता क्रमसितै ❀ मिल्छन् असल् सङ्गले ।
सत्को संग भया सबै बनिगया ❀ क्या हुन्छ ती सङ्गले॥११५
सत्को सङ्ग भै रह्याकी दिनदिन म उपर् भक्ति ठूलो भयाकी ।
सज्जन्को सङ्ग पाईकन सब गुणमा पार पौंची-गयाकी ॥

देख्याँ मैले र दर्शन् दिन भनि खुशिले आज आफैं म आई ।
दीयाँ दर्शन् र पायौ तिमि अधम भया पाउँथ्यौ क्या मलाई ॥११६
मुक्ती भो आज तिम्रो अब फजिति छुट्या खूशि भै आज जाऊ ।
मेरी सीता कहाँ छन् खबर यदि भया त्यो पनी सब् बताऊ ॥
हूकूम् जस्सै सुनीथिन् तब तहिं बिनती गर्दछिन् क्या बताउँ ।
सर्वव्यापी हजुरले बुझि त नसकिन्या एक्रती छैन ठाउँ ॥११७
साँचो बिन्ती गर्‍याँ यो तरपनि नरको आज यो रूप धारी ।
आज्ञा भो ता म बिन्ती पनि हजुरविषे गर्दछू काल् विचारी ॥
सीता लंकाविषे छिन् अब त हजुरले भेट सुग्रीवलाई ।
बक्स्याजावस् ति गर्नन् जतिजति अरु काम् बिल्कुलै पार लाई ॥११८
पम्पा भन्न्या तलाऊ पनि नजिक हुन्या ऋष्यमूक् पर्वतैका ।
टाकूरैमा ति बस्छन् अति फजिति सही दिन् बिताई सधैंका ॥
बालीको डर् हुनाले तहिँ बहुत बस्या बालि जाँदैन ताहाँ ।
बालीलाई नजानू भनिकन छ सराप् सब् गर्‍याँ बिन्ति याहाँ ॥११९
सुग्रीव्-सीत मित्यारि गर्नु सब काम् ❀ हून्याछ, सीता पनि ।
मिल्निन् आज म देह खाग् गरि यहाँ ❀ पोल्छू नजीक् भै भनी ॥
बिन्ती पारि चिताविषे पसि शरीर् ❀ त्यो देह सब् खाग् गरिन्।
ठाकुर्को अति भक्तिले ति शबरी ❀ संसार-सागर् तरिन्॥१२०
क्या दुर्लभ् रघुनाथ् खूशी हुन गया ❀ जात्की अधम् भै पनि ।
श्रीराम्का अगि देह छाडिकन पार् ❀ पौंचिन् सहज्मै तिनी ॥
ब्राह्मण् भैकन भक्ति गर्दछ भन्या ❀ उस्का त झन् क्या कुरा ।
जो कोही पनि भक्ति भो पनि भन्या ❀ योगी ति हुन्छन् पुरा॥१२१

हे लोक् हो ! रघुनाथका चरणको ❀ भक्ती छ मुक्ती दिन्या ।
यो जानीकन कामधेनु सरिका ❀ राम्नाम्मनैमालिन्या ॥
क्या गर्छौं अरु मंत्र-तंत्रहरुले ❀ छोडेर सब् राममा ।
तन्मन् लाइ अवश्य जान मनले ❀ सार् मिल्छ यै काममा ॥१२२

❀ इति अरण्यकाण्ड समाप्त ❀

पथि पथिकवधूभिः सादरं पृच्छमाना
कुवलयदलनीलः कोऽयमार्ये तवेति ?
स्मितविकसितगण्डं व्रीडविभ्रान्तनेत्रं
मुखमवनमयन्ती स्पष्टमाचष्ट सीता ॥

आठकाण्ड रामायण किष्किन्धाकाण्ड

सुग्रीवसँग भेट–१

जस्सै मुक्त भई गइन् ति शबरी ❀ सब् बात् सुनी राम् पनि।
जान्छू आज म ऋष्यमूक गिरिमा ❀ सुग्रीव भेट्छू भनी॥
जान्थ्याकोशभरिकोतलाउमिलिगो ❀ पम्पा भन्याको पनि।
चीह्न्या श्रीरघुनाथले शबरिले ❀ यै हो भन्याको भनी ॥१

माछा कच्छप चल्दछन्, कमलको ❀ सब् गिर्छ केसर् तहाँ।
केसर्‌ले जब छोपियो पनि भन्या ❀ देखिन्छ जल् पो कहाँ॥
नीलालालसफेद् कमल् पनि अनेक् ❀ रंका भयाका तहाँ।
बोल्छन् हाँस चकोर सारसहरू ❀ लाटाकुस्यारा जहाँ ॥२

जस्तो निर्मल हुन्छ सन्तहरुको ❀ मन् सोहि माफीक जल्।
निर्मल् देखि बहुत् प्रसन्न हुनुभो ❀ लाग्यो र साह्रै असल्॥
थोडा जल् पनि पान् गरी सकल वन् ❀ हेर्थ्या जगन्नाथ् तहाँ।
देख्या सुग्रिवले डरायर नजर् ❀ लाया प्रभू छन् जहाँ ॥३

बालीको छल हो भन्या बुझि तहाँ ❀ हात्‌ले इशारा दिया।
औरै कोहि रह्या छ सज्जन भन्या ❀ हेरेर हाँसी-लिया॥
ब्राह्मण्को लडिका बनेर हनुमान् ❀ जाऊ ति को हुन् कहाँ।
जान्छन् क्या मनमा छ सब् वरिपरी ❀ हेरेर डुल्छन् तहाँ ॥४

सुग्रीव्‌ले हनुमानलाइ जब यो ❀ हूकूम् दिया जौ भनी।
ब्राह्मण्को लडिका बनेर हनुमान् ❀ राम्का हजुर्मा पनि॥
पौँची पाठ्सित बिन्ति पारि सब काम् ❀ सोध्या प्रभूको जसै।
विस्तार् नाम र कामको प्रभुजिले ❀ खुश् भै बताया तसै ॥५

सुग्रीव्को हनुमानले पनि तहाँ ❀ विस्तार बिन्ती गऱ्या ।
बोकूँ श्रीरघुनाथलाइ भनि फेर् ❀ आफ्नू स्वरूप् झट् धऱ्या॥
राम्लक्ष्मण्कनबोकिजल्दि हनुमान् ❀ सुग्रीवका पासमा ।
पौँचाऊँ रघुनाथलाइ भनि खुप् ❀ कूद्या ति आकाशमा ॥६
जल्दी पर्वतका उपर् पुगिगया ❀ छायाविषे राम् रह्या ।
सुग्रीव्लाइ खबर् दिनाकन तहाँ ❀ जल्दी हनूमान् गया ॥
विस्तार् पायर आइ सुग्रिवजिले ❀ दर्शन् प्रभूको गऱ्या ।
हाँगा कोमल भाँचि आसन दिया ❀ आनन्द-सागर् पऱ्या ॥७
आसन् सुग्रिवलाइ लक्ष्मणजिले ❀ दीया हनूमानले ।
लक्ष्मण्जीकन बस्त्र आसन दिया ❀ ताहीँ ठुला मानले ॥
सब् वृत्तान्त बताइ लक्ष्मणजिले ❀ विस्तार् सुनाया जसै ।
सीता जुन् गहना खसालि गइथिन् ❀ हाजिर् गराया तसै ॥८
हा राम् लक्ष्मण ! येति मात्र मुखले ❀ बोलेर आकाशमा ।
जान्थिन् सब् गहना फुकालिकन ता ❀ हाम्रा यसै वासमा ॥
गिर्न्या पाठ्सित पो खसालि ति गइन्❀ चिह्नीनँ याहीँ थियाँ ।
कस्का हुन् यहि चीह्नि बक्सनुहवस् ❀ यै हो हजूरमा दियाँ ॥९
येती बिन्ति गरी दिया ति गहना ❀ देख्या प्रभूले पनि ।
चीह्न्या सब् गहना र शोक् बहुत भो❀ हा ! मेरि सीता भनी ॥
रोया छातिविषे धऱ्या र गहना ❀ नाना विलाप्ले जसै ।
लक्ष्मण् सुग्रिवले तहाँ प्रभुजिको ❀ दिल्खुश्गरायातसै ॥१०
हे नाथ् ! रावणलाइ मारि सहजै ❀ सीताजिलाई यहाँ ।
हाजिर् हामि गराउँला हजुरमा ❀ त्यो दुष्ट जाला कहाँ ॥

येती बिन्ति तहाँ ति सुग्रिवजिले ❀ राम्का हजूर्मा गऱ्या।
बोल्या श्री हनुमानले पनि तहाँ ❀ अग्नी त साक्षी धऱ्या ॥११
अग्नी साक्षि धरेर सुग्रिवजिले ❀ राम्थ्यैं मित्यारी गरी।
बाहाँ जोरि सखा भई नजिकमा ❀ सुग्रीव् बस्या तेस् घरि ॥
सुग्रीव्ले तहिँ बिन्तिबात् पनि गऱ्या ❀ हे नाथ् ! फजीती सही।
बालीका डरले बहुत् दिन बित्या ❀ येसै ज़गामा रही ॥१२

(५४. रामले अग्नि साक्षी राखी सुग्रीवसित मीत लाएको ।)

याहाँ बालि त आउँदैन छ सराप् ❀ मातङ्गजीको र पो ।
पायाँ बस्न नहीँ भन्या मकन ता ❀ कस्ले बचाऊँदथ्यो ॥
बालीको बल बिन्ति गर्छु अहिले ❀ जस्देखि सब् डर्दछन् ।
कस्तै वीर हउन् लड्या पनि भन्या ❀ लड्न्या सबै मर्दछन् ॥१३
ठूलो वीर् मयपुत्र राक्षस थियो ❀ मायावि नाऊँ थियो ।
बालीसीत लडाइँ गर्न भनि त्यो ❀ आयो र हाँक् खूप् दियो॥
बालीले पनि दौडि गैकन तहाँ ❀ हान्यो मुठीले जसै ।
बाधा पाइ डराइ भागि उ गयो ❀ लाग्यो पछाडी तसै ॥१४

बालीका पछि लागि मै पनि गयाँ ❀ राक्षस् गुफामा गयो ।
ढोकामा त मलाइ राखि रिसले ❀ फेर् भित्र जाँदो भयो ॥
मैह्ना दिन् बिति गैगयो त पनि त्यो ❀ फर्केन बाली जसै ।
साह्रै दिक् म थियाँ कसो गरुँ भनी ❀ आयो रगत् पो तसै ॥१५
लौ बाली त मरेछ हेरि ! रगतै ❀ आयो गुफादेखि ता ।
मैलाई पनि फर्कि मार्छ रिसले ❀ गूफा थुनी जाँ म ता ॥
यस्तो बुद्धि भयो र पत्थर ठुलो ❀ ल्यायाँ र गूफा थुन्याँ ।
फर्की आउन मन् गऱ्या पनि सहज् ❀ निस्की नसक्नू हुन्या ॥१६
यस्तापाठ्सितखुप् थुन्याँर मफिऱ्याँ ❀ बाली मऱ्या लौ भनी ।
विस्तार् सब् ति सुनाउँदा मकन ता ❀ राजा बनाया पनि ॥
राजा भैकन राज्य भोग् पनि गऱ्याँ ❀ क्यै दिन् पछी बालि ता ।
राक्षस् मारि फिरेर दाखिल भयो ❀ रीसाइ मैमाथि ता ॥१७
उस् दिन्देखि डराइ याहिँ म रह्याँ ❀ मेरी त पत्नी पनि ।
बल्जफ्ती-सित भोग गर्छ गरुँ क्या ❀ पुग्दैन जोर् तैपनि ॥
याहाँ आउन सक् भया यहिँ पनी ❀ आएर मार्न्या थियो ।
पाप्को क्या डर मान्छ त्यो र बलले ❀ जस्ले बुहारी लियो ॥१८
साह्रै दुःखि भयेर सुग्रिवजिले ❀ बिन्ती गऱ्याको सुनी ।
सुग्रीव्को अब दुःख हर्दछु भनी ❀ अन्तस्करण्ले गुनी ॥
खातिर् श्रीप्रभुले गऱ्या सुन सखे ❀ त्यो बालि मारी यहाँ ।
तिम्रो राज्य गराउँला अब उपर् ❀ जोर् चल्छ तेस्को कहाँ॥१९
यस्तो सत्य वचन् सुन्या प्रभुजिको ❀ शंका पऱ्यो तैपनि ।
सक्छन् क्या तब बालि मार्नकन ता ❀ ठूलो छ बाली भनी ॥

बालीलाइ बहूत वीर् बुझि तहाँ ❀ राम्का अगाडी सरी।
बालीको अघिको पराक्रम कह्या ❀ बिल्कूल विस्तार् गरी ॥२०
एक्दिन् दुन्दुभि नाम राक्षस ठुलो ❀ आयो र हाँक् खुप् दियो।
बालीले सहजै निमोठिकन शिर् ❀ छुट्ट्याइ हात्मा लियो ॥
सोही फ्याँकिदिदा यहाँ गिरिगयो ❀ चार् कोश् जगामा जसै।
छीटा पर्न गयो बहुत् रगतका ❀ ऋषी रिसाया तसै ॥२१
बालीलाइ सराप् दिया अब यहाँ ❀ आइस् भन्या तैं पनि ।
शिर् छुट्टा भइ पृथ्विमा गिरिगयास् ❀ जस्तै गिन्यो यो भनी ॥
यो मालुम् त मलाइ सब् अघिथियो ❀ सो जानि याहीं रह्याँ ।
उस्लाई पनि यो छ याद् तब म तेस् ❀ वीर्देखि बाँच्तो भयाँ॥२२
सोही शिर् अझतक् छ पर्वत सरी ❀ यो फ्याँक्न सक्नूभया ।
बाली मार्न समर्थ ताहिँ चिह्नँला ❀ मेरा त सेखी गया ॥
यी बात् सुग्रिवका सुनी झलक द्यूँ ❀ यिन्लाइ भन्न्या भयो ।
फ्याँक्या शिर् तहिँ पाउका अँगुलिले ❀चालीस कोश् तक् गयो॥२३
देख्या सुग्रिवले तथापि मनमा ❀ शंका त फेरी रह्यो।
सक्छन् क्या तब बालि मार्नकन ता ❀ ठूलो छ भन्न्या भयो ॥
सात् ताल् वृक्ष इ छन् इ एक शरले ❀ छेड्छन् त मार्छन् भनी।
सुग्रीव्का मनमा भयो र इ कुरा ❀ सब् थोक् सुनाया पनि॥२४
हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछू अरु पनी ❀ यस्तो छ बाली भनी ।
येही शिर्कन फ्याँकि मात्र मनले ❀ मानेन विश्वास् पनि ॥
बालीले यहि ताल वृक्षकन ता ❀ बूटै बराबर् गनी।
हल्लाएर खसालिदिन्छ जति छन् ❀ सम्पूर्ण पत्ता पनि ॥२५

ई ताल्-वृक्ष पनी यहाँ हजुरले ❀ एक् बाण ऐह्ले धरी ।
सब्मा छिद्र गराइबक्सनुहवस् ❀ बुझ्न्या छ मन् खुप् गरी ॥
येती बिन्ति तहाँ ति सुग्रिवजिले ❀ राम्थ्यैं जसै ता गऱ्या ।
राम्जीले पनि लौ भनेर खुशिले ❀ हात्माधनुष्वाण्धऱ्या ॥२६
वाण् फ्याँक्याप्रभुलेरवेग्सित गयो ❀ सात् ताल भेदन् गरी ।
पर्वत् भूमि-समेत् बिदारि पर गो. ❀ साम्ने सफाचट् गरी ॥
ठोक्रैमा फिरि आइ बाण् जब पऱ्यो ❀ सुग्रीवजी छक् पऱ्या ।
साक्षात् श्रीपति हुन् भनी चिनि तहाँ ❀ राम्कोस्तुतीखुप्गऱ्या ॥२७
हे नाथ् ! बल्ल चिह्ने अहो सकलका ❀ आत्मा जगन्नाथ् भनी ।
मायादेखि फरक् भयो अब त मन् ❀ लाग्दैन माया पनि ॥
क्या गर्छू अब पुत्र दार धनले ❀ सम्पूर्ण ई दूर् हऊन् ।
मेरा सब् दश इन्द्रियै हजुरका ❀ सेवा टहल्मा रहून् ॥२८
यै पाठ्ले जब ता गऱ्या स्तुति तहाँ ❀ सुग्रीवको सो सुनी ।
यो ज्ञान् आज नद्यूँ भनी प्रभुजिले ❀ अन्तस्करण्ले गुनी ॥
मायाले अनि मोह पारि रघुनाथ् ❀ हाँस्या र बोल्या जसै ।
सुग्रीव् मोह भया वचन् सुनि तहाँ ❀ ऊ ज्ञान बिर्स्या तसै ॥२९

बालीको वध र राम-बाली संवाद-२

हे सुग्रीव सखे ! मलाइ दुनियाँ ❀ भन्नन् मित्यारी गरी ।
कुन् चीज् सुग्रिवलाइ दीकन गया ❀ आपत्ति तिन्का हरी ॥
यो लोक्को अपवाद् म मेट्छुअबता ❀ बाली छ ऐह्ले जहाँ ।
ताहाँ गैकन हाँक देउ तिमिले ❀ त्यस्लाइ मार्छू यहाँ ॥३०
ऐह्ले राज्य गराउँछू भनि तहाँ ❀ राम्को हुकूम् भो जसै ।
सुग्रीव् खुशि भया र बालिकन खुप् ❀ हाँक्या वचन्ले तसै ॥

किष्किन्धा पुरिका नजीक वनमा ❀ आयार हाँक् खुप् गरी ।
सुग्रीव्जी जब ता रह्या बुझि खबर् ❀ बाली छुट्यो तेस्घरि ॥३१
बाली सुग्रिवको लडाइँ पनि भो ❀ सुग्रीव एक्क्षण् लड्या ।
सक्थ्या सुग्रिवले कहाँ सहजमा ❀ बाली विरैले धड्या॥
वाण् छोडीकन बालिलाइ अब ता ❀ मार्नन् प्रभूले भनी ।
एक्क्षण् ती यहि आशले टिकिगया ❀ घुस्सा दिस्दामा पनि ॥३२
बाली सुग्रिवको दुरुस्त अनुहार् ❀ एक् देखि राम्ले जसै ।
वाण्थाम्याटिकिसक्नुमुश्किल भई ❀ सुग्रीव भाग्या तसै ॥
पौँच्या श्रीरघुनाथका हजुरमा ❀ काम्दै र छाद्दै रगत् ।
बल् तोडीकन बालिले हरिलियो ❀ एक् देह पौँच्यो फगत्॥३३
सुग्रीव्ले तहिँबिन्ति खुप्सित गर्‍या ❀ हे नाथ् ! मलाई यहाँ ।
मार्नैको यदि मन् छ पो पनि भन्या ❀ जोर् चल्छ मेरो कहाँ ॥
आफैले यहिँ मारिबक्सनुहवस् ❀ स्वामित् ! हजूर्ले पनि।
शत्रूलाइ लगाइ मार्न त उचित् ❀ हो क्या सखा हो भनी॥३४
सुग्रीव्का इ वचन् सुनी गहभरी ❀ आँसू प्रभूले धर्‍या ।
सुग्रीव्जीकन अंकमाल गरि खुप् ❀ खातिर् प्रभूले गर्‍या ॥
हे सुग्रीव सखे ! दुरुस्त अनुहार् ❀ एक् देखि शंका भयो ।
मर्नन् मित्र भनेर पो डर हुँदा ❀ बाँचेर बाली गयो ॥३५
चिह्नो देहविषे धरेर अहिले ❀ जाऊ र हाँक् देउ फेर् ।
बालीलाइ म मारिदिन्छु सहजै ❀ लाग्वैन ऐह्ले त बेर् ॥
यस्ताबात्गरिखुप् शपथ्पनि गर्‍या ❀ सुग्रीवको मन् भरी ।
आज्ञा लक्ष्मणलाइ बक्सनुभयो ❀ फूल्ल्याउ मालाधरी ॥३६

सो माला पहिराइ भाइ तिमिले ❀ जल्दी पठाऊ तहाँ ।
हाँक् दीउन् अब बालिलाइ अहिले ❀ मार्छू म छोड्छू कहाँ ॥
लक्ष्मण्ले पनि यो हुकूम् सुनि तहाँ ❀ माला लगाईदिया ।
त्यो माला पहिरेर सुग्रिव गया ❀ बाली जहाँ वीर् थिया ॥३७
बालीलाइ सुनाइ हाँक् बहुत दी ❀ सुग्रीव् बस्याथ्या जसै ।
बालीले पनि शब्द सुग्रिवजिको ❀ सून्यो र ऊठ्यो तसै ॥
आश्चर्यै मनमा भयो अघि भन्या ❀ ऊठ्यो पछी रिस् पनि ।
मुक्का ख्वाइ लघारियो तपनि फेर् ❀ फर्क्यो भगूवा भनी ॥३८
बालीले पनि फेर् कछाड् कसि तयार् ❀ भै जान लाग्या जसै ।
ताराले त नजाउ यस् बखतमा ❀ भन्दै समातिन् तसै ॥
कोही वीर् बलवान् सहाय मिलि पो ❀ सुग्रीव आया यहाँ ।
साहायै नभया त येहि घडिमा ❀ सुग्रीव फिर्थ्या कहाँ ॥३९
ताराका इ वचन् सुनेर बलवान् ❀ वीर् बालि बोल्छन् तहाँ ।
हे प्यारी ! नडराउ को छ म सरी ❀ वीर् आज दोस्त्रो यहाँ ॥
सुग्रीव्लाइ सहज् सहाय-सहितै ❀ मारेर फिर्न्या म छु ।
वीर् हूँ, हाँक दिदा कसो गरि बसूँ ❀ शंका नमान्या कछु ॥४०
बालीका इ वचन् सुनीकन तहाँ ❀ ताराजिले फेर् पनि ।
भन्छिन् नाथ् ! कछुसूनिबक्सनुहवस् ❀ क्या भन्दछे यो भनी ॥
बिन्ती गर्छु म हित् कुरा हजुरमा ❀ साक्षात् अयोध्यापति ।
श्रीराम्चन्द्र सहाय छन् अब तहाँ ❀ चल्दैन जोर् एक् रती ॥४१
सुग्रीव्सीत मित्यारि लाइ रघुनाथ्- ❀ ज्यूले पिछामा लिया ।
बाली मारि म राज्य आज दिउँला ❀ भन्न्या वचन् यो दिया ॥

भन्या बात् अरुमा हुँदा वनमहाँ ❀ सूनेर अङ्गद् यहाँ।
आई सब् ति कुरा मलाइ अघि नै ❀ भन्थ्यो, नजाऊ तहाँ ।।४२
सुग्रीव्सीत विरोध् नराख तिमिले ❀ जाऊ र ल्याऊ यहाँ।
यो राज् सुग्रिवलाइ देउ अब ता ❀ जित् छैन तिम्रो तहाँ ।।
श्रीराम्का दुइ पाउमा पर तिमी ❀ गर्नन् प्रभूले दया ।
साँचा हुन् इ कुरा बुझी लिनुहवस् ❀ भोग् गर्न इच्छा भया ।।४३
येती बिन्ति गरेर पाउ दुइमा ❀ पक्रेर रोइन् जसै ।
तारालाइ बुझाउनाकन तहाँ ❀ फेर् बालि बोल्या तसै ।।
हे प्यारी ! नडराउ कत्ति रघुनाथ् ❀ साक्षात् रमाका पति ।
नारायण् भनि चिन्दछू म पनि सो ❀ नाथ् हून् जगत्का गति।।४४
ताहाँ छन् रघुनाथ् भन्या चरणमा ❀ पर्न्याछु चाँडै वहाँ ।
सुग्रीवै छ फगत् भन्या सहजमा ❀ मार्न्याछु छाड्छू कहाँ ।।

(५५. बाली - सुग्रीवको गदा-युद्ध ।)

सुग्रीव् कुन् बलियो छ पाजि भगुवा ❀ त्यो लड्न मन्सुब् लिन्या।
तेस् पाजीकन डाकि आज कसरी ❀ यो राज्य मैले दिन्या ।।४५

तस्मात् शोक् नगरी बसीरहु तिमी ❀ जान्छू म ताहाँ भनी ।
लड्नैलाइ कछाड् कसीकन तयार् ❀ भै बालि दौड्या पनि ॥
बाली सुग्रिव दूइ भाइ रिसले ❀ फेर् लड्न लाग्या जसै ।
रूख्को आड गरी तहाँ प्रभुजिले ❀ एक् वाण छाड्या तसै ॥४६
वाण् बज्यो जब बालिका हृदयमा ❀ सर्वाङ्ग बाधा गरी ।
पृथ्वी कम्प गराइ झट् तहिँ गिऱ्या ❀ वीर् बालि मूर्छा परी ॥

(५६. रामले वाण हानी बालीलाई मारेको ।)

मूर्छा दूइ घडी पऱ्यापछि अलिक् ❀ चैतन्य आयो जसै ।
देख्या श्रीरघुनाथलाइ खुशि भै ❀ साम्ने बस्याका तसै ॥४७
भन्छन् श्रीरघुनाथलाइ रघुनाथ् ! ❀ तिम्रो विराम् क्या गऱ्याँ ।
धर्मैं छाडि लुकेर आज तिमिले ❀ माऱ्यौ म ऐह्ले मऱ्याँ ॥
यो क्या क्षत्रिय धर्म हो लुकिलुकी ❀ वीर् वाण छोड्छन् कहीँ।
छत्री भैकन धर्म छोडि लडन्या ❀ एक् आज देख्याँ यहीँ ॥४८
साम्ने भैकन वाण छोडि तिमिले ❀ माथ्यौं त खुप् यश् थियो।
सुग्रीव्होकतिसाख्महूँकति कुसाख् ❀ हादैव ! क्या मन् दियो ॥

सीता रावणले हऱ्यो भनि बहुत् ❀ सन्ताप मन्ले गरी ।
सुग्रीव्लाइ सहाय ली मकन ता ❀ लूकेर चोर् झैं गरी ॥४९
माऱ्यौ यो अतिचुक् भयो गरुँ कसो ❀ बाँध्थ्याँ त याहीं बसी ।
रावण्लाइ कुलै समेत् सहजमा ❀ झिक्थ्याँ म पाता कसी ॥
लंका पूरि समेत् पनी म बलले ❀ झिक्थ्याँ सहज्मा यहीं ।
पाजी रावणलाइ मार्न तिमिले ❀ क्या जानुपर्थ्यो उहीं ॥५०
चोरी मारिलिदा न यश् हुन गयो ❀ मासू न खानू भयो ।
धर्मात्मा तिमि पापि झैं हुन गयौ ❀ ज्यान् व्यर्थ मेरो गयो ॥
बालीका इ वचन् सुनेर रघुनाथ् ❀ भन्छन् तँ बोल्छस् कति ।
बाली हूँ भनि गर्व गर् तपनि हेर् ❀ साँचै तँ होस् दुर्मति ॥५१
पाप्को डर् रतिभर् नराखि तइँले ❀ खुश् भै बुहारी हरिस् ।
सोही पाप् अहिले प्रकट् हुन गयो ❀ तेस् पापले पो मरिस् ॥
धर्म स्थापन गर्नलाइ त यहाँ ❀ औतार मैले लियाँ ।
धर्मै जानि अधर्म ठानि अहिले ❀ तैँलाइ मारीदियाँ ॥५२
श्रीराम्का इ वचन् सुनी प्रभु भनी ❀ जानी चरण्मा पऱ्या ।
वानर् हूँ रघुनाथ् ! क्षमा गर भनी ❀ हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ॥
नामोच्चारणले फगत् सहजमा ❀ संसार सागर् तरी ।
स्वामित् ! जान्छु हजूरमा, अब भन्या ❀ मैले त दर्शन् गरी ॥५३
पायाँ मर्न म भाग्यको कति बखान् ❀ मेरो म ऐह्ले गरूँ ।
को पाऊँछ हजूरलाइ भगवान् ❀ मर्न्या बखत्मा अरू ॥
मेरो ता गति यै थियो मिलिगयो ❀ जान्छू परम्धाम् म ता ।
अङ्गद्माथि दया रहोस् हजुरको ❀ हाजिर् छ सेवक् उता॥५४

मेरा छातिमहाँ छ वाण् हजुरको ❀ यो खैंचि छोईदिया।
शीतल् देह हुन्या थियो सहजमा ❀ प्राण् आज जान्या थिया ॥
बालीका इ वचन् सुनी प्रभुजिले ❀ वाण् झीकि छूँदा भया।
ठाकुर्का अगि देह छाडि खुशि भै ❀ बाली परम्धाम् गया ॥५५
बालीका सँगमा थिया जति तहाँ ❀ वानर् ति भागी गया।
ताराजीसित गै उहाँ सब हवाल् ❀ विस्तार गर्दा भया ॥
राम्जीले लुकि वाण छोडि सहजै ❀ बाली त मारीदिया।
सुग्रीव् मंत्रिसमेत् बहुत् खुशि भई ❀ राम्कै हजूर्मा थिया ॥५६
यो राज् अङ्गदलाइ बक्सनुहवस् ❀ ढोका शहर्को थुनी।
बस्छौं जल्दि हुकूम् हवस् हजुरको ❀ क्या हुन्छ धेरै गुनी ॥
येती बिन्ति गऱ्या र वानरहरू ❀ जल्दी तयारी भया।
हूकूम् माफिक काम गर्न भनि सब् ❀ वानर् खडा भै रह्या ॥५७

ताराको विलाप, रामले तारालाई बुझाउनु र सुग्रीवले राज्य पाउनु-३ (१)

बालीको परलोक् भयो भनि खबर् ❀ सूनिन् र तारा रुँदै।
हा नाथ् ! आज कता गयौ भनि बहुत् ❀ विह्वल् निरन्तर् हुँदै ॥
क्या गर्छू अब पुत्र राज्य धनले ❀ भन्दै ति तारा जहाँ।
बालीको परलोक् भयो उहि जगा ❀ सोधेर पौंचिन् तहाँ ॥५८
बालीको दुइ पाउ पक्रि बहुतै ❀ रूँदै विलाप् खुप् गरी।
भन्छिन् श्रीरघुनाथलाइ रघुनाथ् ❀ फेर् वाण ऐह्ले धरी ॥
मारीलेउ मलाइ जान्छु म पनी ❀ मेरा पतीका सँगै।
खोज्छन् स्वर्गविषे मलाइ पतिले ❀ काहाँ म बस्छू नगै ॥५९
पत्नीसीत विंयोग् हुँदा यति विलाप् ❀ हूँदा रह्याछन् भनी।
मालुम् सब् त तहीं छ फेर् म भनुँ क्या ❀ पर्दैन भन्नू पनि ॥

पत्नीदान् गरि पुण्य हुन्छ जति सो ❀ मिल्याछ पुण्यै पनि ।
तस्मात् आज अवश्य हान शरले ❀ जावस् पतीथ्यैं भनी ॥६०
येती बात् अघि रामसीत गरि फेर् ❀ सुग्रीवलाई पनि ।
भन्छिन् लौ गर राज्य आज खुशिले ❀ मित्ले दियाको भनी ॥
ताराका इ वचन् सुनीकन बहुत् ❀ आयो प्रभूमा दया ।
तारालाइ बुझाउनाकन तहाँ ❀ एक् तत्त्व भन्दा भया ॥६१

रामले तारालाई बुझाउनु, सुग्रीवले राज्य पाउनु–३ (२)

हे ताराजि विचार् नराखि तिमिले ❀ शोकै कती गर्दछ्यौ ।
यो मेरो पति हो भनेर नबुझी ❀ व्यर्थै शरीर् हर्दछ्यौ ॥
जीवै हो पति भन्दछ्यौ यदि भन्या ❀ मर्दैन जीव् ता कहीं ।
देहै हो पति भन्दछ्यौ त किन शोक् ❀ गर्छ्यौं छ ऊ ता यहीं ॥६२
श्री राम्का इ वचन् सुनीकन तहाँ ❀ ताराजि चुप् भै रहिन् ।
जुन् सन्देह पर्‍यो तहाँ मनमहाँ ❀ सो मात्र सोद्धी भइन् ॥
हे नाथ् ! मर्जि भयो सुन्याँ सब कुरा ❀ बुझ्दैन मन् तैपनि ।
सन्देहै मनमा रह्यो मकन ता ❀ को गर्छ यो भोग् भनी॥६३
देहै गर्दछ भोग् भनूँ पनि भन्या ❀ जड् पो छ यो देह ता ।
ईश्वर् हो उहि गर्छ भोग् भनुँ भन्या ❀ सक्तीनँ भन्नै म ता ॥
साहै मोह भयाँ म ता हजुरको ❀ एकै वचन्ले गरी ।
माया राखि बुझाइ-बक्सनु-हवस् ❀ अज्ञान मेरो हरी ॥६४
ताराका यि वचन् सुनीकन बहुत् ❀ माया मनैमा धरी ।
तत्त्वज्ञान् सब ताहिँ बक्सनुभयो ❀ खोलेर विस्तार् गरी ॥
हे ताराजि ! नरोउ आज मनले ❀ संसार् छ झूटो भनी ।
झूटो कुन् रितले छ यो भनि भन्या ❀ भन्छू म विस्तार् पनि ॥६५

म ता नित्यै पो हूँ यहि शरिरमा लागि म गयाँ ।
शरीर् मर्दा आफै मइँ मरिगयाँ झैं पनि भयाँ ॥
अहो ! अज्ञान् मेरो भनिकन जहाँतक् मनमहाँ ।
लिदैनन् ताहीँतक् फजिति पनि छन् सब् जनमहाँ ॥६६॥
स्फटिक् जस्तो जीव् हो, शरिरहरु लाहा बुझिलिनू ।
स्फटिक् लाहाका सङ् धरिकन त दृष्टान्त छ दिनू ॥
लाहाका सङ्‌बस्ता स्फटिक म छु लाल् भन्छ जसरी ।
शरीर् मर्दा मर्छू म पनि भनि जीव् भन्छ तसरी ॥६७॥
स्फटिक्‌ले रातो छू भनिकन सुहाव़स् त उ पनि ।
सुहाव़स् यस् जीव्‌ले शरिर सँगमा मर्छु म भनी ॥
न ता जीव् मर्न्या हो शरिरसँग लागेर जनको ।
न रातो हून्या हो स्फटिक सब खेल् जान मनको ॥६८॥
मनैका खेल्ले जीव् शरिर मइ हूँ भन्दछ भनी ।
जहाँतक् जान्दैनन् फजिति तहिँतक् मिल्दछ पनि ॥
मनैको खेल् यो हो भनिकन त जान्र्या तरिगया ।
नजान्र्या जीव् जो हुन् उति त सब फन्दा परिगया ॥६९॥
शरीर् मै हूँ, मैरै धनजनहरू हुन् भनि जसै ।
पर्‍यो मन्‌का खेल्मा तब फजिति मिल्छन् बुझ यसै ॥
बिना सत्‌का सङ्‌ले, विनु गुरु-कृपाले इ फजिती ।
अवश्यै छुट्‌तैनन् सकल मनका खेल नजिती ॥७०॥
म नित्यै आत्मा हूँ शरिरहरु हुन् चार घरिका ।
विचार्‌मा टिक्तैनन् विषय पनि छन् स्वप्नसरिका ॥

भनी जान्र्या जन्ले दृढ गरिलिया भक्तिरसले ।
नबिर्स्या ई मैले यति कहिदियाँ प्रीति-वशले ॥७१॥
उस् जन्ममा अधिक भक्ति गर्न्यौ र ऐह्ले ।
दर्शन् दियाँ नतर झट्ट म मिल्छु कैह्ले ॥
मेरो स्वरूप् र इ वचन् अब सम्झिलीया ।
छुट्नन् ति दुःख तिमिलाइ जती त थीया ॥७२॥
लेखै हवैन अब कर्म पनी गरीन्या ।
रस्ता कह्याँ भवसमुद्र सहज् तरीन्या ॥
मेरो स्वरूप् र इ वचन् जति सम्झिलिन्छन् ।
सब् कर्मपाश् ति सहजैसित काटिदिन्छन् ॥७३॥
यस्ता वचन् प्रभुजिको सुनि खूशि मन्ले ।
छोडिन् जती छ अभिमान् पनि ताहिं तिन्ले ॥
सुग्रीवको पनि गयो अभिमान ताहाँ ।
राम्को कृपा हुन गयापछि टिक्छ काहाँ ॥७४॥
हूकूम् भयो प्रभुजिको तहिँ मित्रलाई ।
हे मित्र सुग्रिव ! जलाउ इ बालिलाई ॥
क्रीया गरीकन शरीर् गर शुद्ध ऐह्ले ।
सब् काम छोडिकन यै गर आज पैह्ले ॥७५॥
हूकूम् भयो र तब बालि लगी जलाया ।
क्रीया गरीसकि ति सुग्रिव ताहिँ आया ॥
अर्पण् गरी सकल राज् प्रभुका चरण्मा ।
सेवक् बनीकन म बस्छु भन्या शरण्मा ॥७६॥

सुग्रीव्लाइ हुकूम् भयो प्रभुजिको ❀ जो हौ तिमी सो म हुँ।
जाऊ आज र गादिमा बस म ता ❀ याहीँ वनैमा रहूँ ॥
गाऊँमा घरमा बसोइनँ भनी ❀ मेरो प्रतिज्ञा छ यो।
जानन् लक्ष्मण ता सँगै घर पनी ❀ भाई गया भैगयो ॥७७
वर्षा काल् बितिसक्छ यो जब तसै ❀ सीताजिको खोज् गऱ्या ।
येती मर्जि भयो र सुग्रिव बहुत् ❀ आनन्द-सागर् पऱ्या ॥
लक्ष्मण्जी पनि रामका हुकुमले ❀ सुग्रीवका साथ् गया ।
सुग्रीव् गादिविषे बस्यापछि फिरी ❀ दाखिल् प्रभूथ्यैँ भया ॥७८

भगवान् रामले लक्ष्मणसँग क्रियायोगको वर्णन गर्नु–४

राम्ले ताहिँ थियो प्रवर्षण गिरी ❀ तेस्का शिखर्मा चढी ।
देख्या सुन्दर एक् गुफा स्फटिकको ❀ ताहीँ गराया मढी ॥
फल्फूल् ताहिँ खचित्थियोनजिकमै ❀ थीयो तलाऊ पनि ।
देख्या मन् खुशि भो तहाँ प्रभुजिको ❀ बस्न्यै जगा हो भनी ॥७९॥
वर्षाकालतलक् रह्या प्रभु तहाँ ❀ पर्थ्यो बखत्मा झरी ।
जन्तू पुष्ट थिया सबै ति वनका ❀ खाएर घाँस् पेट्भरि ॥
बस्थ्या श्रीरघुनाथका वरिपरी ❀ खुप् ध्यान् प्रभूमा धरी ।
ध्यान् जन्तूहरुको विचार् गरि तहाँ ❀ खूशी रहन्थ्या हरि ॥८०
लक्ष्मण्ले तहिँ बिन्ति एक् दिन गऱ्या ❀ हे नाथ् ! पुजाको विधान्।
पाऊँ सुन्न हुकूम् हवस् खुशि भई ❀ कुन् हो करूणानिधान् ॥
ब्रह्मा व्यास् अरु नारदादिहरु सब् ❀ भन्छन् पुजाले सरी ।
आर्को तर्न उपाय छैन जनको ❀ खुश् छन् पुजैमा हरि ॥८१
यस्तो सूनि गऱ्याँ र मन् चरणमा ❀ सोध्याँ पुजाको विधान्।
साँचो तत्त्व बताउन्या हजुर झैँ ❀ को छन् दयाका निधान् ॥

यस्ता लक्ष्मणका वचन् सुनि तहाँ ❀ पूजा-विधी हो जति ।
सब् संक्षेप् रितले कह्या प्रभुजिले ❀ लक्ष्मण् भया खुश् अति ॥८२

रामको शोक र लक्ष्मण किष्किन्धामा जानु—५

वर्षाकाल् यहि रीतले तहिँ बित्यो ❀ वार्ता कथाको गरी ।
संझ्या झट्ट सिताजिलाइ र विलाप् ❀ फेर् गर्न लाग्या हरि ॥
किष्किन्धा पुरिमा यसै-बिचमहाँ ❀ मन्त्री . हनूमानले ।
सुग्रीव्-सीत सिताजि खोज् गर भनी ❀ बिन्ती गऱ्या ज्ञानले ॥८३
हे राजन् ! रघुनाथले त उपकार् ❀ ठूलो हजूर्को गरी ।
यो राज् बक्सनुभो हजूर्कन, ठुलो ❀ वीर् बालिलाई हरी ॥
सो बिर्स्या झइँ मान्दछू हजुरले ❀ सीताजिको खोज् खबर् ।
गर्न्या हो अब ता बखत् पनि भयो ❀ सब् काम छोडी अव्र् ॥८४
यादै छैन हजूरलाइ त सिता ❀ खोज् गर्नुपर्ला भनी ।
बालीको गति जुन् भयो उहि गती ❀ होला हजुर्को पनि ॥
यो बिन्ती हनुमानको सुनि तहाँ ❀ साँचो भन्या यो भनी ।
सुग्रिव्लेतहिँझट् हुकूम् अनि दिया ❀ लश्कर् पठाऊ पनि ॥८५
दश् हज्जार् विर जाइ सात द्विपमा ❀ वानर् जती छन् सबै ।
खोजी आज खबर् दिउन् र सब वीर्❀ जम्मा हऊन् झट् अबै ॥
जो आव्नैन हुकूम् बदर् गरि यहाँ ❀ ई पन्ध्र दिन्-भित्रमा ।
तेस्कोप्राण्मलिन्याछुनिश्चय भनी ❀ ठानून् सबै चित्तमा ॥८६
यस्तो सुग्रिवको हुकूम् हुन गयो ❀ सोही-बमोजिम् गरी ।
दशहज्जार् विरको खटन् पनि गऱ्या❀ लागेन बेर् एक् घरि ॥
दश् हज्जार्विरदश्दिशातिरछिटी ❀ खुश् भै हनूमान् रह्या ।
ती वीर् दश्तिरगैखबर् दिइअनेक् ❀ सेना बटुल्दा भया ॥८७

लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले ❀ लीला गरी राम् पनि ।
भन्छन् छन् ति सिता कहाँ अझ पनी ❀ लागेन पत्ता भनी ॥
याहाँ छन् ति सिता भनीकन खबर् ❀ पाऊँ त जाऊँ तहाँ ।
ल्याऊँ अमृत झैं सिताकन यहाँ ❀ पाऊँ समाचार् कहाँ ॥८८

हे भाई ! सुन जो छ आज इ सिता ❀ हर्न्या म तेस्को सबै ।
कूलै भस्म गराउन्याछु करुणा ❀ राख्वैन उस्मा कबै ॥
येती बात् तहिँ भाइसीत गरि फेर् ❀ सीताजिको शोक् गरी ।
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले ❀ त्रैलोक्यका नाथ् हरि ॥८९

हे सीते ! कसरी मदेखि पर भै ❀ बस्छ्यौ तिमी छ्यौ कहाँ ।
प्राणै थाम्न कठिन् भयो म बिनु ता ❀ आपत् भया हुन् तहाँ ॥
तिम्रै भेट नपाउँदा मकन ता ❀ ई चन्द्र सूर्यै बन्या ।
तिम्रोतागरुँक्याबखान् तिमि त झन् ❀ छौ दुष्टका पास् भन्या ॥९०

सुग्रीव् आज कृतघ्न झैं हुन गया ❀ आयो शरद् काल् पनि ।
सुर्तै छैन सिताजिलाइ अझतक् ❀ खोज् गर्नुपर्ला भनी ॥
मार्छू सुग्रिव दुष्टलाइ पनि फेर् ❀ बाली सरीको गरी ।
लक्ष्मण्ले प्रभुका वचन् सुनि गऱ्या ❀ बिन्ती अगाडी सरी ॥९१

हे नाथ् ! आज मलाइ बक्सनुहवस् ❀ हूकूम् म मार्छू गई ।
लक्ष्मण्का इ वचन् सुनेर रघुनाथ् ❀ अत्यन्त खूशी भई ॥
भन्छन् भाइ ! नमार आज बहुतै ❀ हप्काउ जाऊ तहाँ ।
मारीहाल्न त योग्य छैन तर खुप् ❀ चेताइ आऊ यहाँ ॥९२

हूकूम् यो प्रभुको सुनीकन तहाँ ❀ लक्ष्मण्जि जल्दी गया ।
सीतानाथ् नरको लिला गरि विलाप् ❀ खुप् गर्न लाग्दा भया ॥

किष्किन्धापुरि पौंचि लक्ष्मणजिले ❀ टङ्कार् धनूको गऱ्या।
पत्थर् वृक्ष उठाइ वानरहरू ❀ कोही अगाडी सऱ्या ॥९३
सब् वानर्कन नष्ट गर्दछु भनी ❀ लक्ष्मण्जिले बाण् धऱ्या।
अङ्गद् आइ हटाइ वानरहरू ❀ जल्दी चरण्मा पऱ्या ॥
अङ्गद्सीत बहुत् प्रसन्न भइ झट् ❀ ताहाँ अह्राया पनि ।
जाऊ देउ खबर् अगाडि तिमिले ❀ लक्ष्मण्जि आया भनी॥९४

सीताको खोज, वानरहरूको गुहाप्रवेश र स्वयंप्रभा चरित्र–६

अङ्गद् गैकन त्यो खबर् जब दिया ❀ सुग्रीवलाई तहाँ ।
जल्दी सुग्रिवले हुकूम् पनि दिया ❀ लौ जाउ ल्याऊ यहाँ ॥
अङ्गद्लाइ सँगै लिएर हनुमान् ❀ चाँडै चरण्मा परी ।
लक्ष्मण्लाइ बुझाइ ल्याउ तिमिले ❀ सब् क्रोध शान्ती गरी ॥९५
यस्तो सुग्रिवको वचन् सुनि तहाँ ❀ सोही-बमोजिम् गरी ।
पाऊमा परि बाहुमा धरिलिया ❀ ल्याया बहुत् खुश् गरी ॥
हूकूम् सुग्रिवको सुनीकन तहाँ ❀ ताराजि चाँडै गइन् ।
लक्ष्मण्लाइ बुझाइ खुश् गरुँ भनी ❀ खुप् बिन्ति गर्दी भइन् ॥९६
लक्ष्मण् सुग्रिवको भयो जब त भेट् ❀ सुग्रीव् चरण्मा पऱ्या ।
लक्ष्मण्ले पनि ताहिँ सुग्रिवजिको ❀ सातो कुराले हऱ्या ॥
बाली झैँ हुन मन् छ की भनि जसै ❀ लक्ष्मण्जिले बात् गऱ्या।
लक्ष्मण्लाइ बुझाउनाकन तहाँ ❀ जल्दीहनूमान् सऱ्या ॥९७
लक्ष्मण्जी पनि कामले बुझिगया ❀ बात्चित् खुशीका गरी।
फिर्नाको मतलब् गऱ्या प्रभु थिया ❀ जाहाँ जगन्नाथ् हरि ॥
लक्ष्मण्का सँग लागि सैन्य पनि ली ❀ सुग्रीव खुश् भै गया ।
जाहाँ श्रीरघुनाथ् थिया तहिँ सबै ❀ दाखिल्क्षणैमा भया ॥९८

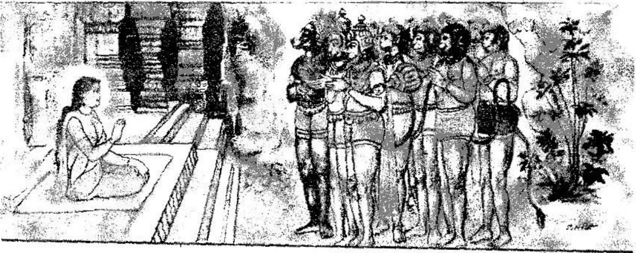
देख्या श्री रघुनाथलाइ र परै ❀ रथ्देखि उत्रेर फेर् ।
लक्ष्मण् सुग्रिव पाउमा परिगया ❀ लागेन एक्छीन बेर् ॥
राम्ले सुग्रिवलाइ मित्र ! भनि खुप् ❀ आलिङ्गनादी गरी ।
सोध्पूछ् गर्नुभयो बहुत् खुशि हुँदै ❀ आफै अगाडी सरी ॥९९
लाग्या सुग्रिव बिन्ति गर्न रघुनाथ् ❀ मैले त सेना पनि ।
ल्यायाँ वीर्हरु छन् अनेक् तरहका ❀ छन् इन्द्र तुल्यै पनि ॥
ई सब् ख्वामितका निमित्त खुशि भै ❀ प्राणै दिन्याछन्, जसो ।
आज्ञा हुन्छ हवस् यहाँ हजुरको ❀ गर्छन् ति ऐह्ले तसो ॥१००
खूशी भै रघुनाथको हुकुम भो ❀ हर्षाश्रुधारा गरी ।
हे सुग्रीव सखे ! इ वानरहरू ❀ जाऊन् दिशा दश्भरि ॥
जाहाँ छन् ति सिता तहीँ पुगि खबर् ❀ ल्याऊन् भनी रामको ।
हूकूम् पाइ पठाइ वानरहरू ❀ उर्दी दिया कामको ॥१०१
जाओ वीरहरू दिशा दशविषे ❀ सीताजि मिल्छिन् जहाँ ।
पत्ता लाइ सिताजिको खबर ली ❀ फर्केर आओ यहाँ ॥
मैह्ना दीन बिताइ एक्रति खबर् ❀ केही नपाई त जो ।
ढील् गर्ला तसलाइ ता म सहजै ❀ मार्न्याछुमर्न्याछ त्यो ॥१०२
यस्तो झट्ट हुकूम् गरी अरु दिशा ❀ वानर् पठाया अवर् ।
दक्षिण्तर्फ बडा बडा विरहरू ❀ छानी पठाया जबर् ॥
अङ्गद्लाइ र जाम्बवान् र हनुमान् ❀ वीर् नल् सुषेण् फेर् शरभ् ।
मन्द, द्वीविद आठ् पठाइ प्रभुका ❀ पास्मारह्याएक्फगत् ॥१०३
हूकूम् पाइ ति आठ वीर्हरु पनी ❀ झट् जान लाग्या जसै ।
हात्मा औंठि लिएर एक् हुकुम भो ❀ राम्चन्द्रजीको तसै ॥

जाऊ काम्पनि साधिआउ हनुमान् ❀ ली जाउ औंठी पनि ।
मेरो नाम् यहि औंठिमा छ र दियाँ ❀ सीताजि चिन्लिन् भनी ॥१०४
यो काम्सिद्धगराउन्यात तिमिछौ ❀ तिम्रो छ यो बल् भनी ।
चीन्याको छु तबै त भन्छु म शुभै ❀ हून्याछ रस्ता पनि ॥
येती श्रीरघुनाथको पनि हुकूम् ❀ पाया र औंठी लिया ।
खुशी भै हनुमानले प्रभुजिमा ❀ सम्पूर्ण तन्मन् दिया ॥१०५
अङ्गद् वीर् हनुमान्हरू हुकुमले ❀ दक्षिण् दिंशामा गया ।
सर्वत्रै पृथिवी ढुँडी ढुँडि सबै ❀ घुम्दै ति जाँदा भया॥
एक् दिन् विन्ध्य गिरीविषे वनमहाँ ❀ देख्या र राक्षस् जसै ।
रावण् हो कि भनी मुठी कसि कसी ❀ मान्या कसैले तसै ॥१०६
रावण् होइन यो त जाउँ भनि फेर् ❀ अर्का वनैमा गई ।
ढुड्थ्या प्यास बढ्यो र जल् पनि ढुँडी ❀ हिड्थ्या ति आकुल् भई ॥
गूफादेखि त प्वाँख् चिसा गरि गरी ❀ हाँस् निस्कँदा देखि तेस् ।
गूफाभित्र पस्या सबै विरहरू ❀ देख्याबहुत् बस्तिबेस्॥१०७
ठण्डा जल्सितका तलाउ पनि धेर् ❀ सब् वृक्ष फल्-फूल् भरी ।
धेर् छन्, घर्-घरमा छ चीज्पनिअनेक् ❀ हीरा जवारात् धरी ॥
गुल्जार् देख्नु भन्या मनुष्यहरु ता ❀ एक् देख्नु नाहीँ कहीँ ।
एक् योगीनि स्वयंप्रभाकनक्रगत् ❀ ध्यान् गर्दि देख्यातहीँ ॥१०८

स्वयंप्रभाचरित्र–६ (२)

सोधिन् योगिनिले प्रणाम् तब गऱ्या ❀ कुन् काम आयौ यहाँ।
क्या मन्सुब् छ बताउ फेर् अब उपर् ❀ जानू छ इच्छा कहाँ ॥
यस्ता योगिनिका वचन् सुनि तहाँ ❀ बोल्या हनूमानले ।
आयौँ आज यहाँ सबै यति जना ❀ केवल् जलैं खानले ॥१०९

काम् यै हो, यति काम गर्नु छ भनी ❀ विस्तार् सुनाया जसै ।
साह्रै खुश् हनुमानका वचनले ❀ हूँदी भइन् ती तसै ॥
बोलिन् फल् फुल खाउ जल् पनि पिई ❀ फर्केर आऊ यहाँ ।
मेरो नाम बताइ आज त म ता ❀ जान्छू प्रभू छन् जहाँ॥११०

(५७. योगिनी स्वयंप्रभाका गुफामा वानरहरू पसेको ।)

यस्ता योगिनिका वचन् सुनि गया ❀ जल् पान् गरी फेर् पनि ।
आया योगिनिले गरिन् सब कुरा ❀ राम्का इ दूत् हुन् भनी ॥
हेमाकी सखि हूँ सखी गइगइन् ❀ उन्का वचन्ले यहाँ ।
धेरै वर्ष बसी प्रभू भजिलिँदा ❀ ऐह्ले कृतार्थै भयाँ ॥१११
भन्थिन् राम् अवतार् हुन्याछ हरिको ❀ हर्न्याछ रावण् सिता ।
खोज्न्यावानरआउनन्तहिँतलक् ❀ याहीँ रहू तीमि ता ॥
वानर्को रघुनाथको गरि पुजा ❀ यै ब्रह्मलोक् पाउली ।
जान्छू आज म ता तिमी बसिरहू ❀ क्यैकाल्पछीआउली ॥११२
यस्तो अर्ति 'दिई गइन् सङिनिज्यू ❀ जुन् ब्रह्मलोक् हो उहाँ ।
नाच्दैमा शिव खुश् हुँदा अघि दिया ❀ यो स्थान बस्ती यहाँ ॥

पुत्री हुन् उ त विश्वकर्मकि, म हूँ ❀ गन्धर्व-कन्या सबै ।
विस्तार् आज कह्याँ म जान्छुखुशिभै ❀ जाहाँ प्रभू छन् अबै ॥११३
आँखा चिम्ल पुऱ्याइदिन्छु सहजै ❀ रस्ता विषे क्षण्महाँ ।
जाओ तीमिहरू पनी भनि सहज् ❀ पौँचाइ रस्तामहाँ ॥
श्रीराम्चन्द्रजिथ्यैँ ति योगिनि गइन् ❀ वानर् पुग्या रस्तिमा ।
पौँचिन् योगिनि रामको कुटि जहाँ ❀ थीयो उसै बस्तिमा॥११४
राम्को स्तूति गरिन् र वर् दिनुभयो ❀ जाऊ र बद्रीमहाँ ।
मेरो ध्यान् गरि यो बिताउ र शरीर् ❀ पाउ्ली परम्धाम् तहाँ ॥
जो तिम्रा मनमा छ त्यो सब पुगोस् ❀ यस्तो त वर् ली गइन् ।
बद्रीमा गइ रामका वचनले ❀ संसार तर्दी भइन् ॥११५

वानरहरूले मर्न निश्चय गर्नु र सम्पातिसँग भेट–७

सीता खोज्न भनेर वानरहरू ❀ फिर्थ्या सबै वन्महाँ ।
सीतालाइ नपाउँदा बितिगयो ❀ धेर्काल, एक् दिन् तहाँ ॥
अङ्गद्लेअतिशोक्गऱ्याअबसहज् ❀ मार्छन् सबैको गयो ।
प्यारो प्राण, गरौँ कसो अब मऱ्यौँ ❀ बाँच्नू यहीँतक् भयो ॥११६
सुग्रीव्ले त मलाइ मार्नु छ सहज् ❀ पाया निहूँ यो पनि ।
मार्छन् निश्चिय शत्रु जानि अहिले ❀ यो शत्रुको बीज् भनी ॥
केवल् राम-कृपा हुँदा अघि बच्याँ ❀ ऐह्ले त राम्ले पनि ।
दिन्छन् निश्चय मार्नलाइ मतलब् ❀ खोजेन सीता भनी ॥११७
अङ्गद्का इ वचन् सुनीकन तहाँ ❀ क्वै बिन्ति यो पार्दछन् ।
हे साहेब ! यहीँ बसौँ यहिँ बस्या ❀ कुन् पाठले मार्दछन् ॥
अंगद्का अरु वानरादिहरुका ❀ सून्या र कूरा तहाँ ।
बोल्या श्रीहनुमानले किन बहुत् ❀ छोटो गऱ्यौ बात् यहाँ॥११८

सुग्रीव्का प्रिय छौ अवश्य भगवान् ❀ राम्चन्द्रजीका पनि ।
साँचो भन्छु म बेस् कुरा हजुरमा ❀ यस्तो छ कारण् भनी ॥
भूभार् हर्न भनेर राम-अवतार् ❀ आदीपुरुष्को भयो ।
कस्ले सक्छ सिताजि हर्न नहिँ ता ❀ इच्छा प्रभूकै छ यो ॥११९

मानिस्को अवतार् भयो प्रभुजिको ❀ सेवक् त वानर् भई ।
गर्छौं सेवन भक्तिले प्रभुजिको ❀ केवल् हुकूम्मा रही ॥
जान्याछौं पछि धाममा पनि सँगै ❀ यो जान मन्ले यहाँ ।
क्या गर्छौं मनमा कुतर्क हरिको ❀ रिस् छैन कस्सैमहाँ ॥१२०

यस्ता बात् हनुमानका सुनि बुझ्या ❀ अंगद् र खूशी भई ।
विन्ध्याचल् गिरिका कुनाकुनिसमेत् ❀ सम्पूर्ण खोज्दै गई ॥
पौँच्या क्षारसमुद्रका तिरमहाँ ❀ पर्वत् थियो एक् तहाँ ।
तेस्को नाम महेन्द्र हो नजिकमा ❀ देखिन्छ सागर् जहाँ ॥१२१

पृथ्वीमा न मिलिन् सिता, न जलमा ❀ जान्याछ बाटो कतै ।
खोजौँजाउँ भन्यासक्यौँपृथिविसब् ❀ पायौँन सीता कसै ॥
फर्की जाउँ भन्या पनी अब सहज् ❀ मार्छन् त चाहीँ यहीँ ।
मर्नू आज निको भनेर तिरमा ❀ बाँदर् बस्या सब् तहीँ॥१२२

सम्पाती अति वृद्ध गिद्ध वनमा ❀ थीया ति निस्क्या जसै ।
हेर्‍या दृष्टि फिराइ तेस् तिरमहाँ ❀ देख्या ति वानर् तसै ॥
बोल्या वाक्य पनी म भर्छु अब पेट् ❀ पायाँ अहारा भनी ।
अङ्गद् वीर्हरुले सुन्या र इ वचन् ❀ साह्रै डराया पनि ॥१२३

लाग्या भन्न सबै ति वानरहरू ❀ आयेछ हाम्रो त काल् ।
मर्छौं आज अवश्य मार्छ यसले ❀ यो गिद्धको हेर चाल् ॥

क्याबात् भाग्य जटायुको प्रभुजिको ❀ प्यारो हुन्या काम् गरी ।
ठाकुर्लाइ रिझाइ पार् पनि गया ❀ संसार सागर् तरी ॥१२४

(५८. वानरहरूले जटायु गिद्धलाई भेटेको ।)

व्यर्थै हामि त गिद्धका मुखविषे ❀ सब् पर्न आँट्यौं यहाँ ।
येती वानरका वचन् सुनि तसै ❀ सम्पाति बोल्या तहाँ ॥
हे वीर् हो, नडराउ आज तिमिले ❀ प्यारो सुनायौ कुरा ।
मेरै भाइ जटायु हो, कहु खबर् ❀ तेस्का त सप्पै पुरा ॥१२५
अङ्गद् वीर्हरुलाइ निर्भय दिई ❀ येती भन्याथ्या जसै ।
सब् वृत्तान्त बताइ अङ्गदजिले ❀ विस्तार् सुनाया तसै ॥
सम्पाती तहिं भन्दछन् मकन लौ ❀ लैजाउ सागर्महाँ ।
दिन्छू आज जटायुलाइ जलदान् ❀ चाँडो म ऐह्ले तहाँ ॥१२६
सीताको म बताउँला सब खबर् ❀ स्नान् अञ्जलीदान् गरी ।
ई बात् सूनि उचालि झट् लगिदिया ❀ सम्पातिले स्नान् गरी ॥
दीया अञ्जलिदान् जसै फिरि उहीं ❀ ल्यायेर राखीदिया ।
सम्पाती खुशि भै सबै कहिदिया ❀ आपत्तिदेख्तै थिया ॥१२७

सम्पातिको आत्मकथा–८

हे वीर् हो ! म त गिद्ध हूँ र म सिता ❀ देख्छू नजर्ले पनि ।
याहीँ छन् यहि भेष् छ येति सँग छन् ❀ यस्तो छ चाला भनी ॥
भन्छू सब् तिमिलाइ चार सय कोश् ❀ जो कुद्न सक्छौ यहाँ ।
सो लंका पनि पुग्दछौ उति कुद्या ❀ पौंचिन्छ लंकामहाँ ॥१२८
लंकामा ति सिताजि छन् तहिँ गया ❀ मिल्छिन् सिताजी तहिँ ।
गाह्रो चार् सय कोश कुद्न छ तहीँ ❀ जाऊ नजाऊ कहिँ ॥
रावण्ले लगि भित्रि गुप्ति वनमा ❀ राख्याकि छन् बेस् गरी ।
पौंची भेट् गर, जान सक्छ तिमिमा ❀ को यो समुद्रै तरी ॥१२९
अश्शोक्को वनभित्र वृक्ष छ असल् ❀ एक् शिंशपाको तहीँ ।
सीता छन् उहिँ भेट् हुन्याछ तहिँ लौ ❀ जाऊ, गयो काल् यहीँ ॥
क्यारूँ रावणलाइ मार्न म सहज् ❀ मार्न्या थियाँ हो र को ।
साक्षात् सूर्यजिका कठोर् किरणले ❀ प्वाँखै डढ्या सब् र पो ॥१३०
जाऊ चार् सय कोश कुद्न सकन्या ❀ कुन् वीर् छ सागर्महाँ ।
सीताको समचार् खबर् बुझि सहज् ❀ फर्केर आऊ यहाँ ॥
यो सम्चार बताइ फेर् खुशि भई ❀ आफ्नू हवाल् सब् कह्या ।
जुन् रीत्ले अघि प्वाँख् डढ्या र विपती ❀ पाई अनेक्ताप्सह्या ॥१३१
सम्पाती र जटायु भाइ दुइ हौं ❀ हाम्रो बुझौं बल् भनी ।
बल् जान्नाकन दूइ भाइ उडि गै ❀ श्रीसूर्यबिम्बै-मनि ॥
पुग्दामा ति जटायुले त अति ताप् ❀ मान्या र छोप्याँ जसै ।
बाँच्या भाइ जटायु क्यारूँ म गिऱ्याँ ❀ मेरो डढ्या प्वाँख्तसै ॥१३२
उच्चादेखि गिऱ्याँ म विन्ध्यगिरिमा ❀ तीन् दिन् त मूर्छा भयाँ ।
ब्यूत्याथ्याँजबचन्द्रमा मुनि मिल्या ❀ तिन्का नजीक्मा गयाँ ॥

सोध्या ती ऋषिले र सब् जब भन्याँ ❀ आफ्ना विपत्को गति ।
मेरो चित्त बुझाउनाकन भन्या ❀ सब् दुःख हुन्छन् जति॥१३३
यस्तो हुन्छ विपत्ति गर्भ रहँदा ❀ यो हुन्छ यौवन्महाँ ।
यस्तो हुन्छ बुढो हुँदा त भनुँ क्या ❀ थाहै छ सब् मन्महाँ ॥
जाहाँ देह छ ताहिँ दुःख छ भनी ❀ पर्दैन भन्नू पनि ।
जाहाँ देह बन्यो र दुःख छ चिह्न्या ❀ साँचो कुरा हो भनी ॥१३४
तस्मात् दुःख नमान देह छ त रोग् ❀ दुःखादि सारा सही ।
श्रीराम्को अवतार् हुन्या बखततक् ❀ यस्सै जगामा रही ॥
केही काल बिताउ राम अवतार् ❀ होला र सीता पनि ।
हर्ला रावणले र तेस् बखतमा ❀ सीताजि खोज्नै भनी॥१३५
वीर् वानर्हरु आउनन् तिसँग भेट् ❀ होला उ वेलामहाँ ।
सीताको समचार् जसै त कहुला ❀ प्वाँख् उम्रनन् फेर् तहाँ ॥
भन्थ्या सोहि कुरा सबै पुगिगया ❀ ईः प्वाँख उम्र्या पनि ।
प्वाँख् देखाइ बिदा भई उडिगया ❀ जाऊ तिमी लौ भनी ॥१३६

समुद्र तर्ने सल्लाह–९

अंगद् वीर्हरुखुश्भया अबमिलिन् ❀ सीता भनी सब् जसै ।
लाम्या गम्न समुद्रलाइ र गमन् ❀ गर्नै नसक्नू कसै ॥
फेरी ताप् मनमा पऱ्यो र अतिशोक् ❀ अंगद्जि गर्दा भया ।
अंगद्लाइ बुझाउनाकन अघी ❀ श्रीजाम्बवान्जी गया ॥१३७
साहेब्! शोक् रतिभर्कदापिनहवस् ❀ जाऊन् हनूमान् भनी ।
अंगद्लाइ बुझाइ झट्ट हनुमान्- ❀ जीका नजीक्मा पनि ॥
पौंची बेस् स्तुति गर्दछन् किन यहाँ ❀ चूप्चाप् भई दूर् रह्यौ ।
राम्का काम निमित्त मात्र हनुमान् ❀ यो जन्म लीदा भयौ ॥१३८

क्या वर्णन् बलको गरूँ जब तिमी ❀ जन्म्यौ उसै फल् भनी ।
पाक्याको फल ठानि सूर्यकन ता ❀ हात्ले म टिप्छू भनी ॥
आकाश्मा जब ता कुद्यौ दुइ हजार् ❀ कोश्तक् पुगीफेर् झर्‍यौ ।
यस्ता बालकमै थियौ किन यहाँ ❀ कोश्चार्सयैमाडर्‍यौ॥१३९
सून्या सब् हनुमानले स्तुति तहाँ ❀ जो जाम्बवान्ले गर्‍या ।
साह्रै खुश् हनुमान् भया र खुशिले ❀ खुप् गर्जना पो गर्‍या ॥
पर्वत् तुल्य बडो स्वरूप् धरि वचन् ❀ बोल्या म सागर् तरी ।
लंका भस्म गराइ रावण समेत् ❀ सब् सैन्य चूर्णै गरी ॥१४०

(५९. हनुमान्जी समुद्र तर्न तंसेको ।)

सीता लीकन आउँछू कि रिसले ❀ झुण्ड्याइ रावण् पनि ।
ज्यूँदै दाखिल गर्छु रामचरणमा ❀ खूनी हजूर्को भनी ॥
की ता छन् ति सिता यहाँ भनि खबर् ❀ मात्रै सिताको लिई ।
फिर्छू श्रीरघुनाथका चरणमा ❀ तन् मन् वचन् सब् दिई॥१४१
श्रीराम्का चरणारविन्द मनमा ❀ धार्‍या र ऊठ्या जसै।
बोल्या श्रीहनुमानले यति कुरा, ❀ श्री जाम्बवान्ले तसै ॥

भन्छन् श्री हनुमानलाइ तिमिले ❀ भेट् मात्र ऐह्ले गरी ।
फर्की आउ सिताजिको खबर ली ❀ एक्लै नलड्न्या गरी ॥१४२
ख्वामित्का सँग लागि गैकन पछी ❀ सक्भर् लडौँला भनी ।
भन्दा खूशि भई बिदा भइलिया ❀ झट् कुद्न मन्सुब् पनि ॥
लाल्मुख्पीतशरीर् गरी गिरिउपर् ❀ जल्दी हनूमान् गया ।
सब् प्राणीहरुले तहाँ ति हनुमान्- ❀ जीलाई हेर्दा भया ॥१४३

❀ इति किष्किन्धाकाण्ड समाप्त ❀

(बाली हेमाब्जमाली गुणनिधिरिपुणा निर्मितो दक्षिणेर्मा)

आठकाण्ड रामायण सुन्दरकाण्ड

हनुमान्ले समुद्र तर्नु र लङ्कामा प्रवेश गर्नु–१

तर्छू क्षार समुद्र आज सहजै ❀ भन्या इरादा धरी ।
श्रीराम्का चरणारविन्द मनले ❀ अत्यन्त चिन्तन् गरी ॥
भन्छन् वीर्हरुलाइ ताहिँ हुनुमान् .❀ हे वीर हो ! पार् तरी ।
सीताजीकन भेट्तछू म अहिले ❀ जान्छू बडो बेग् गरी ॥१
पापी जन् पनि रामका स्मरणले ❀ संसार पार् तर्छ ता ।
राम्कै काम निमत्त औंठि सँग ली ❀ जान्छू दुतै हूँ म ता ॥
क्या डर् क्षार समुद्र तर्न सहजै ❀ पौँचन्छु लंका भनी ।
चारै पाउ जमिन्विषे धसि कुद्या ❀ हेर्दैं तामाशा पनि ॥२

दक्षिण् तरफ् मुख गरीकन कुद्न बस्ता ।
ऊपर् नजर् दि अघिका दुइ पाउ धस्ता ॥
सोझो गराइकन घाँटि कुद्या जसै ता ।
वायू सरी हुन गया हनुमान् तसै ता ॥३॥

आकाश् मार्ग गरी कुद्या र हनुमान् ❀ उड्थ्या ति आकाशमा ।
सीताजीकन भेटि फर्किकन फेर् ❀ राम्चन्द्रका पासमा ॥
पुग्न्या अक्कल बल् छ छैन इनको ❀ बूझौं सबै बल् भनी ।
इन्द्रादीहरुले खटाइ सुरसा ❀ जल्दी पठाया पनि ॥४
जल्दी गै सुरसा अघिल्तिर बसिन् ❀ साम्ने हनूमानका ।
क्या भन्छन् हनुमान् भनेर खुशि भै ❀ कूरा गरिन् खानका ॥
भोकीधेर् दिनकी म खोजिहिँडथ्याँ ❀ क्या खाँ अहारा भनी ।
पायाँ बल्ल यहाँ मिल्यौ तिमि त एक् ❀ साहै भयाँ खुश् पनि ॥५

आऊ लौ पस मूखमा जब भनिन् ❀ बोल्या हनूमान् तसै ।
भन्छन् आज सिता नभेटिकन ता ❀ पस्तीनँ मुख्मा कसै ॥
सीता भेटि म फर्कुँला र रघुनाथ्- ❀ ज्यूका हजूरमा गई ।
विस्तार् बिन्ति गरेर आइ पसुँला ❀ तिम्रो अहारा भई ॥६
यस्ता बात् सुनि भन्दछिन् ति सुरसा ❀ मेरा मुखैमा पसी ।
निस्की जाउ नहीँ भन्या म बलले ❀ पक्रेर दाह्रा धसी ॥
मार्छू येति भनिन् र लौ तब यहाँ ❀ मुख् बाउ चाँडो भनी ।
चार् कोश्को त शरीर् गरीकन बस्या ❀ आफू हनूमान् पनि ॥७
चार् कोश्का हनुमान देखि सुरसा ❀ बीस् कोशको मुख् गरिन्।
चालीस्कोश्हनुमान् भयारअसिकोश् ❀ मुख् फेरि जल्दी धरिन् ॥
जल्दी फेर् हुनमानले छबिस कोश्- ❀ को रूप् गराई बस्या ।
फेर् दूइ सय कोश मुख् जब गरिन् ❀ अंगुष्ठ झैं भै पस्या ॥८

(६०. हनुमान्जी समुद्रमा सुरसाका फेला परेको ।)

निस्क्याजल्दिरभन्दछन्तिहनुमान् ❀ हे देवि ! मुख्मा पसी ।
निस्क्याँ जान्छु म ता अवश्य अब ता ❀ बन्दैन काम् ता बसी ॥

अक्कल्‌बल्‌सितकावचन्‌जबसुनिन्❀ यस्ता हनूमानका ।
आफ्नू सत्य कुरा तसै सब कहिन्❀छाडिन् कुरा खानका ।।९
सक्छौ काम्‌तिमिसाधिआउ हनुमान्❀यो बल् छ तिम्रो भनी ।
चीह्न्याँ भन्छु म इन्द्रका हजुरमा❀तिम्रो पराक्रम् पनि ।।
बल् बुझ्नै भनि इन्द्रका हुकुमले❀आया कि ता हूँ भनी ।
खुश् भै स्वर्गविषे गइन् ति सुरसा❀कूद्या हनूमान् पनि ।।१०

(६१. सुरसाले आफ्नू रूप धारी इन्द्रको सन्देश हनुमान्‌लाई सुनाएको ।)

जस्ले सागर नाम् धर्‍या मकन सो❀राजा सगर् जो गया ।
तिन्का वंशमहाँ विभूषण सरी❀श्री राम राजा भया ।।
तिन्का काम-निमित्त आज हनुमान्❀जान्छन् इ लंकामहाँ ।
मैनाक् पर्वत ! निस्कि जाउ तिमि गै❀विश्राम् गराऊ तहाँ ।।११
थाक्या हुन् हनुमान् बिसाइ फलफूल्❀खाऊन् र जाऊन् भनी ।
भन्दा सागरका वचन् सुनि तहाँ❀निस्क्या ति मैनाक् पनि ।।
अर्को एक मनुष्यको स्वरुप ली❀हात् जोरि बिन्ती गर्‍या ।
आई फल्‌फुल खाइ जाउ हनुमान्❀भन्दै अगाडी सर्‍या ।।१२

आज्ञा सागरको हुँदा चरणमा ❀ आयाँ म ऐह्ले भनी ।
मैनाक्ले यति बिन्ति बात् जब गऱ्या ❀ बोल्या हनूमान् पनि ॥
राम्को काम् नगरी बसेर कसरी ❀ खान्छू म, जान्छू यसै ।
हात्ले छुन्छु म लौ भनेर खुशि भै ❀ छोएर कूद्या तसै ॥१३

(६२. हनुमान्ले समुद्रभित्र मैनाक पर्वतलाई छोएको ।)

केही दूर् हनुमान् पुग्यापछि तहाँ ❀ एक् सिंहिका राक्षसी ।
छाया पक्रि उ जन्तु खैँचि बलले ❀ खान्थी जलैमा बसी ॥
छाया पक्रि उ तान्न लागि हनुमान्- ❀ ज्यूको गती बन्द भो ।
कस्ले बन्द गऱ्यो गती भनि दिशा ❀ दश्मा तसै दृष्टि गो ॥१४
देख्या तल्तिर दृष्टि दीकन तहाँ ❀ जस्सै नजर्मा परी ।
एकै चोट् दुइ लात् दिया र सहजै ❀ घुस्तुक्क ताहीँ मरी ॥
ताहाँदेखि कुदी गया र हनुमान् ❀ पौंच्या जसै तीरमा ।
लंकापूरि तहाँ त्रिकूट गिरिका ❀ देख्या उपर् शीरमा ॥१५

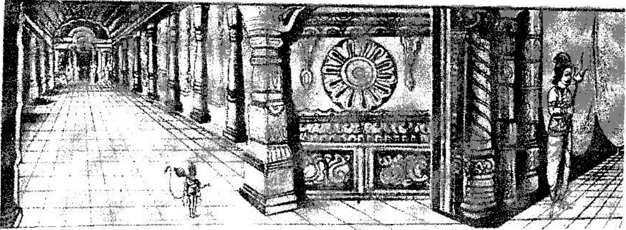
वरिपरि तहिँ तीर्मा छन् भरी वृक्ष फल्फूल् ।
जउन वनमहाँ धेर् गर्दछन् पक्षिले गुल् ॥

भ्रमरहरु लताका फूलमा हल्लि-हल्ली ।
घुनुनु घुनुनु गर्दै हिड्दछन् वल्लि-वल्ली ॥१६
नजर वरिपरीको जो छ शोभा नजर् भो ।
त्रिकुट गिरि उपर्का पूरिमा फेर् नजर् गो ॥
वरिपरि परखाल् छन् बीच- बीच्मा छ खावा ।
सहजसँग अरूले गर्न को सक्छ दावा ॥१७
अति तखत पच्याको खुप् अगम् देखि लंका ।
यहि घडि पसि जाँ की राति जाँ येति शंका ॥
गरिकन ठहराया याहिँ बस्छू र राती ।
सहजसित म जाँला जान ता राति जाती ॥१८
तहिँ बसि यति गम्ले बाँकि दिन् सब् बिताया ।
दिन बिति जब रात् भो जान पाऊ चलाया ॥
स्वरुप पनि त सानू ली पस्याथ्या जसै ता ।
दगुरि नजिक आइन् लंकिनी पो तसै ता ॥१९
को हो आज मलाइ केहि नगनी ❀ यो भित्र जान्या भनी ।
चौरै हो भनि लात् उठाइ रिसले ❀ एक् चोट् त हानिन् पनि॥
जल्दी वाम मुठी उठाइ सहजै ❀ ठोक्ता जमीन्मा परिन् ।
छाद्दै ताहिँ रगत् गिराइ झटपट् ❀ ऊठेर बिन्ती गरिन् ॥२०
लंकापूरि त हुन् ति राक्षसि भई ❀ बस्थिन् सदा द्वारमा ।
जानिन् श्रीहनुमान् भनेर जब चोट् ❀ पाइन् चलिन् सारमा ॥
लंकीनी हुँ मलाइ ता जितिगयौ ❀ यस्ले सक्यो राज् गरी ।
रावण्को त मरण् हुन्या बखत भो ❀ आयो मरण्को घरि ॥२१

ब्रह्माजी अघि भन्दथ्या प्रभुजिको ❀ हून्याछ रामावतार् ।
हर्ला रावणले सिता र रघुनाथ् ❀ सुग्रीवथ्यैं मित्रचार् ॥
गर्नन् सुग्रिवले पनी दश दिशा ❀ सीताजिको खोज् खबर् ।
गर्नालाइ पठाउनन् विरहरू ❀ छानेर खुप्-खुप्‌जबर् ॥२२
तिन्मा एक् विर आउला र तिमिले ❀ लात् मारिद्यौली जसै ।
हान्ला वाम मुठी उठाइ र रगत् ❀ छादै गिरौली तसै ॥
रावण्‌को तहिँसम्म आयु छ भनी ❀ भन्थ्या र सो बात् सुनी ।
ब्रह्माको त वचन् प्रमाण्‌गरि भन्याँ ❀ त्यो मर्छ रावण् पनि ॥२३
जाऊ भेट सिताजिलाइ ति अगम् ❀ भित्री बगैचामहाँ ।
अशोक्का वनमा छ वृक्ष बढिया ❀ एक् शिंशपाको तहाँ ॥
ताहीँ छन् प्रभुकी प्रिया वरिपरी ❀ छन् राक्षसीगण् पनि ।
भेटी गै रघुनाथथ्यैँ भन तिमी ❀ यस्ता विपत् छन् भनी ॥२४

धन्यै भयाँ म अहिले प्रभुको स्मरण् भो ।
संसारको भय छ जो उ त आज दूर् भो ॥
जस्तो मिल्यो मकन संग र भक्ति ऐह्ले ।
यस्तै रहोस् यहि म पाउँ नबिर्सुँ कैह्ले ॥२५

जस्सै श्री हनुमान् पुग्या सहजमा ❀ लंका समुद्रै तरी ।
तस्सै जानकिको फुर्‍यो नजर वाम् ❀ हातै समेत् खुप् गरी ॥
रावण्‌को पनि वाम हात्, नजर वाम् ❀ फूर्‍यो, रघूनाथको ।
दक्षिण् अङ्ग फुर्‍यो तसै बखतमा ❀ खुश् मन् भयो नाथको॥२६
सानू रूप लिई पस्या सब शहर् ❀ हेर्दै विचार् खुप् गरी।
रावण्‌को दरबार् विशेष् गरि ढुंड्या ❀ चोटा र कोठ गरी ॥

(६३. हनुमान्‌ले रावणको दरबार चहारेको ।)

पायानन् र कता म जाँ भनि तहाँ ❀ मन्मा विचार् भो जसै ।
सम्झ्या लंकिनिका वचन् र ति गया ❀ अश्शोक वन्मा तसै॥२७

हनुमान् बगैचामा जानु तथा रावणले सीतालाई डर देखाउनु-२

जो जो वृक्ष त इन्द्रका नगरिमा ❀ सो सो त सब् छन् यहीँ ।
रत्नैका सिँढि साफ् असल् जल पनी ❀ यस्ता तलाऊ कहीँ ॥
फल्फूल्ले अति भार् भयेर रुखका ❀ सब्का ति हाँगा पनि ।
लच्क्याका भ्रमरा र पन्छि बहुतै ❀ रूख्मा बस्याकाअनि ॥२८
बिच्बीच्मा सुनका हवेलि पनि छन् ❀ उच्चा मणीको छ थाम् ।
जस्मा छन् कति गर्नु वर्णन जहाँ ❀ हेर्‍यो तहाँ पक्कि काम्॥
यस्तो सुन्दर वन् नजर् गरि सबै ❀ डुल्दै हनूमान् गया ।
देख्या सुन्दर शिंशपा र खुशि भै ❀ ताहीँ ति दाखिल् भया॥२९

अधिक गभिर छाया सूर्यको ताप् नपस्न्या ।
उपर अति पहेँला बेस् चरा मात्र बस्न्या ॥
वरिपरि पनि नाना राक्षसीको छ घेरा ।
रुखमनि तहिँ सीता देखिइन् फेद-नेरा ॥३०॥

भोकी मैलि निनाउरी न त कपाल् ❀ कोऱ्याकि सब् केश् उसै।
लट्टा मात्र गऱ्याकि खालि भुमिमा ❀ रूँदै बस्याकी यसै ॥
राम्-राम्-राम् यति मात्र बोलिरहदी ❀ देख्या र साना भई ।
पात्का अन्तरमा लुक्या ति हनुमान् ❀ रूखका उपर्मा गई ॥३१
भन्छन् श्रीहनुमान् तहाँ मनमनै ❀ ऐह्ले कृतार्थै भयाँ ।
जो सीताकन देखि आज खुशिले ❀ सीता-समीप्मा रह्याँ ॥
साध्याँ काम् पनि रामको भनि तहाँ❀ खूशी भयाथ्या जसै ।
फेर् अन्तःपुरमा भयो र खलबल् ❀ त्यो शब्द सून्या तसै ॥३२
क्याको शब्द भयो भनेर हनुमान् ❀ लूक्या ति झन् पातमा।
आयो रावण जल्दि ताहिँ नजिकै ❀ सब् स्त्री लिई साथमा ॥
कैह्ले मर्छु म रामदेखि अझतक् ❀ सीता हऱ्याँ तापनि ।
आयानन् रघुनाथ् भनेर रहँदा ❀ देखेछ स्वप्ना पनि ॥३३
राम्को दूत् अतिवीर वानर अशोक् ❀ वन्-भित्र आई पसी ।
सीताजीकन देखिन्या गरि तहाँ ❀ पात्-भित्र लूकी बसी॥
हेर्दो सुर् सब कामको खुशि भई ❀ स्वप्ना मिलेथ्यो जसै ।
साँच्चै हो कि भनेर दौडिकन झट् ❀ आयो नजीक्मा तसै ॥३४
साँच्चै पो यदि हो भन्या असल भो ❀ दुर्वाच्य बोल्छू जसै ।
सीतालाइ यहाँ, सुनेर रिसले ❀ जाला त भन्ला तसै ॥
मेरा दुष्ट वचन् सुनेर रघुनाथ् ❀ आएर मार्नन् भनी ।
यस्तो निश्चय मन् गरी नजिक गै ❀ दुर्वाच्य बोल्यो पनि ॥३५
सीताजी पनि दुष्टलाइ नजिकै ❀ देखी अधोमुख् गरिन् ।
श्रीराम्का चरणारविन्द मनले ❀ अन्तःकरण्मा धरिन् ॥

चुप् लागी जननी रहिन् जब तहाँ ❀ सो देखि रावण् पनि ।
लाग्यो भन्न मलाइ देखि किन लौ ❀ लायौ अधोमुख् भनी ।।३६

रावणले सीतालाई डर देखाउनु–२ (२)

राम् मेरा पति हुन् भनेर तिमि पो ❀ भन्छ्यौ, उ भन्छन् कहाँ ।
मेरी हो यदि भन्दथ्या पनि भन्या ❀ आऊनुपर्थ्यो यहाँ ।।
माया छैन तिमी-उपर् नबुझि क्या ❀ शोक् मात्र गर्छ्यौ उसै ।
यौवन् व्यर्थ गयो विचार, किन यो ❀ यौवन् अफाल्छ्यौ यसै ।।३७
यौवन् व्यर्थ नफाल, व्यर्थ मनमा ❀ शोक् गर्दछ्यौ यो कति ।
मैलाइ पति मान आज तिमिले ❀ हुन्छू म तिम्रो पति ।।
मेरी पत्नि भयौ भन्या त सबकी ❀ मालिक् हुन्याछौ म ता ।
साह्रै प्रेम्गरि राखुँला बुझ अधिक् ❀ बैगूनि छन् राम ता ।।३८
मानिस् मूर्ख कृतघ्न मानुषमहाँ ❀ साह्रै अधम् जो त छन् ।
शक्तीका पनि कम् उ राम् पनि यहाँ ❀ आऊन क्या सक्तछन् ।।
तस्मात् छोड नराख रामतिर मन् ❀ यस्तो भनेथ्यो जसै ।
लाल् लाल् नेत्र गराइ पूर्ण रिसले ❀ बोलिन् सिताजी तसै ।।३९
पाजी रावण ! बोल्दछस् कति बहुत् ❀ दुर्वाच्य बक्-बक् गरी ।
राघव्देखि डराइ छल्न भनि एक् ❀ संन्यासिको रूप् धरी ।।
जस्तै यज्ञविषे हविष् कुकुरले ❀ हर्छन् उसै चालले ।
राम् लक्ष्मण् नहुँदा हरिस् तँ बुझिले ❀ मर्लास् यसै काललै ।।४०
सागर् शोषि कि साँघुलाइ रघुनाथ् ❀ आयेर घेरा दिई ।
तेरो वंश विनाश् गरेर पछि फेर् ❀ प्राण् खैंचि तेरो लिई ।।
लैजानन् रघुनाथ् मलाइ भनि झट् ❀ दीइन् जवाफ् यो जसै ।
लाल्लाल् नेत्र गराइ खड्ग पनि ली ❀ काट्नै तयार् भो तसै ।।४१

मन्दोदरी विनति गर्न अगाडि सर्दी ।
यो खड्ग टारुँ कसरी भनि चित्त धर्दी ॥
पाऊ परीकन बहुत् गरि बिन्ति लाइन् ।
सब् रिस् शमन् पनि गरायर खड्ग टारिन् ॥४२

हूकूम् रावणले तहाँ यति दियो ❀ हे राक्षसी ! ई सिता।
मैह्ना दूइ यंसै बसून् तब-उपर् ❀ मेरा शयन्मा कि ता॥
बस्निन् बस्तिन पो पनी भनि भन्या ❀ काटेर टुक्-टुक् गरी ।
तर्कारी भुटुवा बनाउनु असल् ❀ मीठा मसाला धरी ॥४३
मासू खाइ म छाडुँला अझ पनी ❀ चेताउ येती भनी।
रावण् फर्कि गयो, ति राक्षसिहरू ❀ एक्मुख् भया फेर् अनि ॥
एक् भन्छे किन व्यर्थ यौवन सक्यौ ❀ रावण् गराऊ पति ।
दोस्त्री क्या भनि उठ्तछे कि कति वार् ❀ भन्छेस् तँ थाक्छेस् कति ॥४४
काट्नैपर्छ नकाटि हुन्न भनि बात् ❀ गर्दै थिई अर्कि ता ।
हात्मा ली तरवार दौडि पनि गै ❀ भन्दै म काट्छू सिता॥
अर्की घोर् मुख बाइ डर् दिन नजीक् ❀ धाई सिताथ्यैँ जसै ।
बूढी राक्षसि एक् थिई र त्रिजटा ❀ तेस्ले हटाई तसै ॥४५
लागी भन्न अभागि दुष्टहरु हो ! ❀ क्या दुष्टको झैँ मति ।
गर्छौ छोड विरोध् नराख गर खूप् ❀ सीताजिको ता स्तुति ॥
पाऊमा परि दण्डवत् गर सबै ❀ मालिक् इनै हुन् भनी ।
मेरा आज वचन् लियौ यदि भन्या ❀ खुप् हीत होला पनि ॥४६
स्वप्नाको सुन भन्छु लक्षण यहाँ ❀ श्रीराम् सिताका पति ।
ऐरावत् उपरै चढेर सँगमा ❀ भाई लिई वीर् अति ॥

याहाँ आइ रिसाइ भस्म सब यो ❀ लंकै गराईदिया ।
रावण् मारि सिता लियेर सँगमा ❀ पर्वत् उपर् पो थिया ॥४७
रावण् गोमय-कुण्डमा कुल समेत् ❀ खुप् तेल मर्दन् गरी ।
बुड्थ्यो सब् मुडआफना उनि उसै ❀ मुड्को त माला धरी ॥
श्रीराम्का नजिकै विभीषण थिया ❀ भक्ती प्रभूको गरी ।
गर्थ्या खूब टहल् बहुत् खुशि हुँदै ❀ तन्मन् वचन्ले गरी ॥४८
राम्ले रावणलाइ आइ सहजै ❀ मार्छन् कुलै साफ् गरी ।
रावण्को अब वृद्धि छैन, यसको ❀ आयो मरण्को घरि ॥
राम्का भक्त विभीषणै अब उपर् ❀ बस्नन् यहाँ राज् गरी ।
जस्तो हुन्छ हुकूम् सितापतिजिको ❀ सोही शिरोपर् धरी ॥४९

(६४. सीतालाई त्रिजटाले आफ्नू सपना सुनाएको ।)

जस्तो स्वप्न भयो उ सब् भनिसक्याँ ❀ येती भनी चुप् जसै ।
लागीथी त्रिजटा ति बात् सुनि डऱ्या ❀ सब् राक्षसीगण् तसै ॥
निद्राका वशमा सबै परिगया ❀ सीता बहूतै रुँदी ।
आधार् कोहि नपाउँदी अधिक ताप् ❀ मानेर विह्वल् हुँदी ॥५०

भोकी शोक् गरि भन्दछिन् अब यहाँ ❀ ऐह्ले कसोरी मरूँ ।
इन्का हात परेर मर्नु ननिको ❀ आफै म मर्छू बरु ॥
ताप्ले पूर्ण हुँदी उपाय अरु थोक् ❀ केही नजान्दी कबै ।
मन्मा शान्ति नपाउँदा विरहले ❀ देख्ती अँध्यारो सबै ॥५१
राम्मा चित्त दियेर मर्नु बढिया ❀ मानेर सीता तहाँ ।
झुण्डीन्या मतलब् लिई खडि भइन् ❀ पक्रेर हाँगामहाँ ॥
राक्षस्का बिचमा बसी जिउनु धिक् ❀ मर्नू निको, मर्दछु ।
चुल्ठो लामु छ झुण्डिनाकन यहाँ ❀ डोरी त यै गर्दछु ॥५२

सीतालाई भेट्नु, बगैचा ध्वस्त पार्नु, ब्रह्मपाशले बाँधिनु–३

यस्तो निश्चय सूर् गरीकन सिता ❀ झुण्डीन आँटिन् जसै ।
काम् बित्ला भनि सानु बोलि झटपट् ❀ बोल्या हनूमान् तसै ॥
भारत्वर्षविषे मणी मुकुट झैँ ❀ नाम् ता अयोध्या भनी ।
ठूलो एक शहर् थियो मणिमयी ❀ सुन्दर् बन्याको पनि ॥५३
इक्ष्वाकूका कुलैमा अति बलि दशरथ् वीर् महाराज् रह्याछन् ।
तिन्का तीन्रानिमध्ये गुणिगुणि अति वीर् चार छोरा भयाछन् ॥
जेठा राम्जी ति चार्मा उहिपछि त भरत्जी र लक्ष्मण् इ तीनै ।
भन्दा शत्रुघ्न कान्छा सकल गुणमहाँ कम्ति छैनन् ति कूनै ॥५४
जेठा राम पिताजिका हुकुमले ❀ सब् राज्य छाडीदिई ।
वन्मा बस्न चल्या बहुत् खुशि हुँदै ❀ सीता र लक्ष्मण् लिई ॥
एक् दिन् पञ्चवटी गया प्रभु तहीँ ❀ डेरा प्रभूको पऱ्यो ।
रावण्ले अति छल् गरीकन तहाँ ❀ सीताजिलाई हऱ्यो ॥५५
राम्लक्ष्मण् नहुँदा सिता पनि तहाँ ❀ चोरी जसै ता हऱ्यो ।
चोरी आज सिता हऱ्यो भनि बहूत् ❀ खेद् रामलाई पऱ्यो ॥

जान्थ्या खोजि सिताजिलाइ वनमा ❀ फेला जटायू पऱ्या ।
तिन्माथी करुणा भयो प्रभुजिको ❀ ताहीँ जटायू तऱ्या ।।५६
भेट् सुग्रीव्‌सित भो पछी प्रभुजिको ❀ लाया मित्यारी पनि ।
बाली मारि रजाइँ बक्सनुभयो ❀ मित् हुन् इ मेरा भनी ।।
वीर् वीर् वानर छानि सुग्रिवजिले ❀ सीताजि खोज्नै भनी ।
हूकूम् बक्सनुभो र वीर्‌हरु गया ❀ सीताजि खोज्नै पनि ।।५७
तिन्मा एक् विर ता म हूँ, म त यहाँ ❀ आयाँ समुद्रै तरी ।
सम्पाती-सित भेट् हुँदा खबर भै ❀ उन्का वचन्‌ले गरी ।।
लंका दाखिल भैगयाँ छिनमहाँ ❀ राम्‌का प्रताप्‌ले गरी ।
फूल्क्याँ लंकिनिदेखि निर्भय भई ❀ अश्शोक वन्‌मा परी ।।५८
देख्याँ सुन्दर वाटिका व़रिपरी ❀ रूख् बेस् लताले गरी ।
बेह्याका चहुँओर रत्न सरिका ❀ फल्‌फूल् फल्याका भरी ।।
देख्याँ आज सिताजिलाइ र यहाँ ❀ आनन्द पायाँ भनी ।
येती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या ❀ ताहाँ हनूमान् पनि ।।५९

सीताजिले जब इ बात् क्रमले सुनीथिन् ।
आश्चर्य भैकन वरीपरि हेरि एक्‌छिन् ।।
कोही नदेखि ति सिता अरुलाइ ताहाँ ।
भन्छिन् कुरा इ कहन्या जन को छ याहाँ ।।६०।।
भ्रम् हो भनूँ पनि भन्या सब चेत् छ मेरा ।
स्वप्ना कसोगरि भनूँ निँद छैन मेरा ।।
जो हो इ बात कहन्या उ अगाडि आई ।
अमृत् वचन् इ अति आज भनोस् मलाई ।।६१।।

सीताजिको यति वचन् जब सुन्न पाया ।
सानू स्वरूप् लि हनुमान्जि अगाडि आया ॥
दर्शन् प्रणाम् पनि गऱ्या र सिताजिलाई ।
ताही खडा भइ रह्या अति हर्ष पाई ॥६२॥

लाल्मुख् पीत शरीर्, शरीर् पनि अधिक् ❀ सानू भङेरा सरी।
धाऱ्याका हनुमान देखि मनले ❀ आफै ति शंका परी ॥
रावण्को छल हो कि यो भनि तहाँ ❀ लाइन् अधोमुख् जसै।
शंका भो अब माइलाइ भनि झट् ❀ बोल्या हनूमान् तसै ॥६३

हे माता ! म त दास हूँ हजुरको ❀ राम्का हुकूम्ले गरी ।
आयाको छु हजूरको खबरमा ❀ गम्भीर् समुद्रै तरी ॥
राजा सुग्रिवको म मन्त्रि पनि हूँ ❀ वायू पिता हुन् पनि ।
येती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या ❀ क्या हुन्छ मर्जी भनी ॥६४

सीताजी पनि भन्दछिन् कसरि यो ❀ जानूँ म मानिस् पनि।
वानर्सीत मित्यारि लाउँछ कतै ❀ क्या हुन् कुराको जनी॥
येती बोलि सिताजि चुप् भइरहिन् ❀ साँचो नमानी जसै।
फेर् वृत्तान्त गरी सुनाइ सब बात् ❀ औँठी दिया पो तसै ॥६५

औँठी दीकन फेर् प्रणाम् पनि गरी ❀ जस्सै हनूमान् बस्या।
देखिन् औँठि जसै, तसै बखतमा ❀ हर्षाश्रु धारा खस्या ॥
बर्बर् आँसु खसाउँदै प्रभुजिको ❀ औँठी शिरोपर् धरिन् ।
साह्रै खुश् हनुमान् उपर् भइ तहाँ ❀ प्राण् झैँ पियारो गरिन्॥६६

हित गरि हनुमान्जी-लाइ भन्छिन् ति माता ।
मकन तिमि भयौ खुप् प्राणका आज दाता ॥

तिमिसित रघुनाथ्ले खूब विश्वास मान्या ।
तब मसित पठाया येहि काम्ले त जान्याँ ॥६७॥
अब त तिमि हनूमान् जल्दि गै रामलाई ।
भन विपति पऱ्याकी देखिहाल्यौ मलाई ॥
जति गरि म-उपर् श्रीरामको हुन्छ माया ।
तति गरि तिमिले खुप् युक्तिले बिन्ति लाया ॥६८॥
जिन्तिन् शरीर महिना दुइ ता म धर्छु ।
ताहाँपछी त तिमि निश्चय जान मर्छु ॥
खान्याछ दुष्ट तरकारि बनाइ जान ।
छैनन् यहाँ अरु सहाय मलाइ ठान ॥६९॥
तस्मात् अवश्य इ दुई महिना नजाई ।
सुग्रीव् समेत् सकल सैन्य लिएर आई ॥
यस् दुष्टलाइ सब वंश समेत मारून् ।
यो दुःख-सागर पऱ्याकि मलाइ तारून् ॥७०॥
सिपसित गरि बिन्ती खुप् दयालू बनाया ।
जति छ फजिति मेरो यो सबै थोक् जनाया ॥
यति विनति गऱ्या लौ पाउला, धर्म धेरै ।
सकल भनिसक्याँ बात् क्या भनूँ बेरबेरै ॥७१॥

बिन्ती श्रीहनुमानले पनि गऱ्या ❀ माता म सेवक् त हूँ।
ख्वामित्का इ विपत् सबै म कहुँला ❀ धेर् बात् यहाँ क्या कहूँ ॥
राम्-लक्ष्मण् दुइ भाइ सुग्रिव समेत् ❀ वानर् कि सेना लिई ।
आई रावणवंश नाश् गरिदिनन् ❀ घेरा शहर्मा दिई ॥७२

ख्वामित्लाइ लिएर फेरि रघुनाथ् ❀ जानन् अयोध्यामहाँ ।
आवैनन् रघुनाथ् भनेर मनमा ❀ शंका नलागोस् यहाँ ॥
यो बिन्ती सुनि भन्दछिन् तहिँ सिता ❀ राम्चन्द्रजी क्या गरी ।
सेना लीकन आउनन् अति गभीर् ❀ यस्तो समुद्रै तरी ॥७३

जननिकन बुझाया यो हुकूम् सूनि ताहाँ ।
मइ छु प्रभुजिको दास् बोकुँला पीठमाहाँ ॥
रघुपति गुइ भाईलाइ क्या दुःख पर्छन् ।
सकल अरु र सुग्रीव् कूदि आफै ति तर्छन् ॥७४॥

जननि ! म त बिदा झट् पाउँ मर्जी त सून्याँ ।
अब त उहिँ गया पो हुन्छ काम् जल्दि हून्या ॥
जउन चिज दिदामा राम विश्वास मान्छन् ।
उहि चिज [illegible] पाऊँ जान्छु दिन् मात्र जान्छन् ॥७५॥

यति सुनि अघिदेखिन् केशपाश्मा धर्याको ।
मणि झिकि दिइहालिन् रामको मन् पर्याको ॥
मणि दिइ फिरि भन्छिन् चित्रकूट्मा भयाको ।
शरण परि नजर् दी काग बाँची गयाको ॥७६॥

एक् दिन् हे हनुमान् ! म चित्रकुटमा ❀ राम्का नजीक्मा थियाँ।
मेरा काखमहाँ सुत्या र रघुनाथ् ❀ हात्को तकीया दियाँ ॥
मेरा लाल् दुइ पाउ देखिकन काग् ❀ आयो र ठूँग्यो जसै ।
मेरा ई दुइ पाउदेखि बहुतै ❀ आयो रगत् पो तसै ॥७७
ऊठी श्रीरघुनाथको नजर भो ❀ व्हाहीँ थियो काग् पनि ।
फ्याँक्या एक् तृण ली तहाँ प्रभुजिले ❀ यो काग मार्छू भनी ॥

(६५. चित्रकूटमा बस्ता एक दिन कागले सीताको पयरमा ठुङेको वृत्तान्त सीताले हनुमान्‌लाई सुनाएको।)

त्यो काग् चौध भुवन् डुल्यो कहिँ पनी ❀ पाएन आधार् जसै ।
फेरी आइ शरण् परीकन तहाँ ❀ माफ् माग्न लाग्यो तसै ॥७८
मेरो आज शरण् पऱ्यो भनि दया ❀ आयो उ काग्‌मा पनि ।
मै-माथी त दया कसो हुन गयो ❀ भन्थिन् भन्या यो पनि ॥
हात् जोरीकन बिन्ति फेरि हनुमान् ❀ वीर् गर्न लाग्या तहाँ ।
याहाँ छन् भनि यो खबर् नभइ पो ❀ आऊन ढील् भो यहाँ॥७९
रावण्‌ले हरि लीगयो भनि खबर् ❀ हुन्थ्यो त बाँच्थ्यो कहाँ ।
पाजी रावणको कुलै प्रभुजिले ❀ सब् भस्म पार्थ्या यहाँ ॥
हे वीर् रूप त देख्छु सानु भङ्गिरा ❀ जत्रो कसोरी लडी ।
राक्षस् नाश् तिमि गर्दछौ तिमि ठुला ❀ हुन्छौ स्वरूप् की बढी ॥८०
तिम्रो रूप् अतिसानु देख्छु अरु ता ❀ कत्रा हुनन् झन् भनी ।
संझन्छू मनले र गम्छु मनमा ❀ आश्चर्य मान्छू पनि ॥
यस्तो मर्जि सिताजिको सुनि तहाँ ❀ पर्वत् सरीका भया ।
मेरू तुल्य स्वरूप् गरेर हनुमान् ❀ साम्ने खडा भै रह्या ॥८१

(६६. ठुङ्‌वा काग चौथै भुवन उडी हैरान भएर आई रामका शरण परेको ।)

जब त ति हनुमान्‌को रूप् ठुलो देखिलीइन् ।
खुशि भइ तहिँ बीदा माइले जल्दि दीइन् ॥
अब त तिमि हनूमान् धृष्ट चाला छिपाऊ ।
इनिहरु सब देख्छन् कूदि फेर् जाइजाऊ ॥८२॥
यति सुनि हनुमान्‌ले फेरि बिन्ती लगाया ।
सहजसित म जान्थ्याँ केहि फल् खान पाया ॥
वरिपरि फल-फूल् छन् मर्जि मात्रै म पाऊँ ।
हुकुम बिनु कसोरी आज आफैं म खाऊँ ॥८३॥
यति विनति गर्‍याथ्या खानको मर्जि पाई ।
खुशि भइ फल खाई माइथ्यैँ जल्दि आई ॥
चरण परि बिदा भै क्यै गया दूर् जसै ता ।
अलिकति कछु काम् फेर् गर्न आँट्या तसै ता ॥८४॥
आफ्नै मन्मन भन्दछन् ति हनुमान् ❀ जुन् वीर दूत् भै गई ।
जत्ती ख्वामितको हुकूम् छ उतिमा ❀ मात्रै चनाखो भई ॥

उत्ती काम् गरि फिर्छ पो पनि भन्या ❀ त्यो दूत् अधम् हो भनी ।
भन्छन् सब् दुनियाँ त भेटिकन जाँ ❀ कस्तो छ रावण् पनि ॥८५

बगैंचा ध्वस्त पार्नु र ब्रह्मपाशले बाँधिनु–३ (२)

यति गमि ति बघैंचा नाश्न मन्सुब् चलाई ।
खुशि भइ ति महावीर् जल्दि फेर् फर्कि आई ॥
सकल वन उखेल्दै चौकि सम्पूर्ण मान्या ।
फगत जननि बस्न्या एक् सिसौ शेष पान्या ॥८६॥
जब त वन बिनाश्या राक्षसी जल्दि आई ।
पुगि नजिक सिताका सोधि सीताजिलाई ॥
भन-न तिमि सिताजी ! वीर् क्व हो क्यान आयो ?
अति असल बघैंचा मासि मैदान् बनायो ॥८७॥
यति सुनि तर्हि सीता भन्दछिन् क्या म जानुँ ।
विपत परि रह्याकी छू म ता चानुमानू ॥
तिमि बुझ-न सबै बात् कौन हो क्यान आयो ।
अति असल बघैंचा क्यान मैदान् बनायो ॥८८॥
सकल छल त हो यो राक्षसै गर्छ माया ।
जब त यति भनीथिन् राक्षसी सब् डराया ॥
कहन भनि गया सब् रावणैका हजूर्मा ।
पुगि कहन ति लाग्या वन् गयो जो बिसूर्मा ॥८९॥

ऐह्ले हे महराज् ! अधीक बलियो ❀ आयो र वानर् यहाँ ।
सीताजीसँग केहि बात्चित गरी ❀ कूद्यो बघैंचामहाँ ॥
सब् ती रूख् सहजै उखेलिकन साफ् ❀ मैदान् बनाईदियो ।
चौकी चूर्ण गरी हबेलि पनि सब् ❀ नाशीबस्याको थियो ॥९०

आयौँ हामि त बिन्ति गर्न भनि यो ❀ बिन्ती गऱ्याथ्या जसै।
सून्यो जल्दि उठेर पक्रन भनी ❀ लश्कर् पठायो तसै ॥
हूकूम् पायर लाख लश्कर गयो ❀ पक्रेर ल्याऊँ भनी।
एक् लाख् लश्करलाइ देखि हनुमान् ❀ अत्यन्त गर्ज्या पनि ॥९१
त्यो शब्दै सुनि मोह लश्कर भया ❀ छोड्या हतीयार् पनि।
सब् माऱ्या हनुमानले क्षणमहाँ ❀ ई हुन् भुसूना भनी ॥
लौहस्तम्भ उठाइ साफ् सब गऱ्या ❀ सम्चार् पुगेथ्यो जसै।
रावण् खूब रिसाइ फेर् पनि ठुलो ❀ सेना पठायो तसै ॥९२
सेनाका पति पाँच् गया हुकुमले ❀ ठूलै थियो तापनि।
त्यो सेना पनि साफ् तहाँ गरिदिया ❀ उस्तै भुसूना गनी ॥
फेर् मन्त्री-सुत सात् गया हुकुमले ❀ खुप् भारि लश्कर् लिई।
लोहस्तम्भ उठाइ साफ् फिरि गऱ्या ❀ सब्लाइ ठक्कर् दिई ॥९३
सात् मन्त्रीसुतलाइ सैन्य-सहितै ❀ मारी सक्याथ्या जसै।
कान्छो रावणपुत्र अक्षयकुमार् ❀ पो लड्न आयो तसै ॥
भारी फौज लियेर त्यो पुतलि झैं ❀ आई जसै ता पऱ्यो।
आकाशमा कुदि लौहदण्ड शिरमा ❀ ठोक्या सहज्मा मऱ्यो ॥९४
पैह्ले अक्ष्यकुमार मारि अरु सब् ❀ सेना समेत् नाश् गऱ्या।
आउँदैमा तहिँ बत्तिका पुतलि झैं ❀ ज्यूँदै अनेक् वीर् मऱ्या ॥
सब् राक्षस्हरुलाइ मारिकन फेर् ❀ आऊँछ कुन् वीर् भनी।
लौहस्तम्भ लिई खडा भइ रह्या ❀ ताहाँ हनूमान् पनि ॥९५

जब त अति पियारो पुत्र कान्छो मऱ्याको।
खबर कहन आया फौज्-समेत् नाश् गऱ्याको ॥

तब त अधिक ताप् भै भन्छ रावण् रिसाई ।
अब त गइ म आफै मार्दछू तेसलाई ॥९६॥
की मार्छू कि त बाँधि ल्याउँछु यहाँ ❀ तेरा नजीक्मा भनी ।
रावण्ले यति इन्द्रजित्-सित भन्यो ❀ तेस् इन्द्रजित्ले पनि ॥
हात् जोरीकन बिन्ति गर्छ म छँदै ❀ आफै हजूर्ले तहाँ ।
जानूपर्छ कतै म गै सहजमा ❀ ल्याऊँछु बाँधी यहाँ ॥९७
येती बिन्ति गरी चढ्यो रथमहाँ ❀ क्यै फौज् पनी साथ् लिई।
आयो श्री हनुमान् भयातिर गयो ❀ साम्ने मुहूडा दिई ॥
देख्या श्रीहनुमानले पनि र खुप् ❀ गर्ज्या ति साम्ने भई ।
लोहस्तम्भ लिई कुदीकन उपर् ❀ आकाश-बीच्मा गई ॥९८
लौहस्तम्भ उचालि घुम्न बिचमा ❀ लाग्या गरुड् झैं जसै।
पाँच्वाण्छोडि लगाइ आठ्अनिथपी ❀ फेरी लगायो तसै ॥
वाण् लाग्यो भनि इन्द्रजित् खुशिभई ❀ गर्ज्यो जसै ता तहाँ ।
घोडा सूत् रथ चूर्ण पारि हनुमान् ❀ कूद्या ति आकाश्महाँ॥९९
फेर् अर्को रथमा चढेर अब ता ❀ बाँध्छू म ऐल्हे भनी ।
फाँक्यो जल्दि र ब्रह्मपाश्तिहनुमान्- ❀ जीलाइ बाँध्यो पनि ॥
फेरि श्रीहनुमानलाइ सँग ली ❀ फर्क्यो र दरबार् गयो ।
बाँध्याका हनुमान देखि शहरै ❀ सम्पूर्ण खूशी भयो ॥१००
जुन् राम्का चरणै स्मरण् गरि सहज् ❀ अज्ञान पाश् नाश् गरी।
वैकुण्ठै सब पुग्दछन् भनि भन्या ❀ तेस् ब्रह्मपाश्मा परी ॥
बाँधिन्थ्या हनुमान् कहाँ तरपनी ❀ बन्धन् पर्याझैं भया।
रावण् भेटि त जाँ भनेर हनुमान् ❀ चुप्चाप लागी गया॥१०१

बाँध्याका हनुमानलाइ लिइ साथ् ❀ त्यो इन्द्रजित् वीर् तहाँ।
लागेथ्यो घर जाँ भनी तब तहीं ❀ आयेर रास्तामहाँ ॥
रिस् फेर्‍या पुरवासिले पनि मुठी ❀ ऊठाइ हान्दा भया।
रिस् फेर्छन् भुसुना भनेर हनुमान् ❀ चुप्चाप लागी गया॥१०२
पैह्ले ता ब्रह्मपाश्मा परिकन क्षणभर् बाँधिनू काम थीयो।
ब्रह्माको वाक्य साँचो गरिकन पछि ता पाशले छाडिदीयो ॥
बन्धन्देखी त खुस्क्या तरपनि हनुमान् भेट्न मन्सुब् धऱ्याका।
पौँच्या रावण् छ जाहाँ खुशि भइ अरु ता मान्दछन् कर् पऱ्याका ॥१०३

हनुमान् र रावणको संवाद तथा लंका खाक पार्नु–४

रावण् वीर् पनि मन्त्रिवर्ग सँग ली ❀ भारी सभामा थियो।
पौँच्यो ताहिँ र इन्द्रजित् ति हनुमान्- ❀ जीलाइ सुम्पीदियो ॥
हात् जोरी विनती गर्‍यो अति हरीप् ❀ वानर् छ, सेना पनि।
धैरै नाश गरेछ आज म गई ❀ ल्यायाँ खुनी हो भनी॥१०४

(६७. इन्द्रजित्ले हनुमान्लाई बाँधेर रावणका सामु ल्याएको।)

जो गर्नू अब पर्छ मन्त्रिसँगको ❀ सल्लाह बात्चित् गरी।
यस्को आज ठिकान् लगाउनुहवस् ❀ मन्मा विचार् खुप् गरी ॥

येती बिन्ति सुन्यो र इन्द्रजितको ❀ हेऱ्यो नजर्ले पनि ।
लायो सोध्न प्रहस्तलाइ किन यो ❀ आएछलौसोध्भनी ॥१०५
अस्सल्मा पनि क्या भनूँ अति असल् ❀ मेरो बघैँचा पनि ।
नास्यो वीर् पनि नाश् गऱ्यो मकन ता ❀ मानू भुसूना गनी ॥
हूकूम् यो सुनि त्यो प्रहस्त हनुमान्- ❀ जीका अगाडी गई ।
लाग्यो सोध्न सबै कुरा पनि बहुत् ❀ आधार दीन्या भई ॥१०६
यै बीच्मा नडराइ रावणतरफ् ❀ साम्ने नजर् दी तहाँ ।
बोल्या श्री हनुमानले तँ बुझिले ❀ काम्ले त आयाँ यहाँ॥
भार्या जस्कि हरिस् उनै जगतनाथ् ❀ राम्को म दास् हूँ अति।
तेरो बुद्धि सपार्न अर्ति दिन पो ❀ आयाँ नले यो मति ॥१०७
आया राम मतङ्ग पर्वतविषे ❀ लक्ष्मण् सहित् भै जसै ।
लाया सुग्रिवले मित्यारि खुशि भै ❀ राम्चन्द्रजीथ्यैं तसै ॥
बाली मारि रजाइँ बक्सनुभयो ❀ सुग्रीव राजा भया ।
सीता खोज्न हुकूम् हुँदा विरहरू ❀ फेर् दश् दिशामा गया ॥१०८
एक् वीर् ता मइ हूँ हुकूम् शिरउपर् ❀ लीएर आयाँ यहाँ ।
पायाँ देख्न सिताजिलाइ दुत हूँ ❀ राम्को म जान्थ्याँ कहाँ॥
वानर् हूँ र उखेलि साफ् गरिदियाँ ❀ तेरो बघैँचा पनि ।
आया मार्न मलाइ जो अगि सरी ❀ उन्लाइ माऱ्याँ पनि ॥१०९

यो इन्द्रजित् गइ यसै बिचमा मलाई ।
बाँधेर ल्याइकन आज दियो तँलाई ॥
बन्धन् पऱ्यो भनि नठान् तँ दियाँ जनाई ।
खूला छु अर्ति पनि दिन्छु म सुन् तँलाई ॥११०॥

लोक्को गती सब विचार् गरि आज तैंले ।
यो राक्षसी मति नले हित भन्छु मैले ॥
ब्राह्मण् तँ होस् ऋषि पुलस्त्यजिको त नाति ।
राक्षस् कसोगरि तँ होस् बुझिले न भाँती ॥१११॥
आत्मा-स्वरूप उ त छन् छ स्वरूप काहाँ ।
जाती र वर्ण लिइ भन्न सकिन्छ यांहाँ ॥
सो आत्मरूप भनि नित्य विचार गर्नू ।
आनन्दमा रहुँ भन्या मति येहि धर्नू ॥११२॥
जो यो लोकविषे प्रपंच छ सबै ❀ जान् स्वप्न जस्तो भनी ।
सूतुन्ज्याल् सपना छ सत्य उठि ता ❀ लाग्दैन साँचो पनि ॥
तस्तै ज्ञान् त भयो भन्या त्रिभुवनै ❀ एक् देख्छ आत्मा फगत् ।
अज्ञान्रूप् निदमा पऱ्यो पनि भन्या ❀ देखिन्छ नाना जगत् ॥११३
आत्मा सत्य म हूँ भनेर बुझिले ❀ यस् देहलाई पनि ।
झूटो जान् पृथिवी र जल्हरु मिली ❀ झूटै बन्याको भनी ॥
तर्लास् यो मनमा लिइस् पनि भन्या ❀ तार्न्या उनै विष्णु हुन् ।
जो हुन् विष्णु उ राम हुन् शरण पर् ❀ रिस् उठ्छ तेरा त झन्॥११४
यस्तो मूर्खपना नली अब सिता ❀ सुम्पी शरण्मा तँ पर् ।
खुश् हूनन् रघुनाथ् शरण् परिगया ❀ यो दुष्ट चाला नगर् ॥
राम्को भक्ति गरैन ता कसरि यो ❀ संसार तर्ला उसै ।
पर्ला जन्मनु मर्नु यै फजितिमा ❀ छुट्तैन यो ता कसै॥११५
यो जानीकन भक्ति गर् शरण पर् ❀ राम्को हजूर्मा गई ।
आफ्नू आत्म नरक्विषे नलइजा ❀ यस्तो तँ जान्न्या भई ॥

सीताराम्-सितको विरोध् गरि तँ हेर् ❀ गिर्लास् नरक्मा जबै ।
फेर् उत्तीर्ण हुनू कठिन् छ बुझिले ❀ अर्ती दियाँ यो सबै ॥११६
यस्ता बात् हनुमानका जब सुन्यो ❀ रावण् रिसायो तहाँ ।
लाल्-लाल् नेत्र गराइ भन्छ रिसले ❀ सूनाई साभामहाँ ॥
मेरो डर् रतिभर् नराखि बहुतै ❀ क्या बोल्दछस् रे यहाँ।
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ सहजै ❀ मार्छू म छोड्छू कहाँ॥११७
सुग्रीव्लाइ तँलाइ मार्छु पछि फेर् ❀ मार्छू सिताजी पनि ।
राम् लक्ष्मण्सित क्या डराउँछु र की ❀ मार्नन् मलाई भनी ॥
तिन्का वानर सैन्यको पनि विनाश् ❀ गर्न्याछु येती जसै ।
बोल्यो रावणले इ बात् सुनि तहाँ ❀ बोल्या हनूमान् तसै ॥११८

यसरि किन बहूतै गर्दछस् सेखि धेरै ।
प्रभुकन त परै राख् जोरि छैनस् तँ मेरै ॥
अधि सरुँ त तँ जस्ता कोटि रावण् म मारूँ ।
हुकुम त नभयाको मार्न पो आज क्यारूँ ॥११९

यस्ता बात् हनुमानका सुनि तहाँ ❀ रावण् रिसायो अति ।
साँचा हुन् इ कुरा हुनाकन त हो ❀ लिन्थ्यो कहाँ दुर्मति ॥
यो वानर्कन काटि टुक् गर भनी ❀ यस्तो हुकूम् पो दियो ।
हात्मा बेस्हतियार् लिई अगि सन्यो ❀ जुन्वीर् नजीक्माथियो॥१२०
यस् बीच्मा त विभीषणै अगि सरी ❀ हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
दूत् हो यो महराज् ! कुरा पनि वहाँ ❀ लैजान्छ को यो मऱ्या ॥
चिह्नू केहि लगाइ छोड्दिनुहवस् ❀ जावस् र विस्तार् गरोस् ।
येसै वानरका कुरा सुनि यहाँ ❀ आउन् ति संग्राम् परोस् ॥१२१

साँचो भन्या भनि बुझी कपडा मगायो ।
तेल् घीउले मुछि पुछर्-भरि बेर्न लायो ।।
हुकूम् दियो अब जलायर बाँधिलेऊ ।
सारा शहर्–भरि घुमायर छाडिदेऊ ।।१२२।।

(६८. राक्षसहरूले हनुमान्को पुच्छरलाई लुगैलुगाले कसी त्यसमा तेल-घिउ खन्याएको ।)

जावस् ठुटो पुछर लीकन फर्कि वाहीं ।
पुच्छर् डढी नसकि छोड्नु त छैन काहीं ।।
यस्तो हुकूम् जब दियो तब बाँधिलीया ।
आगो पनी पुछरमा त लगाइदीया ।।१२३।।

बाँध्याका हनुमान् लिएर खुशि भै ❀ कर्नाल् अगाडी फुकी ।
लाग्या घुम्न शहर् ति राक्षसहरू ❀ चोर् हो भनी खुप् भुकी ।।
चुप् लागी हनुमान् पनी खुरुखुरू ❀ गम् हेरि हिड्दै गया ।
ढोका पश्चिममा पुगी शहरको ❀ ताहीं ति साना भया ।।१२४
बन्धन्देखि त खुस्कि सूक्ष्मरुपले ❀ पर्वत् सरीका भया ।
ठूलो स्तम्भ उठाइ राक्षस अनेक् ❀ माऱ्या र कुद्दै गया ।।

बल्दो लामु पुछर् लियेर घर-घर् ❀ कुद्दै शहर्मा डुली ।
पोल्या सब् शहरै छुटेन कहिँ घर् ❀ बाँकी कतै एक् भुली॥१२५
लाग्यो बल्न शहर् जल्या र सब घर् ❀ सब् बन्द रस्ता भई ।
भागी जान नपाउँदा हुँदि अनेक् ❀ राक्षस् अटाली गई ॥
फाल् हालीकन अग्निमा परि मऱ्या ❀ यो चाल् शहर्मा भयो ।
पोल्यःनन् घर एक् विभीषणजिको ❀ त्यो मात्र बाँकी रह्यो ॥१२६

(६९. त्यसरी पुच्छरमा आगो लगाइएका हनुमान्ले लङ्काका अटालीहरूमा उफ्री उफ्री नगरै जलाइदिएको ।)

येती काम गरीसकी पुछरको ❀ आगो निभाऊँ भनी ।
कूद्या जल्दि समुद्रमा पुगि पुछर् ❀ चोभी निभाया पनि ॥
अग्नीले पनि मित्र-पुत्र भनि ताप् ❀ केही गऱ्यानन् तहाँ ।
सीताको पनि प्रार्थना हुन गयो ❀ डढ्थ्या हनूमान् कहाँ ॥१२७

रामको फगत् स्मरणले पनि दुःख छुट्छन् ।
आध्यात्मिकादिहरु ताप् पनि जल्दि हट्छन् ॥
साक्षात् उनै प्रभुजिका दुत भै गयाका ।
डढ्थ्या कहाँ ति हनुमान् अति हित् भयाका ॥१२८॥

हनुमानले सीतासँग बिदा हुनु र वारि आई रामलाई उनको सन्देश सुनाउनु–५

फिर्न्या मन्सुब ली बिदा हुन सिता- ❀ जीथ्यैं हनूमान् गया ।
बीदा खूशि भएर बक्सनुहवस् ❀ जान्छू म भन्दा भया ॥
आऊँछन् रघुनाथ् अवश्य भनि यो ❀ बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
साह्रै शोक् मनमा गरीकन सिता ❀ क्यै भन्न लागिन् तसै ॥१२९

तिमिकन नजिकैमा देखि खुप् खूशि हुन्थ्याँ ।
घरि-घरि रघुनाथ्का मिष्ट वार्ता म सुन्थ्याँ ॥
अब कसरि म यस्तो दुःखले प्राण धर्छु ।
तिमि पनि फिरि जान्या फेरि ताप्मा म पर्छु ॥१३०॥

सीताका इ वचन् सुनेर झटपट् ❀ हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
यस्तो शोक् अब छाडिबक्सनुहवस् ❀ आपत्ति साह्रै पऱ्या ॥
ऐह्ले दाखिल गर्छु राम्-चरणमा ❀ बोकी हुकूम् लौ हवस् ।
धैरै शोक् किन गर्नुहुन्छ मनमा ❀ यो शोक् दुरैमा रहोस् ॥१३१

सीताजी पनि भन्दछिन् म त नजाँ ❀ जाऊ तिमी मात्र गै ।
विस्तार् बिन्ति गरेर जल्दि रघुनाथ् ❀ लीयेर आऊ सँगै ॥
राम् आईकन दुष्टलाइ सहजै ❀ मारी मलाई सँगै ।
लैजानन् रघुनाथ् त कीर्ति रहला ❀ क्या हुन्छ येसै म गै ॥१३२

सीताको जब यो हुकूम् हुन गयो ❀ बीदा हनूमान् भया ।
तीन् बार् जल्दि परिक्रमा गरि प्रणाम् ❀ गर्दा छँदा ती गया ॥
पर्वत्माथि चढेर रूप् पनि ठुलो ❀ पर्वत् सरीको धऱ्या ।
आकाश् मार्ग लिई कुदेर खुशिले ❀ खुप्शब्दठूलोगऱ्या ॥१३३

वारि आई रामलाई उनको सन्देश सुनाउनु–५ (२)

सून्या शब्द ति अङ्गदादिहरुले ❀ बोल्या परस्पर् पनि ।
शब्दैले बुझियो अवश्य सहजै ❀ भेटेर आया भनी ॥

यस्ता बात् तिरमा बसेर सब वीर् ❀ गर्दै थिया खुश् भई ।
पौँच्या श्रीहनुमान् तहाँ तिरमहाँ ❀ आनन्द खूशी रही ॥१३४
भेट् भो अङ्गद वीर्हरूसित तहाँ ❀ विस्तार् कुरा सब् भया।
अङ्गद् वीर्हरु खुश् भई पुछरमा ❀ पक्रेर चुम्बन् गऱ्या॥
नाच्या कोहि खुशी भयेर यहि रीत् ❀ गर्दै ति राम्थ्यैँ गया।
सुग्रीव्को मधुवन् मिल्यो नजिकमा ❀ साह्रै खुशी ती भया ॥१३५
बिन्ती अङ्गदथ्यैँ गऱ्या पनि तहाँ ❀ खाऊँ इ फल्फूल् भनी ।
अङ्गद्ले पनि खाउ जाइ हनुमान्- ❀ जीका प्रसाद्ले भनी ॥
दीया मर्जि र खाउँ फल्फुल भनी ❀ वानर् गयाथ्या जसै ।
चौकी वानर जो थिया तब तहाँ ❀ आया र रोक्या तसै ॥१३६
रोक्न्या वानरलाइ लात् दिइ पिया ❀ मीठो मधू-रस् तहाँ ।
यो चुक्ली दधिमूखले लिइ गया ❀ सुग्रीवजी छन् जहाँ ॥
सब् विस्तार् दधिमूखले जब गऱ्या ❀ लूट्या मधूवन् भनी ।
लूट्पीट्को समचार् सुन्या र पनि रिस् ❀ ऊठेन कत्ती पनि ॥१३७
भेट्याछन् बुझियो सिताकन न ता ❀ लुट्थ्या मधूवन् कहाँ ।
यी बात् सुग्रिव गर्दथ्या प्रभुजिले ❀ सून्या र सोध्या तहाँ ॥
सीताको पनि नाम् लिएर तिमिले ❀ क्या बोल्दछौ बात् भनी ।
सोधीबक्सनुभो र सुग्रिवजिले ❀ बिन्ती गऱ्या बात् पनि ॥१३८
हे नाथ् ! जो मधुवन् थियो अति असल् ❀ मेरो बधैँचा तहाँ ।
ऐह्ले ता हनुमान्हरू बलजफत् ❀ आएर एक् क्षण्महाँ ॥
लूट्याछन् मधुरस् अनेक् तरहका ❀ चौकी कुट्याछन् पनि ।
आया आज फिराद गर्न मधुवन् ❀ लूट्या र कूट्या भनी ॥१३९

सोही बात म गर्दछू रघुपते ! ❀इन्ले सिताजी पनि ।
भेट्याछन् तब पो लुट्या र मधुवन् ❀रोक्ता चुट्याको भनी ॥
यो बिन्ती गरि जल्दि सुग्रिवजिले ❀ती चौकिलाई तहाँ ।
दीया हूकुम जल्दि फर्किकन गै ❀चाँडै पठाऊ यहाँ॥१४०
आऊन् श्रीहनुमान्हरू अब यहीं ❀चाँडो भनी यो जसै ।
दीया निर्भय दी हुकूम् उहि बखत् ❀फर्क्या र दौड्या तसै ॥
मामा सुग्रिवका गया र दधिमुख् ❀हूकूम् सुनाईदिया ।
खूशी भै हनुमान्हरू पनि गया ❀जाहाँ रघूनाथ् थिया ॥१४१
राम् सुग्रीव्कन दण्डवत् गरिलिया❀साम्ने जमीन्मा परी ।
सब् विस्तार् हनुमानले तहिँ गऱ्या ❀वृत्तान्त एक् एक् गरी ॥
भेट्याँ आज सिताजिलाइ रघुनाथ् ! ❀लङ्का पुरीमा गई ।
जस्सै देखिलियाँ सिताकन तसै ❀सानू स्वरूप्को भई ॥१४२

(७०. हनुमान्ले वारि आई रामलाई लङ्कामा रहेकी सीताको समाचार सुनाएको ।)

पात्का अन्तरमा लुकी जननिका❀साम्ने नजीक्मा रह्याँ।
जो वृत्तान्त थियो सबै हजुरको❀त्यै सूक्ष्मरूप्ले कह्याँ ॥

भोकी दुब्लि हजूर दूर रहँदा ❀ संझेर साह्रै रुँदी ।
राम्-राम् बोल्दि अनाथ् भईकन बहुत् ❀ विह्वल् निरन्तर् हुँदी ॥१४३
अश्शोक्का वनमा सिसौ पनि छ एक् ❀ त्यै वृक्षका बीचमा ।
झुण्डीन्या मतलब् लिई खडि भइन् ❀ सूनिन् उसै बीचमा ॥
यो वृत्तान्त सुनी हुकूम् पनि भयो ❀ क़ो होस् तँ बोल्छस् कहाँ ।
क्या लूकीकन बोल्दछस् अब नलुक् ❀ आईज साम्नेमहाँ ॥१४४
पायाँ येति हुकूम् जसै जननिको ❀ वानर् स्वरूप्ले गयाँ ।
को होस् भन् भनि सोधिबक्सनुभयो ❀ फेर् बिन्ति गर्दो भयाँ ॥
सब् वृत्तान्त कहीसकी हजुरको ❀ औंठी दियाथ्याँ जसै ।
बर्-बर् आँसु खसालनू पनि भयो ❀ विश्वास लाग्यो तसै ॥१४५
आफ्नू दुःखहवाल् सबै कहनुभो ❀ यस्ता विपत् छन् भनी ।
आऊँछन् रघुनाथ् भनेर बहुतै ❀ मैले बुझायाँ पनि ॥
आज्ञा भो रघुनाथका हजुरमा ❀ सब् दुःख मेरो कही ।
लंकामा प्रभुको सवारि तिमिले ❀ चाँडो गराऊ गई ॥१४६

बत्चीत् गरी जब यतातिर फिर्न लाग्याँ ।
विश्वास पार्न जननी-सित चीज माग्याँ ॥
चूडामणी दिनुभयो शिरमा रह्याको ।
काग्को कुरा कहनुभो अघि जो भयाको ॥१४७॥

लक्ष्मण्लाइ अवाच्य बात् भनि बहुत् ❀ बोल्याकि छू तापनि ।
त्यो रिस् लक्ष्मणले कदापि नलिऊन् ❀ येसो भनीथिन् भनी ॥
हात् जोरीकन बिन्ति खुप् गरिदिया ❀ येती हुकूम् भो जसै ।
सब् वृत्तान्त सुनी बिदा पनि भयाँ ❀ फर्केर आयाँ तसै ॥१४८

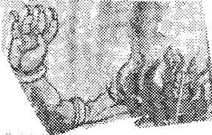
माईसित बिदा भई जब फिर्‍याँ ❀ मन्मा लहड् यो गयो ।
रावण्लाइ नभेटि जाँ म कसरी ❀ भन्या विचार् यो भयो ॥
भेटी रावणलाइ अर्ति पनि दी ❀ फिर्नू असल् हो भनी ।
फर्की ध्वस्त गर्‍याँ अशोक वनका ❀ मार्‍याँ अनेक् वीर् पनि ॥१४९
कान्छो रावण-पुत्र अक्षय कुमार् ❀ मार्‍याँ र रावण् जहाँ ।
थीयो ताहिँ गयाँ भन्याँ हित वचन् ❀ टेरेन केही तहाँ ॥
गर्थ्यो बक्‌बक बात् अनेक् तरहका ❀ मैले भुसूनै गनी ।
रावण्‌कै अघि खाक् गरी सकिदियाँ ❀ पोलेर लंका पनि ॥१५०
येती काम गरी यहाँ हजुरमा ❀ आयाँ म ऐह्ले भनी ।
सारा बिन्ति गरी खडा भइ रह्या ❀ ताहाँ ति सेवक् बनी ॥
श्रीराम्‌ले पनि काखमा लिनुभयो ❀ सर्वस्व दिन्छू भनी ।
बात्‌ले चित्त बुझाइबक्सनुभयो ❀ सर्वस्व यै हो भनी ॥१५१
मैले खूश् भइ काख् दियाँ यदि भन्या ❀ फेर् दीनु बाँकी रती ।
केही चीज् रहँदैन सब् मिलिगयो ❀ यी बात् बताऊँ कति ॥
काख्मा राखि हुकूम् भयो यति जसै ❀ खूशी हनूमान् भया ।
आनन्दाश्रु गिराइ भक्ति रसले ❀ हाजिर् हजूरमा रह्या ॥१५२

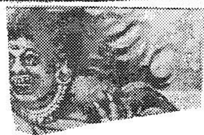
धन्य हुन् इ हनुमान् यि सरीको ।
कोहि छैन अरु भक्त हरीको ॥
भक्ति खुप् गरि त काख् पनि पाया ।
लोकमा अधिक धन्य कहाया ॥१५३॥
जस्को पुजा तुलसि-पत्र चढाइ गर्छन् ।
उस्ता पनी त भवसागर-पार तर्छन् ॥

यी ता उनै प्रभुजिका दुत हुन् त काहाँ ।
सक्नू छ वर्णन गरी यिनको त याहाँ ॥१५४॥

❀ इति श्रीसुन्दरकाण्ड समाप्त ❀

आठकाण्ड रामायण युद्धकाण्ड

वानर-सेनाको प्रस्थान, रावणको मन्त्रणा–१

लंकापुरी सकल खाक् गरि सैन्य मारी।
फेरी समुद्र सहजै तरि आइ वारि॥
सीताजिको जब सबै समचार् बताया।
श्रीरामले ति हनुमान्कन खुप् सह्राया॥१॥

भन्छन् श्रीरघुनाथ् अहो इ हनुमान्-❀ले खुप् ठुलो काम् गर्‍या।
एक्लै गैकन रावणादि विरको❀सेखी इनैले हर्‍या॥
त्यत्रो क्षार समुद्र कूदिकन फेर्❀खाक् गर्नु लंका अनि।
को सक्ला सब डर्दछन् इ जति छन्❀इन्द्रादि द्यौता पनि॥२

सुग्रीव्का सब मन्त्रिमा इ सरिको❀होला, न कोही भया।
छोरो रावणको निभाइकन ता❀साम्ने उसैका गया॥
सेवक्ले जति गर्नुपर्छ उति सब्❀सेवा इनैले गर्‍या।
सीताको समचार् बतायर यहाँ❀हाम्रो ठुलो ताप् हर्‍या॥३

वीर् हुन् ई हनुमान् र कूदिकन गै❀कूदेर आया यहाँ।
यो सागर् कसरी तरी म अहिले❀पौँचन्छु लंकामहाँ॥
गैह्रो क्षार समुद्र यो छ बिचमा❀जल्मा अनेक् जन्तु छन्।
त्यो सागर् कसरी तरिन्छ भनि खुप्❀आत्तिन्छ मेरो त मन्॥४

रावण्लाइ कसोरि मारुँ, कसरी❀तारूँ म फौज् यो भनी।
चिन्ता हुन्छ कसोरि पाउँछु अहो !❀मेरी पियारी पनि॥
राघव्का इ वचन् सुनीकन तहाँ❀सुग्रीव् अगाडी सरी।
गर्छन् बिन्ति हजूरमा रघुपते !❀क्या हुन्छ चिन्ता गरी॥५

यो फौज् वानरको ठुलो छ बलियो ❀ लड्न्याछ घूँडा धसी।
अग्रीमा पनि पस्नुपर्दछ भन्या ❀ पस्न्याछ कम्मर् कसी ॥
सागर् तर्न उपाय मात्र त हवस् ❀ यो फौज जावस् तरी।
रावण् मार्न कठिन् छ क्या सहजमा ❀ मारिन्छ येसै घरि ॥६
मेरो चित्तमहाँ त यो छ रघुनाथ्, ❀ साम्ने हजूर्का परी।
लड्न्यावीर्कहिँछैन बिन्ति गरियो ❀ सारा तिनै लोक्भरि ॥
हाम्रो निश्चय जित् हुन्याछ बढिया ❀ देखिन्छ लक्षण् पनि।
मार्छौँ राक्षसलाइ नाथ ! सहजै ❀ साना भुसूना गनी ॥७
सुग्रीव्का इ वचन् सुनी हुकुम भो ❀ श्रीरामजीको तहाँ।
जुन् पाठ्ले त तरिन्छ सो गरियला ❀ कस्तो छ लंकामहाँ ॥
लंकाको अहवाल् सुनौँ त पहिले ❀ कस्तो छ तेस्को तखत्।
सब् बूझीकन पो गया जितियला ❀ यै हो विचार्को बखत् ॥८
ठाकुर्का इ वचन् सुनेर हनुमान् ❀ ताहाँ अगाडी सरी।
भक्तीले गरि अञ्जली पनि बहुत् ❀ न्यूह्रेर शिर्मा धरी ॥
गर्छन् बिन्ति जगत्पते ! रघुपते ❀ लंकापुरी सुन्दरी।
देखिन्छे जति देख्तछन् ति सबको ❀ लिन्छे सबै मन् हरी ॥९
त्रीकुट् पर्वतको उपर् छ सुनको ❀ पर्खाल् छ चारौँ तरफ्।
थामै छन् मणिका जउन् घरमहाँ ❀ देखिन्छ तिन्को हरफ् ॥
एक् खावा त समुद्र भो अरु नजीक् ❀ अर्को खन्याको पनि।
पर्खाल्का नजिकै छ बेस् वरिपरी ❀ वैरी नआउन् भनी ॥१०

घर पनि सुनकै छन् गल्लि जो छन् सुनैका।
मणिजडित हुनाले झन् सफा छन् कुनैका ॥

घुमि घुमिकन हेऱ्याँ सब् बघैचा तलाउ।
सहजसित कसैको केहि लाग्दैन दाउ ॥११॥

ढोका छन् चार् शहर्का तहिँ विरहरुका फौज् छ ठूलो बस्याको।
जो ताहाँ पस्न जाला उसित तहिँ लडी मर्न कम्मर् कस्याको ॥
एक् अर्बुद् पूर्व ढोकातिर अति बलवान् जङ्गि पाले बस्याका।
राक्षस् छन् हात्ति घोडा रथ अरु खजना ली खडा भै रह्याका ॥१२

ढोकैपिच्छे यसै रीत्सित खडि पहरा छन् सदा नित्य ताहाँ।
येती जम्मा छ फौज् सब् भनिकन त खबर् पाइसक्नू छ काहाँ ॥
यस्तो मजबूतिको फौज् छ त पनि उहिफौज्ध्वस्तचौथाइपाऱ्याँ।
लंका पोलेर सब् खाक् गरिकन सहजै वैरिको सेखि झाऱ्याँ ॥१३

यहिँ ढिल किन स्वामित्! जाउँ सागर् छ जाहाँ।
कछु ढिल तहिँ होला तर्नुपर्ऱ्या छ ताहाँ ॥
यति विनति हनूमान्ले गऱ्याथ्या जसै ता।
हुकुम पनि ति सुग्रीव्लाइ भैगो तसै ता ॥१४॥

हे सुग्रीव सखे! असल् विजयको ❀ मूहूर्त ऐल्है पऱ्यो।
यस् सायेतमहाँ मुहूर्त नचुकी ❀ जस्ले त साइत् गऱ्यो ॥
तेस्ले जित्छ अवश्य यै बखतमा ❀ सायेत फौज्ले गरून्।
मेरो दक्षिण नेत्र फुर्छ बढिया ❀ लक्षण् छ धीरज् धरून् ॥१५

रावण्लाइ कुलैसमेत् क्षय गरी ❀ ल्याइन्छ सीता पनि।
वानर्को जति फौज् छ सब् अब चलोस् ❀ ठोकिन्छ लंका भनी ॥
लक्ष्मण् अङ्गदमा चढून्, दुइ जना ❀ हामी हनूमान्-महाँ।
सुग्रीव्लाइ यती हुकूम् दिइ गऱ्या ❀ प्रस्थान् प्रभूले तहाँ ॥१६

राम् सुग्रीव् हनुमानमा चढि चल्या ❀ लक्ष्मण्जि अङ्गद्महाँ ।
वानर्को सब फौज् चल्यो पृथिवि सब् ❀ डग्मग् गराई तहाँ ॥
चाहीदैन रसद् सबै विरहरू ❀ खान्छन् फलैफूल् फगत् ।
गर्जन्छन् सब वीर्हरू तस बखत् ❀ सब् काम्नलाग्योजगत् ॥१७
रात् दिन् फौज चल्यो टिकेनबिचमा ❀ काहीँ कतै एक् घरि ।
विन्ध्याचल्कन नाघि फेरि मलया- ❀ चल् नाघि यस्तै गरी ॥
पौँच्या क्षारसमुद्रका तिरमहाँ ❀ डेरा प्रभूको पऱ्यो ।
वानर्को सब फौजले खजित भै ❀ सारा किनारा भऱ्यो ॥१८
वानर्को सब फौज् तहाँ हुकुमले ❀ तीर्मा जसै ता बस्यो ।
सागर् तर्न उपाय केहि नहुँदा ❀ मन्मा ठुलो ताप् पस्यो ॥
भन्छन् वीर्हरु यो कसो गरि तरौँ ❀ साह्रै कठिन् भो यहाँ ।
यो सागर् नतरी त जान नहुन्या ❀ हीडेर लंकामहाँ ॥१९
सब्राक्षस्कन मार्दथ्यौँ यहि बखत् ❀ सागर् तरी पार् गया ।
आपस्मा यति बात् परस्पर गरी ❀ जम्बा प्रभूथ्यैँ भया ॥
सीताजीकन संझि संझि रघुनाथ् ❀ ज्ञानै स्वरूपी पनि ।
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले ❀ सीते ! कहाँ छौ भनी ॥२०
राम्को नाम फगत् लिन्याकन पनी ❀ सब् दुःख ताप् टर्दछन् ।
आफै श्रीरघुनाथलाइ पनि क्या ❀ सन्ताप् कतै पर्दछन् ॥
सच्चित् रूप् परिपूर्ण अद्विितिय एक् ❀ आत्मास्वरूपी पनि ।
गर्छन् मानुष भै लिला पनि अनेक् ❀ सुक्खी र दुःखी बनी ॥२१

रावणको मन्त्रणा–१ (२)

कुदि कुदि सब लंका पोलि फेर् पुत्र मारी ।
बहुत विरहरूको सैन्य खुप् ध्वस्त पारी ॥

गरिकन सब भेट्घाट् ती हनुमान् फिऱ्याको ।
सुनिकन तहिँ रावण् भै गयो नुर् गिऱ्याको ॥२२॥
उहि बखतमहाँ त्यो मन्त्रणा गर्नलाई ।
सब विरकन ताहाँ डाक्न जल्दी पठाई ॥
वरिपरि सब राखी मन्त्रिथ्यैं भन्न लाग्यो ।
कसरि सहज उम्की त्यो हनूमान भाग्यो ॥२३॥
अब त जसरि मेरो हुन्छ सो हित् चिताऊ ।
बुझिकन सबले एक् मन्त्रणा लौ बताऊ ॥
तिमि सबकन नाघी काम सिद्ध्याइ भाग्यो ।
मकन त हनुमान्का कामले लाज लाग्यो ॥२४॥
यति हुकुम सुनी सब् घोचिया झैं ति जाग्या ।
अगि सरि सरि बिन्ती सेखिको गर्न लाग्या ॥
किन बहुत हजूर्को तेहि राम्देखि शंका ।
कसरि सहज जित्ला रामले लाज लंका ॥२५॥
कति विनति गरौं धेर् इन्द्रजित् पुत्र जस्को ।
छ त कसरि ति जित्छन् पुग्छ जोर् आज कस्को ॥
फगत हजुरका एक् पुत्रले इन्द्र जीत्या ।
यहि बुझि अरु दिक्पाल्का समेत् सेखि बीत्या ॥२६॥
अधिपति मय हुन् सब् दैत्यका सो डरैले ।
खुरुखुरु यहिँ आई छोरि सुम्प्या करैले ॥
अरु अब कहिँ छन् क्या वीर् हजुर्का सरीका ।
सब विर वशमै छन् ई तिनै लोक्भरीका ॥२७॥

अलिकति हनुमान्ले जो यहाँ वीर मार्‍यो ।
कुदि कुदि सब लंका पोलि जो ध्वस्त पार्‍यो ॥
उ त फगत यसैले गर्न क्या सक्छ भन्दा ।
चुकिदिइ गरिहाल्यो फेरिको क्या छ धन्दा ॥२८॥
हुकुम दिनुहवस् लौ दश् दिशा वीर जाऊँ ।
जति जति अगि सर्छन् मारि'तिन्लाइ आऊँ ॥
सकल पृथिविमाका वानरै छुट्टि गर्छौं ।
सकल हजुरको ताप् एक क्षण्मा त हर्छौं ॥२९॥

येती गर्व गरी सबै ति विरले ❀ बिन्ती गर्‍याको सुनी ।
मेरो मत् पनि बिन्ति गर्दछु भनी ❀ आफ्ना मनैले गुनी ॥
गर्छन् बिन्ति ति कुम्भकर्ण विरले ❀ हे नाथ् ! लियौ क्या मति ।
सीता क्यान हर्‍यौ चुक्यौतिमियहाँ ❀ कुन् हुन्छ तिम्रो गति ॥३०
श्रीराम्चन्द्रजिले अवश्य अघि नै ❀ देख्थ्या त एक् वाण् धरी ।
तिम्रो प्राण लिन्या थिया तहिँ कहाँ ❀ बाँच्थ्यौ तिमी एक् घरि ॥
सीता चोरि हर्‍यौ र पो तिमि बच्यौ ❀ को टिक्छ साम्ने परी ।
तेस्को फल् सब पाउँछौ अब भन्या ❀ मार्छन् कुलै साफ् गरी ॥३१
राम् जो हुन् प्रभु ई अनन्त अधिनाथ् ❀ चौधै भुवन्का धनी ।
लक्ष्मी हुन् जगदम्बिका इ यिनकी ❀ पत्नी सिताजी पनि ॥
सब् राक्षस्हरु नाश् गराउन यहाँ ❀ सीता तिमीले हर्‍यौ ।
साँचा हुन् यि कुरा अवश्य तिमिले ❀ आफ्नै बहुत् नाश् गर्‍यौ ॥३२
जुन्काम्गर्नु उचित् थियेन उहि काम् ❀ ऐह्ले गर्‍यौ तापनि ।
सब् हाम्रा भरले गर्‍यौ अधिक वीर् ❀ छन् भाइ छोरा भनी ॥

लड्छौं निश्चय भाइवर्ग पनि लौ ❀ हामी जती छौं यहाँ ।
स्वस्थै भै रहनूहवस् हजुरले ❀ शोक् गर्नुपर्ला कहाँ ॥३३

त्यस् कुम्भकर्ण विरले सब यो भन्याको ।
श्री रामलाइ परमेश्वरमा गन्याको ॥
सून्यो र इन्द्रजित भन्छ हुकूम् म पाऊँ ।
सेना-समेत् सहज राम्कन मारि आऊँ ॥३४॥
यस्तै तहाँ विरहरू सब बिन्ति पार्थ्या ।
केवल् गफै गरि मुखै तरवार मार्थ्या ॥
श्रीरामभक्त ति विभीषण ताहिँ आई ।
बिन्ती गऱ्या बहुत हित् मनले चिताई ॥३५॥
श्रीरामजीसित विरोध् किन हो गऱ्याको ।
सीताजिलाइ तिमिले किन हो हऱ्याको ॥
श्रीरामचन्द्रकन सक्तछ जित्न कस्ले ।
माऱ्या खर त्रिशिर दूषण वीर जस्ले ॥३६॥

ठूला भन्नु इ कुम्भकर्ण विर हुन् ❀ क्या चल्छ इन्को पनि ।
सेखी गर्दछ इन्द्रजित् नबुझि यो ❀ राम्लाइ मार्छू भनी ॥
सेखी गर्नु जती छ सब् यहिँ गरून् ❀ को टिक्छ साम्ने परी ।
सब् राक्षस्हरु नाश् हुनन् जब तहाँ ❀ चेत्नन् चुक्याको घरि ॥३७
सीताजी ग्रहतुल्य भैकन सबै ❀ खाक् गर्न आँटिन् यहाँ ।
यो प्राणान्त बखत् भयो अझ पनी ❀ चेत् छैन, चेत् गो कहाँ ॥
बाच्नाको यदि मन् छ पो त महराज्! ❀ श्रीरामजीथ्यैँ गई ।
सीता सुम्पिदिनू यही बखतमा ❀ सोझो र साम्ने भई ॥३८

श्रीराम्चन्द्रजि फौज् लिईकन यहाँ ❀ आई नलड्दै गया।
आयो आज शरण् पऱ्यो भनि बहुत् ❀ गर्नन् प्रभूले दया॥
चाँडै आज सिताजि सुम्पनुहवस् ❀ सीताजि लंका रही।
बाँचीसक्नु कदापि छैन अरुथ्यै ❀ काहीं शरण्मा गई ॥३९
हित् अमृत् सरिको विभीषणजिको ❀ सून्यो वचन् यो जसै।
लिन्थ्यो त्यो इ कुरा कहाँ अधिक झन् ❀ रावण् रिसायो तसै॥
लाग्यो भन्न रिसाइ आज सुन यो ❀ शत्रू सरीको भयो।
मेरो शत्रु ति रामचन्द्रसित खुप् ❀ प्रीत् बस्न यस्को गयो ॥४०

रावणद्वारा विभीषणको तिरस्कार-२

आफ्नै ज्ञाति बढ्यो भन्या अरु सबै ❀ ज्ञाती गिरोस् यो भनी।
भन्छन् निश्चय भन्दथ्या उहि छटा ❀ यस्ले जनायो पनि॥
ऐह्ले मारिदिन्या थियाँ अरु भया ❀ भाई भयो क्या गरूँ।
राक्षस्का कुलमा अधम् यहि भयो ❀ धिक्कार दिन्छू बरु ॥४१

(७१. रावणले विभीषणलाई राक्षस-सभामा धिक्कारेको।)

मेरो आज नजीकमा रहनको ❀ लायक् तँ छैनस् भनी।
धिक्कार् हो तँ अधम्भइस्भनिबहुत् ❀ धिक्कार दीयो पनि॥

धिक्कार्कोयतिबात् सुन्या र झटपट् ❀ श्रीराममा मन् दिई ।
आकाश्मा झटपट् कुदीकन गया ❀ चार् मंत्रि साथ्मा लिई ॥४२
लाग्या रावणलाइ भन्न महराज् ❀ हीतै भन्याँ तापनि ।
धिक्कारै तिमिले गऱ्यौ नबुझि झन् ❀ शत्रू त हो यो भनी ॥
दाज्यू हौ पितृतुल्य छौ यति सही ❀ ऐह्ले फरक् लौ भयाँ ।
खूशी भै तिमि राज् गऱ्या म त उनै ❀ राम्का शरण्मा गयाँ ॥४३
काली हुन् जगदम्बिका भगवती ❀ सीताजि, राम् काल हुन् ।
भूभार् हर्ननिमित्त यो छ अवतार् ❀ बाँच्न्याछ पापी कउन् ॥
श्रीराम्को मतलब् छ मार्न तब पो ❀ फिर्दैन तिम्रो मति ।
काल्रूप् श्रीरघुनाथको अरु यहाँ ❀ को बुझ्न सक्छन् गति ॥४४
सब्राक्षस्कुलको हुन्याछ अब नाश् ❀ छोड्छन् प्रभूले कहाँ ।
तिम्रो नाश् कसरी म हेरूँ म त लौ ❀ जान्छू प्रभू छन् जहाँ ॥
खूशी भै चिरकालतक् गर यहाँ ❀ राज् खुप् चिरायू भया ।
येती बिन्ति गरी विभीषण सबै ❀ छाडेर राम्थ्यैं गया ॥४५

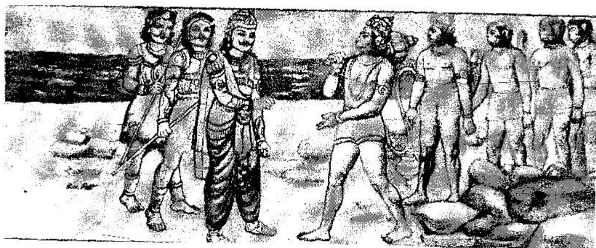
विभीषणको शरणागति, समुद्रलाई धम्काउनु र सेतुबन्धको आरम्भ–३

चार् मन्त्री सँग ली विभीषण गया ❀ श्रीरामका पासमा ।
व्हाँ जान डराइ सम्मुख भया ❀ टाढै ति आकाशमा ॥
हेनाथ् ! आज शरण् पऱ्याँ चरणमा ❀ आयाँ म सेवक् भनी ।
उच्चा शब्द गरी गरे विनति खुप् ❀ वृत्तान्त आफ्नू पनि ॥४६
हे राम् ! रावण कुम्भकर्ण विरको ❀ भाई विभीषण् म हुँ ।
रावण् आज अधम् भयो हजुरमा ❀ विस्तार् कहाँतक् कहुँ ॥
सीता क्यान हऱ्यौ फिराउ भनि खुप् ❀ हीतै भन्याँ तापनि ।
झन्धिक्कार् गरि खड्ग लीकन उठ्यो ❀ काट्छू तँलाई भनी ॥४७

यस्तो रावणले गऱ्यो र रघुनाथ् !❀ आयाँ हजूर्मा म ता।
संसार्-पार् सहजै उतार्छ जसले ❀ सो छोडि जाऊँ कता ॥
यस्तो बिन्ति सुन्या विभीषणजिको ❀ सुग्रीवजीले जसै ।
रावण्कै छल झैं बुझ्या र झटपट् ❀ बिन्ती गऱ्या यो तसै ॥४८

विश्वास् नमान्नु रघुनाथ् ! इ त दुष्ट पो हुन् ।
गर्नन् इ औसर पऱ्या हुँदि जीयमा खुन् ॥
मर्जी हवस् त अब पक्डि निभाइहालुम् ।
भाई म हूँ पनि भन्यो उ छँदै छ मालूम् ॥४९॥

विश्वास् कत्ति नमानिबक्सनुहवस् ❀ सब् दुष्ट पो हुन् इ ता ।
रावण्कै यदि भाइ हो त किन ढील् ❀ मारौं-न भन्छू म ता ॥
जैले पर्दछ छिद्र उस् बखतमा ❀ मार्नन् इ दागा गरी ।
मार्नालाइ हुकूम् हवस् सहजमा ❀ मारिन्छ येसै घरि ॥५०

(७२. रामका शरणमा पर्न वारि आएका विभीषणलाई देखेर उनलाई मार्न तंसेका सुग्रीवहरू ।)

मेरो मत् बिनती गरें हजुरको ❀ क्यामत् छख्वामित् भनी ।
सुग्रीव्को बिनती सुनेर रघुनाथ् ❀ हाँसेर बोल्या पनि ॥

हे सुग्रीव सखे ! म आटुँ त सबै ❀ लोक् ध्वस्त ऐह्ले गरी ।
फेर् सृष्टी क्षणमा गरूँ सहजमा ❀ लाग्वैन एक्काल् घरि ।।५१
तस्मात् भक्त बुझेर निर्भय दियाँ ❀ आउन् ति ल्याऊ यहाँ ।
उस्माथी पनि शत्रुदल् यदि भया ❀ मार्थ्यां म छोड्थ्याँ कहाँ ॥
शत्रूका इनि ओरि हुन् तर पनी ❀ आया शरण्मा यहाँ ।
मेरो आज शरण् पन्या पनि भन्या ❀ तिन्लाइ छोंड्छू कहाँ ।।५२

एकै बखत् पनि शरण् भनि जो मलाई ।
संझेर पर्दछ शरण् त म तेसलाई ॥
लिन्छू शरण् उ यदि शत्रु हवस् दयैले ।
मेरो व्रतै छ यहि छोड्छु कसोरि ऐह्ले ।।५३।।

श्रीराम्चन्द्रजिको हुकूम् यति हुँदा ❀ ल्याया विभीषण् पनि ।
पौँचाया रघुनाथका हजुरमा ❀ ल्याई इनै हुन् भनी ॥

(७३. रामका शरण परेका विभीषणलाई रामले शरण दिएको ।)

श्रीराम्चन्द्रजिको विभीषणजिले ❀ पाया र दर्शन् तहाँ ।
खुप् साष्टांग गरी प्रणाम् पनि गन्या ❀ पस्तेर पृथ्वीमहाँ ।।५४

दर्शन् श्रीरघुनाथको जब मिल्यो ❀ खूशी विभीषण् भया ।
जो ती दुःख थिया विभीषणजिका ❀ ताहीँ तुरुन्तै गया ॥
सर्वात्मा रघुनाथको स्तुति गऱ्या ❀ ईश्वर् इनै हुन् भनी ।
सर्वात्मा रघुनाथ् स्तुती सुनि बहुत् ❀ खूशी हुनूभो पनि ॥५५
क्या माग्छौ वर माग दिन्छु म भनी ❀ हूकूम् भयाथ्यो जसै ।
भक्ती मात्र थियो वहाँ मनमहाँ ❀ त्यो भक्ति माग्या तसै ॥
हे नाथ् ! भक्ति रहोस् सदा हजुरमा ❀ कैह्ले नबिग्रोस् मति ।
छोटै मान्छु म भक्तिदेखि अरु चीज् ❀ यस् सृष्टिमा छन् जति ॥५६
तस्मात् कर्म विनाश गर्नकन एक् ❀ ध्यान् मात्र तिम्रो हवस् ।
येतीले म कृतार्थ छू विषय-सुख् ❀ सम्पूर्ण दूरै रहोस् ॥
केवल् भक्ति मिल्या प्रसन्न पनि छू ❀ बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
होला लौ तिमिलाइ भक्ति पनि त्यो ❀ दीनूभयो वर् तसै ॥५७
जस्ले यो तिमिले गऱ्यौ स्तुति जती ❀ मेरो यती पाठ् गरोस् ।
तेस्लाई यति वर् म दिन्छु सहजै ❀ संसारसागर् तरोस् ॥
येती भक्त विभीषणैसित हुकूम् ❀ भो फेरि लंकामहाँ ।
राज् दिन्छू अहिले भनीकन लहड् ❀ आयो र मन्मा तहाँ ॥५८
भाई लक्ष्मणलाइ मर्जि पनि भो ❀ हे भाइ ! लंकामहाँ ।
राज् गर्नन् पछि ता पनी म अभिषेक् ❀ यिन्लाइ दिन्छू यहाँ ॥
ल्याऊ जल् तिमि जाउ सागर भनी ❀ हूकूम् भयाथ्यो जसै ।
दौडी सागरमा गई क्षणमहाँ ❀ ल्याईदिया जल् तसै ॥५९
राजा भै तिमिले रह्या अब-उपर् ❀ लंका पुरीको भनी ।
श्रीरामचन्द्रजिले विभीषण-उपर् ❀ दीया अभीषेक् पनि ॥

लंकाका अधिराज् विभीषण हुँदा ❀ सुग्रीव्हरू खुश् भया ।
ताहीँ सुग्रिवजी विभीषणजिका ❀ साम्ने नजीक्मा गया ॥६०
खूशी भैकन अंकमाल् पनि गरी ❀ सुग्रीव भन्छन् तहाँ ।
सेवक् हौँ सब रामका तर तिमी ❀ छौ मुख्य सब्मा यहाँ ॥
यस् रावण्कन मार्नलाइ महराज् ❀ साहाय देऊ भनी ।
सुग्रीव्ले यति बात् गर्‍या जब तहाँ ❀ बोल्या विभीषण् पनि ॥६१
हे सुग्रीव् महराज् ! सहाय दिनको ❀ क्या शक्ति मेरो यहाँ ।
तीन् लोक्का अधिनाथ्परात्मरघुनाथ् ❀ आफै खडा छन् जहाँ ॥
दास् हूँ श्री रघुनाथको म गरुँला ❀ सेवा त भर्सक् गरी ।
यस्तै बात्चित गर्दथ्या दुत तहाँ ❀ आयो अगाडी सरी ॥६२
रावण्को शुक दूत त्यो अगि सरी ❀ सुग्रीव साम्ने भई ।
ताहीँ जान त डर् भयो र डरले ❀ आकाश-बीच्मा रही ॥
लाग्यो सुग्रिवलाइ भन्न महराज्, ❀ सुग्रीव् खराबी भयो ।
राम्लक्ष्मण्सितकोमिलाप्मसितको ❀ वैरी हुन्या मन् गयो ॥६३
भाई हो मितको जनाउनु असल् ❀ सम्झी तँ जा लौ भनी ।
हूकूम् रावणको भयो र अहिले ❀ याहाँ म आयाँ पनि ॥
तस्मात् रावणको हुकूम् सुन तिमी ❀ क्या काम आयौ यहाँ ।
सब् लश्कर् लिइ फर्कि जाउ अहिल्यै ❀ लौ राजधानीमहाँ ॥६४
लंका यो जितिसक्नु छैन अहिले ❀ इन्द्रादिले तापनि ।
वानर् पो तिमि हौ त क्या गरुँ कुरा ❀ यो स्थान् जितौला भनी ॥
सीता जो अहिले हर्‍याँ त मइले ❀ श्रीरामकी पो हर्‍याँ ।
भाई हौ मितका विरोध् नगर यो ❀ तिम्रो विराम् क्या गर्‍याँ ॥६५

मेरै भाइ समान हौ भनि बहुत् ❀ हित् जानि अर्ती दियाँ ।
जो गर्छौ, तर फर्कि जाउ म त हित् ❀ गर्दै छु गर्दै थियाँ ॥
यस्तो रावणको हुकूम् छ महराज्, ❀ येती भनेथ्यो जसै ।
पक्र्या वानरले त खैंचिकन खुप् ❀ हान्या मुठीले तसै ॥६६
वानर्ले बहुतै फजित् जब गर्‍या ❀ हे राम् ! मर्‍याँ लौ भनी ।
श्रीराम्चन्द्र सुनुन् भनेर शुकले ❀ साह्रै करायो पनि ॥
दूत् हूँ मार्न उचित् त होइन प्रभू ! ❀ बिन्ती गर्‍याथ्यो जसै ।
कुट्नू छैन भनी हुकूम् हुन गयो ❀ सून्या र छोड्या तसै ॥६७
वानर्देखि छुट्यो जसै उहि बखत् ❀ कूदी अकाश्मा गयो ।
क्या उत्तर् दिनुहुन्छ पाउँ म जवाफ् ❀ जान्छू म भन्दो भयो ॥
यस्को सुग्रिवले जवाफ् तहिँ दिया ❀ मित्दाजु होस् तापनि ।
बाली झैं गरि मारुँला अधम होस् ❀ भन्दीनँ दाज्यू पनि ॥६८
श्रीराम्चन्द्रजिकी सिता हरि कहाँ ❀ उम्केर जालास् उसै ।
यस्तै रावणथ्यैं भन्यास् भनि भन्या ❀ सुग्रीवजीले तसै ॥
यस्तो सुग्रिवले जवाफ् जब दिया ❀ राम्को हुकूम् भो तहाँ ।
पक्रून् वानरले नछोड अहिले ❀ क्यै दिन् रहोस् यो यहाँ ॥६९
श्रीराम्चन्द्रजिको हुकूम् यति हुँदा ❀ त्यो शूक बन्धन् पर्‍यो ।
यस्भन्दा अघि आइ शार्दुल फिर्‍यो ❀ विस्तार् त्यसैले गर्‍यो ॥
विस्तार् शार्दुलदेखि राम-बलको ❀ सून्यो र रावण् पनि ।
चिन्तामा परिगैगयो अति ठुलो ❀ आयेछ लश्कर् भनी ॥७०
यै बीच्मा रघुनाथ् रिसाउनुभयो ❀ आयेन सागर् भनी ।
लाल्लाल् नेत्र गराइ लक्ष्मणजिका ❀ साम्ने हुकूम् भो पनि ॥

हे भाई ! तिमि हामिलाइ यसले ❀ सामान्य मानिस् गनी ।
भेटै आज गरेन हेर तिमिले ❀ यस्को तमाशा भनी ॥७१

समुद्रलाई धम्काउनु–३ (२)

सागर् शोषण गर्नलाइ धनु ली ❀ बाण् खैंचनूभो जसै ।
कामिन् भूमि पनी भयंकर स्वरूप् ❀ राम्लाइ देखी तसै ॥
चार् कोश्तक् त समुद्रको जल पुग्यो ❀ दश् दिक् अँध्यारा भया ।
जो जन्तू जलमा थिया ति पनि ता ❀ सब् खल्बलाई गया ॥७२
यस्तो देखि डराइ सागर तहाँ ❀ सुन्दर् स्वरूप् एक् धरी ।
भेटी-खातिरलाइ रत्नहरु बेस् ❀ लीयेर झट्पट् गरी ॥
श्रीराम्चन्द्रजिका गया शरणमा ❀ भेटी अगाडी धरी ।
पाऊमा परि दण्डवत् पनि गर्‍या ❀ सब् शेखिशान् दूर् गरी ॥७३
हात् जोरी स्तुति बिन्ति धीर् धरि गरे ❀ हेनाथ् म हूँ जड् यसै ।
सीतानाथ् प्रभुलाइ जानुँ कसरी ❀ क्यै चेत् नपाई उसै ॥
चेत् ऐह्ले प्रभुले दिदा हजुरमा ❀ आई शरण्मा पर्‍याँ ।
रस्ता दिन्छु दया रहोस् म छु अनाथ् ❀ हात् जोरि बिन्ती गर्‍याँ ॥७४
सागर्का इ वचन् सुनी हुकुम भो ❀ साँचो भन्यौ तापनि ।
वाण्को स्थान खटाउनाकन पर्‍यो ❀ यस्लाइ लौ हान् भनी ॥
मेरो वाण अवश्य काम नगरी ❀ फिर्दैन ऐह्ले यसै ।
ज्यान् राख्छौ त अवश्य देउ बदला ❀ टर्दैन यो वाण् कसै ॥७५
श्रीराम्चन्द्रजिको हुकूम् यति सुनी ❀ हात् जोरि बिन्ती गर्‍या ।
पापी छन् द्रुमकल्पमा अहिर हुन् ❀ उत्तर् दिशामा पर्‍या ॥
ठाकुर्का यहि वाणले जति ति छन् ❀ पापी सबै नाश् गरोस् ।
यस् काम्ले म अनाथ् गरीब् हजुरको ❀ दास्को सबै ताप् हरोस् ॥७६

यति विनति गऱ्याको सूनि खुप् हर्ष मानी ।
सकल हरिदिनूभो तेहि वाण् जल्दि हानी ॥
रिससित गइ बाण्ले पापिको नाश् गराई ।
फिरि किन अनि ठोक्रैमा पऱ्यो वाण आई ॥७७॥

यै बीच्मा ति समुद्रले चरणमा ❀ पर्नेर बिन्ती गऱ्या ।
कीर्ती खुप् रहन्याछ सेतु बलियो ❀ हालेर लश्कर् तऱ्या ॥
सेतू बाँधनमा समर्थ नल छन् ❀ इन्ले त वर्दान् पनि ।
पायाको छ यि विश्वकर्म सुत हुन् ❀ बाँधून् इ सेतू भनी ॥७८

येती बिन्ति गरेर पाउ परि फेर् ❀ सागर् अदृश्यै भया ।
सागर्को बिनती सुनी नल पनी ❀ राम्का हजुर्मा गया ॥
हूकूम् भो नललाइ सेतु तिमिले ❀ चाँडै बनाऊ भनी ।
लश्कर् साथ लिया र जल्दि नलले ❀ सेतू बनाया पनि ॥७९

सेतुबन्धको आरम्भ–३ (३)

खुशि भइ नलले सब् वीरको तेज् जगाई ।
वरिपरि जति छन् सब् वृक्ष पर्वत् मगाई ॥
अगि सरिकन सेतू बाँध्न लाग्या जसै ता ।
'शिव' भनि रघुनाथ्ले मूर्ति थाप्या तसै ता ॥८०॥

रामेश्वर् भनि नाम् चलोस् अब उपर् ❀ संकल्प याहाँ लिई ।
गङ्गाजल् लिन काशि गैकन उ जल् ❀ ल्याई नुहाई दिई ॥
फ्याँक्ला कामरु त्यो समुद्र-जलमा ❀ जस्ले बगोस् यो भनी ।
त्यो जन् मुक्त हवस् भनेर रघुनाथ्- ❀ को यो हुकूम् भो पनि ॥८१

बाँध्या सेतु छपन्न कोश पहिले ❀ दिन्, दोसरा दिन् असी ।
कोश् चौरासि सक्या तृतीय दिनमा ❀ कम्मर् सबैले कसी ॥

कोश् अट्ठासि सक्या चतुर्थदिनमा ❀ बाँकी बयान्नब्बे कोश् ।
पाँचौ दीनमहाँ सक्या नजर भो ❀ निस्केन एक्काहिँ दोष् ॥८२
समुद्र तर्नु, लङ्का हेर्नु तथा रावण-शुक संवाद–४
तेही मार्ग गरेर फौज् सब तऱ्यो ❀ ढाक्यो त्रिकूट् पर्वतै ।
टापू ढाकिदियो रहेन बिचमा ❀ खाली भन्याको कतै ॥
भाईलाइ चढाइ अङ्गदमहाँ ❀ आफू हनूमान्महाँ ।
चढ्नूभो रघुनाथ् र जानु पनि भो ❀ थीयो जगा ऊँच् जहाँ ॥८३
ताहीँ गैकन त्यो विचित्र नगरी ❀ लंका नजर् भो तसै ।
त्यो रावण् पनि कौसिमा गइ तमास् ❀ हेर्थ्यो नजर् भो जसै ॥
यै बीच्मा शुकलाइ छोडिदिनुभो ❀ दौडेर त्यो शुक् गयो ।
रावण्-भाठुँ तुरुन्त गैकन सबै ❀ विस्तार गर्दो भयो ॥८४
पैह्ले हे महराज् ! गयाँ हजुरको ❀ हूकूम् हुनाले तहाँ ।
बाँध्या वानरले पऱ्याँ सकसमा ❀ आऊँ कसोरी यहाँ ॥
ऐह्ले पो रघुनाथका हुकुमले ❀ छोडीदिया जा भनी ।
बाच्याँ बल्ल भनेर हर्षसित खुप् ❀ दौडेर आयाँ पनि ॥८५
आयो फौज् रघुनाथको अति ठुलो ❀ याहीँ समुद्रै तरी ।
जीतीसक्नु कठिन् हुन्याछ बलले ❀ ऐह्ले लडाईँ गरी ॥
सीताजी लगि रामका शरणमा ❀ की आज पर्नूहवस् ।
लड्नै मन् छ भन्या तुरुन्त अब लौ ❀ संग्राम गर्नूहवस् ॥८६
राम्को एक् समचार् म भन्दछु हरिस् ❀ सीताजि उन्मत् लिई ।
संग्राम् गर्न अगाडि सर् बखत भो ❀ साम्ने मुहूडा दिई ॥
भोली ध्वस्त गराउँछू, अघि खबर् ❀ दीयाँ उचित् हो भनी ।
हाँकी भन्छु तँलाइ छोड्दिनँ यसै ❀ मैले नमारी पनि ॥८७

रावण्लाइ सुनाउनू यति थियो ❀ हे शुक् ! सुनाईदियास्।
तैं जान्छस् त पठाउँ को अरु तहाँ ❀ तैंले मनैमा लियास्॥
यस्तो श्रीरघुनाथको हुकुम भो ❀ भन्नू समाचार् भनी।
साँचो बिन्ति गरीसक्याँ उ समचार् ❀ मैले हजुर्मा पनि ॥८८
मेरो राय , म बिन्ति गर्छु अहिले ❀ राम् हुन् जगत्का पति।
जीतीसक्नु कदापि छैन अरुले ❀ क्या भो हुजुर्को मति॥
सीता आज लगेर सुम्पनुहवोस् ❀ राम्का चरण्मा परी।
बँच्न्या येहि उपाय देख्नु, नहि ता ❀ आयो मरण्को घरि ॥८९
यो बिन्ती शुकले गऱ्यो र सुनि खुप् ❀ रावण् रिसायो तहाँ।
लाग्यो भन्न मत्बाइ पाजि शुक यो ❀ अर्ती दीन्या भो यहाँ॥
औरै कोहि भया त निश्चय यहाँ ❀ मारीदिन्याँ पो थियाँ।
यस्का गुन् अधिका थिया र गुणले ❀ बाँचिस् बिदा जा दियाँ ॥९०

शुकको पूर्वचरित्र, माल्यवान्ले रावणलाई सम्झाउनु र वानर-राक्षस संग्राम-५

रावण्ले शुकलाइ जा भनि तहाँ ❀ बीदा जसै ता दियो।
त्यो शुक् ब्राह्मण हो अघी, पछि सराप् ❀ पर्दा तहाँ त्यो थियो॥
राक्षस् हूनु सराप् पनी तहिँ छुट्यो ❀ बीदा तुरुन्तै भयो।
रावण्देखि बिदा भयो र पछि ता ❀ शुक् ब्राह्मणै भैगयो ॥९१
ब्राह्मण् हुन् घरमा थिया शुक ऋषी ❀ एक् दिन् अगस्ती गया।
भोजन् दिन्छु अगस्तिलाइ म भनी ❀ निम्ता ति गर्दा भया॥
स्नान् सन्ध्या गरि आउँछू तब भनी ❀ हीड्या अगस्ती जसै।
आयो राक्षस वज्रदंष्ट्र रिसले ❀ पायो र अन्तर् तसै ॥९२
जस्तो रूप् छ अगस्तिको उहि स्वरूप् ❀ धाऱ्यो र बोल्यो पनि।
मासू खान मलाइ देउ तिमिले ❀ इच्छा छ मेरो भनी॥

यस्तो छल् पहिले गर्‍यो र पछि फेर् ❀ खान्या बखत्मा पनि ।
मासू मानिसको लगी मिसिदियो ❀ ठीक् शुक्कि पत्नी बनी ॥९३
भाग् देख्ता ति अगस्तिका रिस उठ्यो ❀ दीया सरापै पनि ।
मासू मानिसको दिइस् त तँ भयास् ❀ राक्षस् अवश्यै भनी ॥
शुक्ले बिन्ति गर्‍या खबर् हुन गयो ❀ यो छल् पर्‍याको जसै ।
चाँडै छुट्टि हुन्या अगस्ति ऋषिले ❀ वेला बताया तसै ॥९४
हे शुक्, राम् अवतार् हुन्याछ बस लौ ❀ रावण्कहाँ गै तहीँ ।
राम्को दर्शन पाउला तहिँ सराप् ❀ छुट्ला नजाऊ कहीँ ॥
यस्तो अर्ति अगस्तिको सुनि उसै ❀ माफिक् गर्‍याका थिया ।
राम्को दर्शनले सराप् छुटिगयो ❀ फेर् वृत्ति आफ्नै लिया ॥९५

माल्यवान्ले रावणलाई सम्झाउनु–५ (२)

रावण्की महतारिको पनि पिता ❀ हूँ हित् म भन्छू भनी ।
रावण्का नजिकै गईकन भन्यो ❀ हित् माल्यवान्ले पनि ॥
राम् नारायण हुन् सिता पनि उनै ❀ लक्ष्मी भनी ज्ञानले ।
सीता सुम्पिदिहाल, राख मनमा ❀ पूजा गरी ध्यानले ॥९६
उल्का हुन्छ अनेक् अनेक् शहरमा ❀ उत्सव् भन्याको रती ।
काहीँ छैन बताउँ क्या म महराज् ! ❀ याहाँ हजूरमा कति ॥
तस्मात् बिन्ति छ यो बहुत् हजुरमा ❀ हित् जानि लीनूहवस् ।
सीतानाथ्कन ईश्वरै बुझि सिता ❀ सुम्पेर दीनूहवस् ॥९७
यो बिन्ती सुनि माल्यवान्-सित बहुत् ❀ रावण् रिसायो तहाँ ।
लाग्यो भन्न रिसाइ आज तिमि क्या ❀ बोल्छौ बुढा भै यहाँ ॥
क्याले राम् परमेश्वरै भनि भन्यौ ❀ मानिस् त हुन् ती पनि ।
लिन्छन् वानरको सहाय कसरी ❀ जानूँ म ईश्वर् भनी ॥९८

तिम्रा बात् सुनि चित्त पोल्छ तिमि ता ❀ जाऊ घरैमा भनी ।
मन्त्रीवर्ग लगाइ साथ घरमा ❀ जल्दी पठायो पनि ॥
रावण् उच्च अटालिमा बसि कती ❀ आया बडा वीर् भनी ।
हेर्दै लड्न त मन् गरीकन हुकूम् ❀ दिन्थ्यो लडून् ई भनी ॥९९

वानर-राक्षस संग्राम-५ (३)

देख्नूभो रघुनाथले र तहिँ वाण् ❀ छोडीदिनूभो जसै ।
तेस्बाण्ले दश छत्र दश्मुकुट सब् ❀ काटी खसाल्यो तसै ॥
आफ्ना छत्र र दश् मुकुट् जब गिरे ❀ लाज् मानि रावण् पनि ।
ओर्ल्यो जल्दि अटालिदेखि र गयो ❀ हान्नन् इ फेरी भनी ॥१००
दर्बार्भित्र पसी हुकूम् पनि दियो ❀ लौ लड्न जाओ भनी ।
निस्क्या लड्न भनी प्रहस्तहरु वीर् ❀ छोपेर भूमी पनि ॥
राँगा ऊँट् गदहा र सिंहहरुमा ❀ वीर् वीर् सवारी भया ।
नाना अस्त्र र शस्त्र लीकन अनेक् ❀ वीर्लड्नजल्दी गया ॥१०१
चार् ढोकातिरबाट निस्किकन फौज् ❀ साम्ने भयाथ्यो जसै ।
वानर्ले नजिकै गईकन जगा ❀ घेरीलिया सब् तसै ॥
रावण्को सब फौज निस्कन तहाँ ❀ पायेन ठाऊँ पनि ।
गर्जन्छन् सब वीर वानरहरू ❀ राम्चन्द्र जित्छन् भनी ॥१०२
यस्तैरीत्सित घेरि हान्न पनि जब् ❀ लाग्या ति वानर्हरू ।
राक्षस्को पनि फौज् हटेन डरले ❀ प्राण् त्यज्न लाग्या बरु ॥
संग्राम् यस् रितले जसै हुन गयो ❀ ताहाँ ति वानर् भन्या ।
श्रीराम्को करुणा कटाक्ष हुनगै ❀ अत्यन्त योद्धा बन्या ॥१०३
राक्षस्तर्फ भन्या घट्यो बल सबै ❀ ठूला ठुला वीर् मऱ्या ।
माऱ्या वानरले ति राक्षस सबै ❀ चौथाइ बाँकी गऱ्या ॥

आफ्नू फौज् सब नष्ट देखिकन वीर् ❀ साह्रै लडाकी शुरो ।
आयो इन्द्रजितै म लड्दछु भनी ❀ सर्वास्त्रमाको पुरो ॥१०४

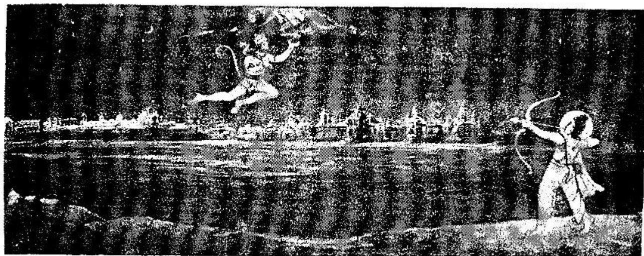

(७४. वानरहरूले रावणका प्रहस्त आदि सेनाहरूलाई सोतर पारेको ।)

वानर्को सब फौजलाइ हतियार् ❀ छाडेर मर्दन् गऱ्यो ।
श्रीराम्ले पनि ब्रह्मपाश् अति ठुलो ❀ जान्नै र मान्नै पऱ्यो ॥
एक्छिन् चुप् रहनूभयो र रघुनाथ् ❀ फेरी तयारी भई ।
ऐल्हे मार्दछु मेघनाद्कन भनी ❀ साम्ने उसैका गई ॥१०५
माग्नूभो धनु देउ लक्ष्मण ! भनी ❀ श्रीरामजीले जसै ।
मार्छन् की भनि मेघनाद डरले ❀ फर्केर भाग्यो तसै ॥
भाग्दामा प्रभुजी मुसुक्क मनले ❀ हाँसेर भन्छन् अनि ।
यो बच्चा पनि जोरि खोज्न मकनै ❀ चाहन्छ कच्चा बनी ॥१०६

पृथिवितल गिऱ्याका वीर् बचाऊनलाई ।
हुकुम प्रभुजिको भो वीर् हनूमानलाई ॥
ढिल नगर हनूमान् ! क्षीर सागर् लु जाऊ ।
तहिँ छ अगम पर्वत् द्रोण लीयेर आऊ ॥१०७॥

वखति तहिँ छ तेही ख्वाइ यो फौज् बचाऊ ।
यति गरि शुभ कीर्ती दश् दिशामा चलाऊ ॥
हुकुम सुनि तुरुन्तै द्रोण लीयेर आया ।
पृथिवितल गिऱ्याका वीरलाई बचाया ॥१०८॥
यति गरि हनुमान्ले कीर्तिले लोक छाया ।
फिरि लगि उहिँ पर्वत् द्रोण राखेर आया ॥
जब त वखति पाई होश भो वानरै ता ।
तब त भइ खुसालू नाच्न लाग्या खुपै ता ॥१०९॥

(७५. द्रोणाचल लिएर उड्दै अयोध्यामाथि आइपुगेका हनुमान्लाई देखी तर्सेर भरतले वाण छोड्न आँटेको ।)

लाग्यो वानर-सैन्य गर्जन त्यसै ❀ बीच्मा र रावण् तहाँ ।
लाग्यो भन्न मलाइ मार्न बलवान् ❀ यो शत्रु आयो यहाँ ॥
जाऊ लौ अतिकाय वीर्हरु तहाँ ❀ खुप् लड्न कम्मर् कस्या ।
मार्न्याछू तिमिलाइ निश्चय नगै ❀ याहीँ घरैमा बस्या ॥११०
हूकूम् यो अतिकाय वीरहरुले ❀ सून्या र कम्मर् कसी ।
पौँच्या वानर सैन्य मार्न हतियार् ❀ छोड्या अगाडी बसी ॥

वानर्ले पनि वृक्ष पर्वत मुठी ❀ दाह्रा नङैले गरी ।
रावण्का दलको विनाश् गरिदिया ❀ ताहाँ अगाडी सरी ॥१११
मार्नूभो रघुनाथले कति तहाँ ❀ सुग्रीवजीले कति ।
अङ्गद् श्री हनुमान लक्ष्मण इनै ❀ वीर्ले गिराया कति ॥
श्रीराम्को करुणा-कटाक्ष हुन गै ❀ वानर् बलीया भया ।
राक्षस्मा करुणा भयेन र तहाँ ❀ राक्षस् मरीगैगया ॥११२

(७६. राक्षसहरू र वानरहरूको भयङ्कर लडाइँ ।)

सर्वेश्वर् सर्वरूपी प्रभुकन यसरी लड्न पो क्यान पर्थ्यो ।
वाक्बाण्एक्छोडिदीया पनि तति रिपुको नाश् उसैले त गर्थ्यो ।।
मायाले सच्चिदात्मा नर भइ नरका शुद्ध लीलादि गर्छन् ।
जुन् लीलाले त पापी अधम पतितको पाप सन्ताप हर्छन् ॥११३
रावण्ले अतिकाय वीरहरुको ❀ फौज् मारिएको जसै ।
सून्यो दुःखि भएर पूर्ण रिसले ❀ खुद् लड्न आँट्यो तसै ॥
सुन्दर् एक् रथमा चढ्यो र हतियार् ❀ शस्त्रास्त्र फेर् सब् लियो ।
लंका रक्षण गर्नु इन्द्रजितले ❀ भन्न्या हुकूम् यो दियो ॥११४

केही फौज् पनि साथमा लिइ गयो ❀ श्रीरामजी छन् जहाँ ।
रोक्या वानर सैन्यले र रिसले ❀ मार्‍यो अनेक् वीर् तहाँ ॥
सुग्रीवादि बडा बडा जति थिया ❀ वीर् वीर् तिनैले पनि ।
जीतीसक्नु भयेन सब्कन जित्यो ❀ पार्‍यो जमीन्मा पनि ॥११५

देख्यो विभीषणजिलाइ गदा लियाका ।
श्रीरामका चरणमा दृढ मन् दियाका ॥
झन् मुख्य शत्रु त यही छ भनेर ठान्यो ।
साह्रै रिसाइकन शक्ति उठाइ हान्यो ॥११६

(७७. रावणले विभीषणलाई शक्तिवाण हानेको ।)

लक्ष्मण मूर्छा, राम-रावण-संग्राम, हनुमानजी औषधि लिन जानु र रावण कालनेमि-संवाद–६

आयो शक्ति तहाँ विभीषणजिको ❀ प्राण् खैँचन्या सुर् गरी ।
लक्ष्मण्ले तहिँ झट् बचाउनुभयो ❀ आफै अगाडी सरी ॥
शक्ती लक्ष्मणलाइ बज्रन गयो ❀ लक्ष्मण्जि मूर्छा पर्‍या ।
मूर्छा पर्नु कहाँ थियो प्रभुजिले ❀ चेष्टा नरैको गर्‍या ॥११७
लक्ष्मण्लाइ उठाउनाकन तहाँ ❀ दौडेर रावण् गयो ।
सक्थ्यो रावणले उठाउन कहाँ ❀ आश्चर्य मान्दो भयो ॥

लक्ष्मण्लाइ उठाउन्या बखतमा ❀ देख्या उठ्यो रिस् पनि ।
यै बीच्मा हनुमान् गया नजिकमा ❀ रावण् गिराऊँ भनी ॥११८
हान्या वज्र समान् कठोर मुठिले ❀ बज्र्यो मुठी त्यो जसै ।
रावण् हो बलवान् तथापि रगतै ❀ छाद्दै गिऱ्यो पो तसै ॥
लक्ष्मण् श्रीहनुमान देखि शुशि भै ❀ साह्रै हलूका भया ।
लक्ष्मण्लाइ उठाइ जल्दि हनुमान् ❀ राम्चन्द्रजीथ्वैं गया ॥११९
लक्ष्मण् नारायणै हुन् भनि बुझि डर भै शक्तिले छाडिदियो ।
रावण् मूर्छा पऱ्याको पनि उठि उ बखत् फेर् धनुर्वाण लीयो ॥
सीतानाथ् श्रीजगन्नाथ् प्रभु पनि हनुमान् वीरकाकाँधमाहाँ ।
चढ्नूभो लड्न मन्सुब् गरिकन लिनुभो फेर् धनुर्बाण ताहाँ ॥१२०
टंकार् खुप् धनुको गरी हुकुम भो ❀ उम्केर जालास् कहाँ ।
तेरा बन्धु निभाइ यो रणमहाँ ❀ मार्छू तँलाई यहाँ ॥
रावण्ले इ वचन् सुन्यो र विजवाफ् ❀ भै रिस् मनैमा लियो ।
हान्यो श्रीहनुमानलाइ शरले ❀ घाऊ लगाई-दियो ॥१२१
घाऊ श्रीहनुमानका शरिरमा ❀ देख्नू-भयाथ्यो जसै ।
साह्रै रिस् उठि कालरुद्र सरिका ❀ ठाकुर् हुनूभो तसै ॥
घोडा रथ् ध्वज सूत शस्त्र धनु सब् ❀ छत्रै पताका पनि ।
काटी रावणलाइ हान्नु पनि भो ❀ मूर्छा परोस् यो भनी ॥१२२
लाग्यो वाण् रघुनाथको र तहिँ त्यो ❀ मूर्छा तुरुन्तै पऱ्यो ।
हातैमा धनु थाम्न शक्ति नहुँदा ❀ हात्देखि भैँमा झऱ्यो ॥
यै बीच्मा शिरका किरीट शरले ❀ काटी खसालीदिया ।
रावण्का सब सेखि शान् प्रभुजिले ❀ खैँचेर ताहीँ लिया ॥१२३

बाधा रावणलाइ खुप्‌सित भयो ❀ बीदा प्रभूले पनि ।
ऐह्ले जा घरमा भनी दिनुभयो ❀ भोली लडौँला भनी ॥
सेखी शान् रतिभर् तहाँ नरहँदा ❀ रावण् मन्या झैँ भयो ।
लाज् मानीकन लड्न शक्ति नहुँदा ❀ फर्केर घर्मा गयो ॥१२४

(७८. लक्ष्मणलाई मूर्च्छा परेको देखेर राम चिन्तित भएको ।)

लक्ष्मण् मूर्छित झैँ भया र रघुनाथ् ❀ शोक् गर्न लाग्या हरि ।
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितका ❀ चेष्टा अनेकौँ गरी ॥
लक्ष्मण्‌लाइ बचाउ फेरि हनुमान् ! ❀ ली आउ औषध् भनी ।
हूकूम् यो रघुनाथको तहिँ हुँदा ❀ दौड्या हनूमान् पनि ॥१२५

हनुमान्‌जी औषधि लिन जानु र रावण-कालनेमि संवाद–६ (३)

औषध् लीन गया जसै त हनुमान् ❀ चाल् पाइ रावण् पनि ।
रात्रीमा उठि कालनेमिसित गो ❀ क्यै विघ्न पारूँ भनी ॥
राजा रावणलाइ रात्रि-बिचमा ❀ देख्यो अकस्मात् जसै ।
सम्मान् खुप् गरि ताहिँ हाजिर रह्यो ❀ त्यो कालनेमी तसै ॥१२६
मैले क्या गरूँ ? कीन आउनुभयो ❀ यो राति एक्लै यहाँ ?
यो बिन्ती सुनि कालनेमिसित सब् ❀ विस्तार् बतायो तहाँ ॥

यस्तो भो सुन कालनेमि ! अहिले ❀ लक्ष्मण् गिऱ्याका थिया ।
तिन्लाई पनि फेर् बचाउन ठुलो ❀ राम्चन्द्रले सूर् लिया ॥१२७
औषध् लीन भनेर आज हनुमान् ❀ द्रोणाचलैमा गयो ।
औषध् ल्याउन विघ्न पार तिमिले ❀ लौ जाउ वेला भयो ॥
मायाले मुनि-भेष् धरेर हनुमान्- ❀ लाई भुलाऊ गई ।
सक्ऱ्याछौ तिमिले भुलाउन ठुलो ❀ योगी सरीका भई ॥१२८
यस्तो रावणले हुकूम् जब दियो ❀ लौ विघ्न गर् जा भनी ।
राम् ईश्वर् बुझि कालनेमि विरले ❀ क्यै बिन्ति पाऱ्यो पनि ॥
येती हित् बुझि बिन्ति गर्छु अधिराज् ❀ हीतै भन्यो यो भनी ।
मेरो बिन्ति सधाइबक्सनुहवस् ❀ होला ठुलो हित् पनि ॥१२९
ज्यान्को आश् पनि कत्ति छैन अधिराज् ❀ दीन्यैछु यो ज्यान् पनि ।
जीतीन्या तर छैन जान इ त हुन् ❀ चौधै भुवन्का धनी ॥
भाई बन्धु मराइ बाँचिकन पो ❀ क्या सोख एक्लो भई ।
ईश्वर् हुन् पर रामका शरणमा ❀ ऐह्ले तुरुन्तै गई ॥१३०
सीता सुम्पिदिहाल राज्य पनि यो ❀ देऊ विभीषण् गरून् ।
खूशी भैकन आजदेखि रघुनाथ् ❀ तिम्रा विपत्ती हरून् ॥
जाऊ लौ वनमा र लेउ मनमा ❀ आत्मै विचार्को मति ।
मायाले त भुलाउँछिन् जगतमा ❀ यस्तै छ तिन्को गति ॥१३१
आत्मा चिन्नु अवश्य पर्छ महराज् ❀ एकाग्र भै ध्यान् धरी ।
आत्मा चिन्न समर्थ होइ नसक्या ❀ राम् भज्नु एक्मन् गरी ॥
कौस्तुभ् हार किरीट केयुर अनेक् ❀ भूषण् शरीर्मा धरी ।
आफ्ना यै हृदयारविन्द-बिचमा ❀ राखेर खुप् ध्यान् गरी ॥१३२

सीतारामकन भज्नुपर्छ अधिराज् ! ❀ राम् हुन् जगत्का पति ।
ईश्वर् जानि अवश्य छोड तिमिले ❀ यस्तो विरोध्को मति ॥
येती बिन्ति गरेर चुप् भइरह्यो ❀ त्यो कालनेमी तहाँ ।
अमृत्तुल्य वचन् सुन्यो तपनि त्यो ❀ लिन्थ्यो अधम्ले कहाँ ॥१३३

कालनेमिको कपट, हनुमानजीद्वारा उसको वध, लक्ष्मणजी ब्यूँझनु र रावणले कुम्भकर्णलाई जगाउनु-७

रावण्ले त रिसाइ तेस्कन तहाँ ❀ झन् मार्न मन्सुब् धऱ्यो ।
मार्न्यै मन् बुझि कालनेमि विरले ❀ फेर् बिन्ति ताहाँ गऱ्यो ॥
यस्तोक्यानरिसानि हुन्छ अधिराज् ❀ ऐह्ले तहाँ मै गई ।
सर्कार्को सब काम बन्दछ भन्या ❀ जान्छू तयारी भई ॥१३४
येती बिन्ति गरेर तेहि बिचमा ❀ ऊठेर दौड्यो पनि ।
लाग्यो गर्न उपाय फेरि हनुमान् ❀ फिर्नै नपाऊन् भनी ॥
रस्तामा गइ एक् तपोवन असल् ❀ तेस्ले तयारी गऱ्यो ।
मायाले फुलका र फल्-सहितका ❀ वृक्षादिले वन् भऱ्यो ॥१३५
एक् आश्रम् पनि कल्पना तहिँ गऱ्यो ❀ आफै मुनीश्वर् बनी ।
तेसै आश्रममा बस्यो र हनुमान्- ❀ लाई छलूँला भनी ॥
तेस्का शिष्य अनेक् थिया वरिपरी ❀ ताहीँ हनूमान् गया ।
क्या देख्याँ अघि आश्रमै पनि यहाँ ❀ थीयेन भन्दा भया ॥१३६
कस्को आश्रम हो बुझी जल पिई ❀ जालाँ म जल्दी भनी ।
बुझ्नै खातिर तेहि आश्रमविषे ❀ पौँच्या हनूमान् पनि ॥
योगी झैँ भइ कालनेमि शिवको ❀ पूजा विधान्ले गरी ।
कुन् रीत्ले हनुमानलाइ ठगुँला ❀ भन्न्या इरादा धरी ॥१३७
थीयो आश्रममा र दर्शन गरूँ ❀ भन्न्या इरादा धऱ्या ।
योगेश्वर् बुझि भक्ति राखि हनुमान्- ❀ ज्यूले नमस्कार् गऱ्या ॥

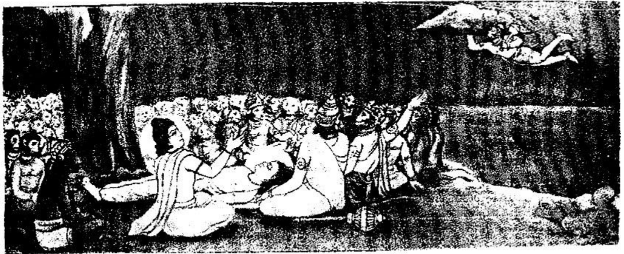
दूत् हूँ श्रीरघुनाथको म हनुमान् ❀ भन्छन् मलाई पनि ।
औषध्ल्याउनको हुकूम् प्रभुजिको ❀ हूँदा म आयाँ भनी ॥१३८
सब् वृत्तान्त गऱ्या र जल् पिउनको ❀ इच्छा बहूतै थियो ।
खोज्या जल् हनुमानले र खुशि भै ❀ तेस्ले तहाँ जल् दियो ॥
आऊ फल्-फुल खाउ पीउ हुनुमान् ❀ ठण्डा छ यो जल् पनि ।
साह्रै हत्पत गर्नु छैन तिमिले ❀ केह्ले म जाँला भनी ॥१३९
योगी हूँ सब जान्दछू म अहिले ❀ राम्ले नजर् खुप् गरी ।
लक्ष्मण्लाइ बचाइबक्सनुभयो ❀ सम्पूर्ण बाधा हरी ॥
वानर्को पनि फौज् खडा सब भयो ❀ येती भनेथ्यो जसै ।
तिर्खा मेटिइन्या नदेखि जलले ❀ बोल्या हनूमान् तसै ॥१४०
तिर्खा ज्यादि छ जल्कमी छ यतिले ❀ मेटिन्न तिर्खा पनि ।
धेरै जल् छ कहाँ बताउनुहवस् ❀ वाहाँ म खाँलाँ भनी ॥
सून्यो श्रीहनुमानका र इ वचन् ❀ क्वै एक् तलाऊ थियो ।
त्यो देखाउनलाइ एक अगुवा ❀ शिष्यै पठाईदियो ॥१४१
ऐह्ले जाउ र जल् पियेर हनूमान् ❀ फर्केर आऊ यहाँ ।
केही मन्त्र म दिन्छु त्यो सुनिगया ❀ मिल्या छ औषध् तहाँ ॥
सून्या श्रीहनुमानले र इ वचन् ❀ बेस् हो हवस् लौ भनी ।
पौँच्या जल्दि तलाउमा र हनुमान् ❀ वीर्ले पिया जल् पनि ॥१४२
ताहाँ तेहि तलाउ-भित्र मकरी ❀ क्वै एक् बस्याकी थिई ।
खैँची श्रीहनुमानलाइ निलुँला ❀ भन्या ठुलो सूर् लिई ॥
च्यापू च्याति पछारि ताहिँ मकरी- ❀ लाई निभाया जसै ।
स्त्रीको सुन्दर रूप् बन्यो र विनती ❀ त्यो गर्न लागी तसै ॥१४३

स्वर्गैमा म त अप्सरा अघि थियाँ ❀ नाम् धान्यमाली थियो ।
ब्राह्मण्का त सरापले मकरिको ❀ रूप् यो बनाईदियो ॥
तेसै रूप्कन मारिबक्सनुहुँदा ❀ आपत्ति मेरा गई ।
जान्छू स्वर्गविषे म फेरि हनुमान् ❀ जस्ताकि तस्ती भई ॥१४४
अर्को बिन्ति म गर्छु अर्ति सरिको ❀ त्यो हो हजूर्को खुनी ।
जस्लाई मुनि भन्नुहुन्छ हनुमान् ! ❀ थीयो कहाँ त्यो मुनि ॥
औषध् लीन गयेछ आज हनुमान् ❀ लौ विघ्न गर् जा भनी ।
आज्ञा रावणले दियो र बलवान् ❀ त्यो कालनेमी पनि ॥१४५
विघ्नै गर्न भनेर आइ अहिले ❀ त्यो चाल तेस्ले गऱ्यो ।
तेस्लाई तहिँ मार औषधि पनी ❀ ली जाउ वेला टऱ्यो ॥
यो बिन्ती गरि, इन्द्रका हजुरमा ❀ त्यो धान्यमाली गई ।
आश्रम्माहनुमान्फिऱ्याउहिबखत् ❀ केही नजान्या भई ॥१४६
देख्यो श्रीहनुमानलाइ नजिकै ❀ आई-पुग्याको जसै ।
मेरो काम् अब सिद्ध गर्दछु भनी ❀ त्यो बोल्न लाग्यो तसै ॥
ऐल्हे दिन्छु म सिद्ध मन्त्र हनुमान् ! ❀ त्यो मन्त्र लेऊ अनि ।
देऊ लौ गुरु-दक्षिण पनि ठुलो ❀ मेरा गुरू हौ भनी ॥१४७

हनुमान्‌जीद्वारा उसको वध, लक्ष्मणजी ब्यूझनु-७ (२)

छल्छाम्का इ वचन् सुन्या र हनुमान् ❀ वीर्को उठ्यो रीस् पनि ।
हान्या मुड्कि उठाइ तेहि बिचमा ❀ लौ दक्षिणा ले भनी ॥
पायो चोट् तहिँ मुड्किको र मुनिभेष् ❀ तेस्को तुरुन्तै गयो ।
जन्मो राक्षसको स्वरूप् अघि थियो ❀ सोही स्वरूप्को भयो ॥१४८
माया राक्षसको अनेक् तरहका ❀ त्यो गर्न लाग्यो जसै ।
हान्या मुड्कि उठाइ फेरि शिरमा ❀ ताहीँ मऱ्यो त्यो तसै ॥

येती काम गरेर जल्दि हनुमान् ❀ द्रोणाचलैमा गया ।
पर्वत् बोकि तुरुन्त फर्कि सहजै ❀ दाखिल्प्रभूथ्यैं भया ॥१४९
खूशी खुप् रघुनाथ् तहाँ हुनुभयो ❀ औषध् सुषेण्ले गऱ्या ।
बाधा लक्ष्मणका सबै जति थिया ❀ त्यै औषधीले हऱ्या ॥
रावण्माथि दगा धरेर सहजै ❀ लक्ष्मण् उठ्याथ्या जसै ।
बाँच्या भाइ दया गऱ्यौ र हनुमान् ❀ भन्ने हुकूम् भो तसै ॥१५०

(७९. हनुमान्ले द्रोणाचल ल्याएपछि राम प्रसन्न भएको ।)

संग्राम्को मतलब् गरेर प्रभुजी ❀ साम्ने हुनूभो तहाँ ।
वानर्को पनि फौज् सबै अघि सऱ्यो ❀ ऊ झन् रहन्थ्यो कहाँ ॥
जस्तै सर्प गिराउँछन् गरुडले ❀ सोही तमाशा गरी ।
रावण्लाइ गिराइ बक्सनुहुँदा ❀ गीरेर मूर्छा परी ॥१५१
ऊठी दुःख बहूत पाइ मनले ❀ हारी-गयाको थियो ।
श्रीराम्चन्द्रजिको प्रचण्ड बल त्यो ❀ बूझी लहड् खुप् लियो ॥
बेस् सिंहासनमा बसी सकल वीर् ❀ राखी सभा खुप् गरी ।
लाग्यो भन्न म मर्छु हेर विर हो ! ❀ राम्का अगाडी परी ॥१५२

राम् नारायण हुन् अवश्य बुझियो ❀ चौथै भुवन्का धनी।
मानिस्को अवतार् लिया प्रभुजिले ❀ मार्छन् मलाई पनि ॥
मानिस्देखि त मर्नुपर्छ मइले ❀ ब्रह्माजिको वर् छ यो।
मानिस् भै रघुनाथ् सऱ्या अघि भन्या ❀ काल् टार्न सक्न्याछ को॥१५३
राजा वीर् अनरण्य सूर्यकुलमा ❀ क्वै एक् महात्मा थिया।
मैले व्यर्थविरोध् गऱ्याँ र उ बखत् ❀ तिन्ले सराप् यो दिया ॥
मेरा वंशमहाँ अवश्य अवतार् ❀ नारायणैले लिनन् ।
तेरो राक्षसवंश मारि सहजै ❀ तैँलाइ मारीदिनन् ॥१५४
दीया येति सराप् र तेस् बखतमा ❀ राजा बिती पो गया।
सोही पूर्ण गराउनाकन यहाँ ❀ श्रीराम् तयारी भया ॥
आया श्रीरघुनाथ् मलाइ अहिले ❀ मार्नै इरादा धरी।
मार्छन् निश्चय आज मर्छु सहजै ❀ राम्का अगाडी परी ॥१५५

भाई मूर्ख छ कुम्भकर्ण अझतक् ❀ यस्तो पऱ्यो तापनि ।
सूतेको छ उठाइ ल्याउ अहिले ❀ चाँडो हुकूम् भो भनी ॥
हूकूम् पाइ बडा बडा विर गया ❀ ल्याऔँ उठाई भनी ।
पौँची जल्दि उठाइ झट् हजुरमा ❀ ल्याई पुऱ्याया पनि ॥१५६
पाऊमा परि कुम्भकर्ण बलवान् ❀ साम्ने बसेथ्यो जसै ।
रावण्ले पनि दीन् वचन् गरि सबै ❀ विस्तार् सुनायो तसै ॥
हे भाई ! सुन कुम्भकर्ण ! अहिले ❀ आपत् मलाई पऱ्या ।
छोरा नाति समेत् बडा विरहरू ❀ ऐह्ले बहूतै मऱ्या ॥१५७
प्राण्को अन्त्य हुन्या बखत् भइगयो ❀ बाँच्न्या उपायै कहू ।
राम् वैरी बलवान् बुझिन्छ तिमि लौ ❀ साथै चनाखा रहू ॥

गम्भीर् येहि समुद्रमा पनि सहज् ❀ साँघू लगाई तऱ्यो ।
वानर्को सब फौज् समेत् तरि यहाँ ❀ धेर् वीरको नाश् गऱ्यो ॥१५८

(८०. राक्षसहरूले कुम्भकर्णलाई रावणभाठैँ तान्दै ल्याएको र रावणले अङ्गदलाई बोलाई फोर्न खोजेको ।)

वानर् देख्छु म वीर् अनेक् तरहका ❀ शूरा लड़ाकी बडा ।
हाम्रा लश्करमा अनेक् विर मऱ्या ❀ वानर् सबै छन् खडा ॥
तिन्को नाश् गरिसक्नु देख्तिनँयहाँ ❀ कौनै उपायै गरी ।
नाश् तिन्को तिमिले गराउ अहिले ❀ चाँडो अगाडी सरी ॥१५९
रावण्ले इ वचन् विलाप सरिका ❀ बोली सकेथ्यो जसै ।
हाँस्यो खुप् सित कुम्भकर्ण र तहाँ ❀ बिन्ती गऱ्यो यो तसै ॥
मैले क्या गरुँ बिन्ति आज अधिराज् ❀ पैह्ले गऱ्याथ्याँ पनि ।
राम् नारायण हुन् सिता प्रभुजिकी ❀ हुन् योगमाया भनी ॥१६०
मेरो बिन्ति सधेन उस् बखतमा ❀ झन् खुप् रिसानी भयो ।
तेसैको फल हो अवश्य अधिराज् ❀ जो वीरको ज्यान् गयो ॥
एक् दिन् पर्वतका उपर् शिखरमा ❀ थीयाँ म रात्रीमहाँ ।
नारद्जीकन मध्यरात्रि-बिचमा ❀ देख्याँ अकस्मात् तहाँ ॥१६१

सोध्याँ आउनुभो हजुर् किन यहाँ ❀ जानू छ काहाँ भनी ?
मेरो बिन्ति सुनेर सब् ति ऋषिले ❀ विस्तार् बताया पनि ॥
विस्तार् लौ सुन कुम्भकर्ण ! अहिले ❀ जीतेर सब् लोक् लियौ ।
इन्द्रादीहरुलाइ दुःख तिमिले ❀ अत्यन्त बर्ता दियौ ॥१६२
सब् इन्द्रादि ति विष्णुका हजुरमा ❀ पौंची शरण्मा पऱ्या ।
यस् रावण्कन मारिदेउ भगवान् ❀ भन्या त बिन्ती गऱ्या ॥
ब्रह्माको वरदान् छ मर्नु तइँले ❀ मानीसदेखिन् भनी ।
मानिस् भैकन मारिबक्सनुहवस् ❀ मर्न्या छ रावण् पनि ॥१६३
येती बिन्ति गरेर देवगण सब् ❀ पाऊ पऱ्याथ्या जसै ।
सोही रीत्सित मारुँला भनि हुकूम् ❀ श्रीविष्णुको भो तसै ॥
सोही बात् परिपूर्ण गर्न रघुनाथ् ❀ ऐह्ले तयारी भया ।
मान्यैछन् तिमिलाइ निश्चय भनी ❀ ऊठेर नारद् गया ॥१६४

तस्मात् अवश्य रघुनाथ्कन देव जानी ।
ई वैरि हुन् भनि यहाँ रतिभर् नमानी ॥
यो वैरभाव तिमिले अब छाडिदेऊ ।
भक्ती गरीकन भजन् गरि आज लेऊ ॥१६५॥

भक्ती मुख्य छ सर्व साधनमहाँ ❀ भक्ती छ सब् ज्ञान् दिन्या ।
भक्तीले सब मुक्त हुन्छ दुनियाँ ❀ हो नित्य जानीलिन्या ॥
भक्ती-हीन् भइ कर्म गर्दछ भन्या ❀ त्यो निष्फलै हो भनी ।
जानी श्रीरघुनाथका चरणमा ❀ भक्ती लगाऊ पनि ॥१६६
हज्जारन् अवतार छन् प्रभुजिका ❀ रामावतार्ले सरि ।
अर्को छैन भजन् गऱ्यो पनि भन्या ❀ जस्का भजन्ले गरी ॥

जाला दुःख कतै नपाइ सहजै ❀ संसार-सागर् तरी ।
सोही ठाम् पुगिजान्छ पूर्णरुपले ❀ जाहाँ रहन्छन् हरि ॥१६७

जो रामचन्द्रतिर रात्-दिन चित्त धर्छन् ।
राम्कै चरित्र पढि खुप्सित मग्न पर्छन् ॥
तिन्का ति कर्मवशका सब पाप छुट्छन् ।
वैकुण्ठका सकल सौख्य तिनै त लुट्छन् ॥१६८॥

कुम्भकर्ण-वध–८

सून्यो बिन्ति र कुम्भकर्ण विरका ❀ साह्रै रिसायो पनि ।
लाग्यो भन्न तँलाइ डाकिनँ यहाँ ❀ ज्ञान् सुन्न देलास् भनी ॥
जस्तो भन्छु म सोहि मान्नु छ भन्या ❀ गर् युद्ध साम्ने सरी ।
सुत्नाको मतलब् छ पो पनि भन्या ❀ जा सुत् पलङ्मा परी ॥१६९
रावण्का इ वचन् सुनेर अहिले ❀ साह्रै रिसाया भनी ।
क्वै उत्तर् नगरी उठीकन गयो ❀ खुप् लड्न आँट्यो पनि ॥
पर्खाल् नाघि गयो र लड्नकन सूर् ❀ बाँधी करायो जसै ।
कालै तुल्य बुझेर वानरहरू ❀ साह्रै डराया तसै ॥१७०
वीर् वीर् वानरलाइ पक्रि मुखमा ❀ हाल्दै र निल्दै गयो ।
प्वाँख् लागीकन पर्वतै उडि तहाँ ❀ आईगया झैँ भयो ॥
सक्थ्या कुन् अघि टिक्न तेस् बखतमा ❀ तेस्का अगाडी सरी।
वानर्को सब फौज् तहाँ हटिगयो ❀ साह्रै सकस्मा परी ॥१७१

दाज्यू भनी तहिँ विभीषण भेट्न आया ।
पाऊ परीकन बहुत् गरि बिन्ति लाया ॥
कान्छो विभीषण म हूँ करुणा म पाऊँ ।
लंकामहाँ मकन बस्न मिलेन ठाउँ ॥१७२॥

सीता नराख घरमा तिमि सुम्पिदेऊ।
राम्चन्द्रलाइ परमेश्वर जानिलेऊ॥
बिन्ती गर्‍याँ यति र लात् पनि मारिलीया।
निक्लेर जा भनि मलाइ निकालिदीया॥१७३॥
चार् मन्त्रि साथ लिइ निक्लि म याहिँ आयाँ।
श्रीरामका शरणमा परि बिन्ति लायाँ॥
ठूलो दया गरिलिया प्रभुले मलाई।
आज्काल् खुशी छु रघुनाथ्‌सित बस्न पाई॥१७४॥
बिन्ती विभीषणजिको जब सूनिलीयो।
भाई चिह्नीकन खुशी भइ काख लीयो॥
भाई ! चिरञ्जिवि रह्या तिमि देव जानी।
राम्चन्द्रको गर भजन् अति हर्ष मानी॥१७५॥
खुप् भक्त छौ बुझिलियाँ तिमि भाइलाई।
भन्थ्या चिह्नेर अघि नारदले मलाई॥
साँच्चै भयो ति ऋषिले जति जो भन्याको।
प्रत्यक्ष देख्छु तिमि भक्त बडा बन्याको॥१७६॥
भाई विभीषण ! परै रहु जल्दि जाऊ।
संग्रामका बखतमा नजिकै नआऊ॥
यस्ता वचन् सुनि बिदा भइ फर्कि आया।
थामी नसक्नु भइ आँसु पनी खसाया॥१७७॥

बीदा भै जब ता विभीषण फिर्‍या ❀ यो फौज् गिराऊँ भनी।
लाग्यो घुम्न र कुम्भकर्ण विरले ❀ धेर् फौज् गिरायो पनि॥

वानर्को सब फौजलाइ बलले ❀ थिच्चै र मिच्चै गयो ।
को सक्थ्यो अघि टिक्न तेस् बखतमा ❀ खुप् ध्वस्तपार्दो भयो ॥१७८
मुद्‌गर् हात लिएर येहि रितले ❀ त्यो घुम्न लाग्यो जसै ।
फौज्को नाश् बहुतै गऱ्यो र रघुनाथ् ❀ साह्रै रिसाया तसै ॥
वायव्यास्त्र उठाइ मुद्‌गर समेत् ❀ हातै खसाल्छू भनी ।
हान्या श्रीरघुनाथले र सहजै ❀ काटी खसाल्या पनि ॥१७९
गीऱ्यो हात् जब कुम्भकर्ण विरको ❀ मुद्‌गर्-सहित्को तहाँ ।
ठूलो शब्द गरेर फेरि रिसले ❀ धायो प्रभू छन् जहाँ ॥
साल्को वृक्ष उखेलि हान्नभनित्यो ❀ आयो नजीक्मा जसै ।
तेही हात् पनि काटिबक्सनुभयो ❀ वानर् भया खुश् तसै ॥१८०

हातै गिऱ्या जब दुवै तब खुप् करायो ।
साह्रै रिंसाइ रघुनाथ्तिर दौडि आयो ॥
फेर् अर्धचन्द्र सरिका दुइ वाण लीया ।
गोडै पनी सहज काटि खसालिदीया ॥१८१॥
हात् पाउ केहि नहुँदा अति दुःख पायो ।
मुख् बाइ राम्कन निलूँ भनि घस्त्रि आयो ॥
राम्चन्द्रले पनि मुखैभरि वाण हान्या ।
त्यो देखि फौजहरुले अति हर्ष मान्या ॥१८२॥
यै रीत् गरेर अघिबाट थला बसाया ।
फेर् हानि इन्द्रशरले शिर नै खसाया ॥
ढोका थुन्यो शहरको शिरले त ताहाँ ।
गीड् उफ्रि गैकन पऱ्यो र समुद्रमाहाँ ॥१८३॥

ग्राहादि जन्तु मिचि नाश् बहुतै गरायो ।
इन्द्रादि देवगणको पनि ताप् हरायो ॥
खूप् पुष्प-वृष्टि रघुनाथ-उपर् खसाया ।
राम्लाइ भेट्न भनि नारद ताहिँ आया ॥१८४॥

नारद्ले स्तुति खुप् गऱ्या प्रभुजिको ❀ नारायणै हुन् भनी ।
भोलीदेखि हुन्या कुरा जति थियो ❀ सो सब् बताया पनि ॥
हे नाथ् वीर् यहि कुम्भकर्ण विर हो ❀ यो ता सहज्मा गयो ।
खूपै वीर् अब इन्द्रजित् छ उसको ❀ लौ भोलि वेला भयो ॥१८५

भोली मर्दछ इन्द्रजित् पनि यहाँ ❀ लक्ष्मण्जिका हात् परी ।
आफै मार्नुहुन्याछ रावण भन्या ❀ पर्सी लडाईँ गरी ॥
देख्नेछन् मुनि देव सिद्धगणले ❀ त्यो सब् तमाशा भनी ।
नारद् ताहिँ बिदा भईकन गया ❀ फेर् ब्रह्मलोक्मा पनि ॥१८६

मेघनाद-वध-९

रावण्ले पनि कुम्भकर्ण त मऱ्यो ❀ भन्ने सुनेथ्यो जसै ।
साह्रै दुःख परी विलाप् पनि गरी ❀ मूर्छा पऱ्यो खुप् तसै ॥
रावण्लाइ बुझाउनाकन अघी ❀ त्यो इन्द्रजित् वीर् सऱ्यो ।
जल्दी बिन्ति गऱ्यो खडै छु म छँदै ❀ कुन् ताप् हजूर्मा पऱ्यो ॥१८७

शत्रूको भय आज कत्ति नरहोस् ❀ ई शत्रु मै मारुँला ।
सब् शत्रूहरु मारि ताप् हजुरको ❀ चाँडै सहज् टारुँला ॥
होम् गर्छू म निकुम्भिलास्थलमहाँ ❀ ऐह्ले तुरुन्तै गई ।
होम् सम्पूर्ण गरे, मलाइ अहिले ❀ अग्नी प्रसन्नै भई ॥१८८

दीन्याछन् हतियार् तिनै लिइ गई ❀ संग्राम गर्छू जसै ।
कुन् साम्ने भइ टिक्छ तेस् बखतमा ❀ सब् ध्वस्त हुन्छन् तसै ॥

येती बिन्ति गऱ्यो र होम् गरुँ भनी ❀ ऊठेर जल्दी गयो ।
भक्ती राखि निकुम्भिलास्थलमहाँ ❀ होम् गर्न लाग्दो भयो ॥१८९
सून्या त्यो समचार् विभीषणजिले ❀ होम् गर्न लाग्यो भनी ।
सो विस्तार् रघुनाथका हजुरमा ❀ गै बिन्ति पाऱ्या पनि ॥
ऐह्ले हे रघुनाथ ! इन्द्रजितले ❀ होम् गर्न लाग्यो भनी ।
सून्याँ यो सुनि बिन्ति गर्न अहिले ❀ आयाँ हजूर्मा पनि ॥१९०
होम्को विघ्न त गर्नुपर्छ रघुनाथ् ❀ होम् सिद्ध पाऱ्यो भन्या ।
राक्षस्गण् जितिसक्नु छैन अहिले ❀ ई सब् अजेयै बन्या ॥
लक्ष्मण्लाइ मलाइ बक्सनुहवस् ❀ हूकूम् म जान्छू तहाँ ।
मार्छन् लक्ष्मणले अवश्य अहिले ❀ त्योबाँच्नसक्ला कहाँ ॥१९१
येती बिन्ति सुनी हुकूम् हुन गयो ❀ जान्छू म मार्छूं भनी ।
फेरी बिन्ति गऱ्या विभीषणजिले ❀ यस्तो छ यो वीर् भनी ॥
खाँदै कत्ति नखाइ कत्ति नसुती ❀ रात् दिन् नियम् खुप् गरी ।
जस्को बित्तछ बाह्र वर्ष उ पुरुष् ❀ तेरा अगाडी सरी ॥१९२
तेरो प्राण लिन्याछ यो छ वरदान् ❀ यस्तो हुनाले गरी ।
मारीसक्नु कदापि छैन अहिले ❀ कोही अगाडी सरी ॥
रात् दिन् कत्ति नखाइ कत्ति नसुती ❀ तेस्तो रह्याको यहाँ ।
लक्ष्मण् छन् अब लौ हुकूम् दिनुहवस् ❀ तेस्लाइ मारून् तहाँ ॥१९३

ईश्वर् प्रभू हौ रघुनाथ्, इ भाइ ।
लक्ष्मण् त शेष् हुन् करुणा जनाई ॥
भूभार हर्नाकन जन्म लीयौ ।
यो रूप् भजन् गर्न बनाइदीयौ ॥१९४॥

साँचो बिन्ति गऱ्यौ म जान्दछु सबै ❀ यो वीर् छ यस्तो भनी ।
हिड्दैदेखि नखाइ कत्ति नसुती ❀ लक्ष्मण् रह्याको पनि ॥
जानीजानि म चूप् रह्याँ किनभन्या ❀ लाग्नेछ यो काम् भनी ।
उत्तर् येति तहाँ विभीषणजिका ❀ साम्ने हुकूम् भो पनि ॥१९५

लक्ष्मण्लाइ पनी हुकूम् तहिँ भयो ❀ भाई ! तयारी भई ।
केही फौज् पनि साथमा लिइ तहाँ ❀ ऐह्ले तुरुन्तै गई ॥
चाँडै प्राण् लिइहाल इन्द्रजितको ❀ जान्छन् विभीषण् पनि ।
सब्को छिद्र बताउनन् बखतमा ❀ यस्तो छ याहाँ भनी ॥१९६

हूकूम् यो रघुनाथको सुनि धनू ❀ लीई तयारी भया ।
राम्का पाउ समाइ लक्ष्मण तहाँ ❀ क्यै बोल्न लागीगया ॥
मेरा वाण् अब इन्द्रजीत विरको ❀ प्राण्लाइ जल्दी हरी ।
पाताल् भोगवतीमहाँ पुगि तहाँ ❀ निर्मल्हुनन्स्नान्गरी ॥१९७

येती बिन्ति गरी घुमी वरिपरी ❀ लक्ष्मण् चरण्मा पऱ्या ।
बीदा भै रघुनाथका हुकुमले ❀ साइत् तुरुन्तै गऱ्या ॥
केही फौज् लिइ जाम्बवान् र हनुमान् ❀ अङ्गद् इ साथ्मा गया ।
पौँच्या जल्दि र इन्द्रजीत विरका ❀ फौज्लाइ देख्ताभया ॥१९८

हूकूम् शिरोपर धरीकन जल्दि पौँची ।
लक्ष्मण् अघी जब सऱ्या धनुलाइ खैँची ॥
लश्कर्हरू पनि अगाडि सरेर धाया ।
ताहाँ विभीषण अगी सरि बिन्ति लाया ॥१९९॥

कालो मण्डल देखिइन्छ अघि जो ❀ त्यो फौज हो वीरको ।
टुक् टुक् पारि गिराइबक्सनुहवस् ❀ सब् वीरका शीरको ॥

ऐह्ले जल्दि नहानिबक्सनुभया ❀ होम् सिद्ध गर्न्याछ यो ।
यो होम् सिद्ध गर्न्योभन्याहुँदि कसै ❀ जीतीनसक्नू छ त्यो ॥२००
तेस् फौज्लाइ गिराइ बक्सनुभया ❀ त्यो इन्द्रजित् वीर् पनि ।
होम् छोडीकन लड्न आउँछ यहाँ ❀ त्यो फौज् गिरायो भनी ॥
येही युक्ति त्यहाँ विभीषणजिले ❀ बिन्ती गर्‍याथ्या जसै ।
लक्ष्मण्ले पनि सैन्यमाथि शरको ❀ वर्षा गराया तसै ॥२०१
वानर्ले पनि वृक्ष पर्वत शिला ❀ फौज्माथि फ्याक्या जसै ।
राक्षस्को पनि फौज् अघी सरि-सरी ❀ खुप् लड्न लाग्यो तसै ॥
लक्ष्मण्ले शरले अनेक् तरहले ❀ मार्‍यो र नाश्यो भनी ।
साह्रै क्रोध गरेर इन्द्रजित वीर् ❀ होम् छोडि आयो अनि ॥२०२
पक्का बेस् रथमा चढी धनु लिई ❀ साम्ने अगाडी सरी ।
लाग्यो लक्ष्मणलाइ भन्न अब हेर् ❀ मेरा अगाडी परी ॥
आँटिस् मर्न भन्यो र ताहिँ नजिकै ❀ थीया विभीषण् पनि ।
तिन्लाई पनि खुप् भन्यो तँ कुलको ❀ शत्रू अधम् होस् भनी ॥२०३

येती भन्यो र रिसले रथमा बस्याको ।
सब्लाइ जित्न भनि कम्मर खुप् कस्याको ॥
केही नटेरि अरु वानरलाइ हेला ।
साह्रै गराइकन भन्छ परेर फेला ॥२०४॥
वाण् हानि प्राण सबको म हरेर लिन्छु ।
तिम्रो शरीर् पृथिविमा म गिराइदिन्छु ॥
यस्ता वचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया ।
हान्या र वाण तहिँ झट्ट थला बसाया ॥२०५॥

मूर्छा पऱ्यो दुइ घडी र जुरुक्क ऊठ्यो ।
लाल् लाल् नजर् गरि रिसाइ अगाडि छूट्यो ॥
मेरो पराक्रम रती नबुझेर पैह्ले ।
हानिस् पराक्रम तँ लौ बुझिले न ऐह्ले ॥२०६॥
येती भन्यो र मनले अति वीर मानी ।
लक्ष्मण्‌जिलाइ तहिँ सात् शंर जल्दि हानी ॥
दश् वाणले त हनुमान् विरलाइ हान्यो ।
झन् मुख्य शत्रु त विभीषलाइ ठान्यो ॥२०७॥

हान्यो फेर् सय शर् विभीषण उपर् ❀ येती गरेथ्यो जसै ।
काट्या लक्ष्मणले कवच् शरिरको ❀ त्यो इन्द्रजित्‌को तसै ॥
हज्जार् शर्‌कन हानि लक्ष्मणजिका ❀ गाथ्‌का कवच्‌को पनि ।
टुक्‌टुक् पारि गिराउँदो तहिँ भयो ❀ मेरो गिरायो भनी ॥२०८
लक्ष्मण्‌ले पनि फेरि पाँच शरले ❀ घोडा र रथ् सूत् धनु ।
काटीबक्सनुभो उसै बखतमा ❀ अर्को उठायो धनु ॥
फेर् तेसै धनुलाइ काटिदिनुभो ❀ तीन् वाणले, फेर् धनु ।
लीयो लक्ष्मणलाइ धेर शरले ❀ हान्योछिटो क्या भनूँ ॥२०९
वाणैले गरि सब् भऱ्यो दश दिशा ❀ वानर् सकस्मा पऱ्या ।
लक्ष्मण्‌ले पनि इन्द्रजीत विरको ❀ प्राण् लीन मन्सुब् गऱ्या ॥
जुन् इन्द्रास्त्र थियो उही धनुमहाँ ❀ लाई अगाडी सऱ्या ।
चिन्तन् श्रीरघुनाथको गरि तहाँ ❀ जल्दी प्रतिज्ञा गऱ्या ॥२१०
धर्मात्मा यदि सत्य दाशरथि छन् ❀ हुन् नाथ् जगत्‌का धनी ।
साँचै ता अब इन्द्रजीत् यहिँ मरोस् ❀ येसै शरैले भनी ॥